

รูปปั้นพระเชียงใหม่ บรรพบุรุษของตระกูล “นุชภักดี”
(อดีตเจ้าเมืองเชียงใหม่)

ยืนถือดาบอยู่ด้านซ้าย ณ พระบรมราชานุสาวรีย์
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
หน้า “ค่ายตากสิน” ถนนท่าหลวง ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมือง
จังหวัดจันทบุรี

งานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เรื่อง “เมืองเชียงใหม่”
บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

รวบรวม วิเคราะห์ วิจัยเผยแพร่
โดย องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก
(อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ)

ประกาศคุณูปการ

เอกสารการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ วิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เรื่อง “เมืองเชียงใหม่” เล่มนี้ สำเร็จเป็นรูปเล่มที่สมบูรณ์ได้ จำเป็นต้องใช้ระยะเวลา ในการศึกษารวบรวม ข้อมูลที่ยาวนาน พอ ๆ กันกับหนังสือวิจัยเรื่อง “สายสัมพันธ์ชุมชนโบราณบ้านจิ้น” ที่ได้นำเสนอไปแล้ว เหตุผลสำคัญก็เช่นเดียวกัน คือ เพราะข้าพเจ้าไม่ได้มีพื้นฐาน ภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่จังหวัดตาก บังเอิญข้าพเจ้าได้เข้ามารับราชการครูที่โรงเรียนตากพิทยาคม จังหวัดตาก จึงได้มีโอกาสรู้จักคุณครูช่อม กำเงิน ซึ่งเป็นครูเก่าของโรงเรียนนี้ และท่านมี นิवासถานอยู่ที่บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก จึงได้รับฟังเรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมทั้งเรื่องเมืองเชียงใหม่ด้วย ต่อมาเมื่อเห็นว่าข้าพเจ้าสนใจ จดจำและบันทึกเรื่อง เมืองเชียงใหม่ คุณครูช่อม กำเงิน ได้แนะนำให้ข้าพเจ้าได้รู้จักกับ อดีตนายทหารชั้นผู้ใหญ่ท่านหนึ่ง ชื่อ พ.อ.ปรง นุชภักดี ซึ่งท่านมีศักดิ์เป็นคู่เขย กับคุณครูช่อม กำเงิน เพราะคุณครูจรงใจ นุชภักดี สกุลเดิม “เกิดสินธุ์” เป็นพี่สาว ของคุณครูจรงใจ กำเงิน สกุลเดิม “เกิดสินธุ์” ภรรยาของคุณครูช่อม กำเงิน เรื่องราวต่าง ๆ จึงได้รับถ่ายทอดเพิ่มขึ้น จนสุดท้ายในหนังสืออนุสรณ์ ที่แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ของ พ.อ.ปรง นุชภักดี ซึ่งท่านได้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ “เมืองเชียงใหม่” และพระเชียงใหม่ เจ้าเมืองไว้อย่างชัดเจน จึงเป็นหลักฐานข้อมูลสำคัญที่ช่วยให้ข้าพเจ้า เกิดกำลังใจ ในการศึกษา รวบรวม เพื่อวิเคราะห์เรื่องราวต่าง ๆ ของเมืองเชียงใหม่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ หลักฐานข้อมูล ที่ได้รับจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดปราจีนบุรี และนครนายก เมื่อครั้งศึกษาเรื่องสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช รวมทั้งทายาทของ พ.อ.ปรง นุชภักดี ทุกท่าน ก็มีส่วนสำคัญในการทำให้เอกสารเล่มนี้ประสบความสำเร็จ จึงขอขอบคุณ ทุกท่าน ที่ได้กล่าวถึงไว้ ณ โอกาสนี้

สำราญ แดงประเสริฐ

คำปรารภและอนุโมทนา

อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ ได้มาปรึกษาอาตมาเรื่องความเป็นมาของเมืองโบราณ และเรื่องราวต่าง ๆ ของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของชุมชน ในเมืองตาก เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาวิจัย เรื่อง “เมืองเชียงเงิน” บ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก ในฐานะที่อาตมาถือกำเนิดที่จังหวัดตาก ได้อุปสมบทศึกษาเล่าเรียนที่วัดมณีบรรพตวรวิหาร ซึ่งเป็นวัดที่สำคัญในจังหวัดตาก จึงเป็นคนเก่าแก่ของท้องถิ่นที่พอจะรู้เรื่องราวต่าง ๆ หรือความเป็นมาของชุมชนในจังหวัดตากมากพอที่จะนำมาเล่าสู่กันฟัง เพื่อเป็นเครื่องประดับความรู้กันต่อไป ดังนี้

เมืองตากในอดีตนั้น เดิมตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านตากในปัจจุบัน ต่อมาได้ย้ายลงมาตั้งอยู่ที่ใหม่ ณ บ้านป่ามะม่วง ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งในสมัยก่อนนั้นมีเมืองที่ขึ้นตรงกับเมืองตาก ได้แก่ บ้านป่ามะม่วง บ้านแม่ท้อ บ้านหนองบัวเหนือ บ้านระแหง บ้านหนองหลวง บ้านหัวเตี้ยด บ้านไม้งาม ตลอดจนถึงอำเภอบ้านตากในปัจจุบัน จะขึ้นกับเมืองตาก และ ยังมีเมือง ที่เรียกว่าเมืองรองหรือเมืองหน้าด่านขึ้นตรงกับเมืองตากอีก ๒ เมือง คือ

๑) เมืองเชียงทอง มีที่ตั้งทำการเมืองอยู่บริเวณบ้านคลองห้วยทรายในปัจจุบัน มีอาณาเขตทั้งบ้านหนองบัวใต้ บ้านหนองปรือ บ้านประดาง บ้านโตงเตง บ้านเชียงทอง บ้านนาโบสถ์ ตลอดจนถึงบ้านวังเจ้าฝั่งตะวันตก ซึ่งเมืองนี้ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ในสมัยก่อนนั้นมีพระสุวรรณธานีเป็นเจ้าเมือง

๒) เมืองเชียงเงิน มีที่ตั้งทำการเมืองอยู่ที่บ้านท่าแค หรือฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง (บริเวณเหนือชุมชนท่าแค ปัจจุบันจะเป็นบริเวณบ้านเสียหมง) โดยมีอาณาเขตยาวตั้งแต่ วัดชัยชนะสงครามล่องตามลำแม่น้ำปิง ฝั่งตะวันออกลงไปทางใต้ มีบ้านเชียงเงิน บ้านน้ำโจน บ้านวังหิน บ้านประจักษ์ บ้านไร่ บ้านท่าไม้แดง ถึงบ้านเขาราน้ำ บ้านเกาะอ้ายด้วน ตลอดถึงบ้านวังเจ้า ฝั่งตะวันออก มีพระเชียงเงินเป็นเจ้าเมือง

สมัยเมื่อออกมาเป็นเด็กยังมีร่องรอยตำหนกที่พักของพระเชียงเงิน สวมมะพร้าว และที่มัดข้าง มีที่ทำงานยาวตั้งแต่ บ้านท่าแค ไปจนถึงบ้านน้ำโจน บ้านวังหิน บ้านประจำรักษ์ บ้านไร่ ถึงบ้านหนองบัว และบ้านเกาะอ้ายด้วน เป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำของเมืองเชียงเงิน ที่มี “พระเชียงเงิน” เป็นเจ้าเมืองดูแลด้านฝั่งตะวันออก ซึ่งต่อมาเมื่อมีการยุบเมืองเชียงเงิน ลงตามแผนพัฒนาประเทศในสมัยปลายรัชการที่ ๕ ถึงต้นรัชการที่ ๖ ตำแหน่ง เจ้าเมืองเชียงเงินก็ถูกยุบด้วย ทายาทของพระเชียงเงินคนสุดท้าย ก็ได้รับมรดกตกทอด แล้วก็เปลี่ยนมือกันไป จนร่องรอยความเป็นเมือง เชียงเงินได้สูญหายไปด้วย แต่ร่องรอยแห่งความทรงจำนั้นยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะประวัติต่าง ๆ ของวัดชัยชนะสงคราม และหนองคาที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ยังปรากฏให้เห็นอยู่ถึงทุกวันนี้

ส่วนตำแหน่งพระเชียงเงินมีบรรดาศักดิ์เป็นชั้น “พระ” รองลงมาจาก เจ้าเมืองตาก ซึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นชั้น “พระยา” เรื่องนี้ทราบว่าจะอาจร้ายสำราญ แดงประเสริฐ ได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมจากเอกสารทางอื่นไว้บ้างแล้ว จึงขอให้ข้อมูลเรื่องเมืองเชียงเงิน ไว้เพียงเท่านี้ หากมีเรื่องราวหรือข้อสงสัยประการใด อาตมายินดีให้คำแนะนำเพิ่มเติม เพื่อให้งานวิจัยมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และใช้เป็นประโยชน์ในการศึกษาของเยาวชนต่อไป จึงขออนุโมทนาในผลการศึกษารวบรวม วิเคราะห์ วิจัย เรื่องราวที่สำคัญของเมืองตาก ไว้ ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระเทพสิทธิาคม)

เจ้าคณะจังหวัดตาก

สารอนุโมทนา

อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ เป็นบุคคลที่ศรัทธาเคารพนับถือ และใส่ใจในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดสีตลารามมาตั้งแต่สมัยที่พระเทพวิฑูรธารภรณ์ (ด้าน รม.มปาโล) เป็นเจ้าอาวาส จึงมีความรู้จักคุ้นเคยก็บ่อยตามพอสมควร ฉะนั้น การที่อาจารย์สำราญ จะเขียนหนังสือเชิงประวัติศาสตร์ หรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผ่านมา จึงมาปรึกษาเอาตมาเสมอ เริ่มตั้งแต่

๑. เรื่อง สายสัมพันธ์ชุมชนโบราณบ้านจีน ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก
๒. เรื่อง “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก”
๓. เรื่อง สรุปรประเมินผลการแสดงละครประกอบแสง เสียงเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก
๔. เรื่อง ชุมชนบ้านมอญ ตำบลหนองหลวง อำเภอเมือง จังหวัดตาก
๕. เรื่อง เมืองเชียงเงิน บ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก

ซึ่งเอาตมาก็ได้ให้คำแนะนำ และข้อคิดไปตามที่เห็นสมควร เพราะเอาตมาพิจารณาแล้ว การที่อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ เขียนหนังสือในเชิงประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นนี้ นับว่าจะเป็นประโยชน์ในด้านการศึกษาของผู้ที่สนใจใคร่รู้เป็นอย่างมาก จึงขออนุโมทนาไว้ ณ โอกาสนี้

เจริญพร

พระสุเมธีธรรมภาม

(พระสุเมธีธรรมภาม)

เจ้าอาวาสวัดสีตลาราม

เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย - ตาก (ธรรมยุต)

สารอนุโมทนา

การศึกษารวบรวม วิเคราะห์วิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับโบราณสถาน โบราณวัตถุต่าง ๆ ที่มีในชุมชน แล้วนำมาเผยแพร่เป็นวิทยาทาน แก่คนทั่วไป นับว่าเป็นคุณประโยชน์ในการกระทำอย่างยิ่ง เพราะประวัติของชุมชนที่มีอยู่นั้น หากไม่มีการบันทึกแล้วเผยแพร่ให้รู้กันต่อ ๆ ไป ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนว่า เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะสูญไปพร้อมกับกาลเวลา ยกตัวอย่าง เช่น เรื่องราวของ “เมืองเชียงใหม่” รวมทั้ง “วัดชัยชนะสงคราม” หากไม่มีผู้ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ วิจัยขึ้นมา บุคคลในชุมชนอีกมากมาย หรือนับเป็นส่วนใหญ่ของชุมชน ตลอดทั้งพระในวัด และตัวอาตมาด้วย ก็จะไม่รู้เรื่องราวที่เป็นสาระสำคัญของชุมชนเช่นเดียวกัน เอกสารเล่มนี้จึงนับว่าจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยเฉพาะวัดชัยชนะสงคราม ซึ่งก็ทราบว่าจะมีอายุครบ ๓๐๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ ปีหน้านี้ จึงขออนุโมทนา

เจริญพร

(พระครูโสภณชยาภรณ์)

เจ้าอาวาสวัดชัยชนะสงคราม

เจ้าคณะอำเภอเมืองตาก

สารจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

จากการที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก ได้ประกาศเชิญชวนให้บุคคลหรือองค์กรและสถาบันต่าง ๆ เสนอโครงการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ วิจัยเชิงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และชาติพันธุ์ของคนในจังหวัดตากนั้น อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ บุคลากรของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนในจังหวัดตาก คือ วิทยาลัยลุ่มน้ำปิง ได้เสนอโครงการวิจัยเรื่อง “เมืองเชียงใหม่” บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก ก็ได้พิจารณาและเห็นชอบให้ดำเนินการได้ ผลการดำเนินงานจึงปรากฏออกมาตามที่ท่านได้เห็นอยู่นี้ โดยสาระสำคัญ เป็นการกล่าวถึงบุคคลและสถานที่อันเป็นชุมชนโบราณ ที่ไม่มีใครรู้ เป็นเกร็ดประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่ง ที่ไม่มีใครศึกษา มีเพียงการเขียนเล่าเรื่องราวต่าง ๆ โดยบุคคลที่น่าเชื่อถือ แต่เมื่อได้มีการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์เรื่องราวที่มีแล้วจะเห็นความสำคัญที่ชัดเจนขึ้น ซึ่งบุคคลที่กล่าวถึง มีชื่อตรงกับชื่อตำบลหนึ่งของชุมชนในจังหวัดตาก คือ ชื่อ “พระเชียงใหม่” กับชื่อ “เมืองตาก” โดยเฉพาะชื่อ “พระเชียงใหม่” ได้รับการยกย่องให้ปรากฏเป็นหนึ่งในสี่ทหารกล้าของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ อนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สวนสาธารณะทุ่งนาเขย อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี จึงน่าจะสร้างความสนใจ ภาคภูมิใจ ให้เกิดขึ้นแก่ คนในชุมชนแห่งนี้ ที่มีผู้นำของชุมชนได้รับการยกย่องดังกล่าวนี้ ถึงแม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไปเป็นร้อย ๆ ปี แต่ความภาคภูมิใจก็น่าจะยังคงมีอยู่ หากได้ทราบประวัติ และผลงานของบุคคลผู้เป็นบรรพบุรุษของชุมชนได้เป็นกำลังสำคัญในการกอบกู้เอกราชให้แก่บ้านเมืองในอดีตกาล ในนามขององค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก จึงขอขอบคุณ ผู้ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ วิจัย ไว้ ณ โอกาสนี้

(นายณัฐวุฒิ ทวีเกื้อกุกกิจ)

นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

บทคัดย่องานวิจัย

ชื่อเรื่อง เมืองเชียงใหม่

ผู้ดำเนินการวิจัย นายสำราญ แดงประเสริฐ

คณะกรรมการที่ปรึกษา

ฝ่ายสงฆ์

1. พระเทพสิทธิาคม

เจ้าคณะจังหวัดตาก ฝ่ายมหานิกาย

2. พระสุเมธีธรรมภาณ

เจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย-ตาก ฝ่ายธรรมยุต

3. พระครูโสภณชยาภรณ์

เจ้าคณะอำเภอเมืองตาก

ฝ่ายฆราวาส

นายณัฐวุฒิ ทวีเกื้อกูลกิจ

นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

คณะกรรมการผู้สนับสนุนการวิจัย

๑. นายธัชชัย ศรีสวัสดิ์

ปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

๒. นางวันทนา วิรัชเกษม

รองปลัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

๓. นางสาวปาริชาติ หิรัญรัตน์

ผู้อำนวยการกองแผนและงบประมาณ

รักษาราชการแทนหัวหน้าสำนักปลัด

๔. นางนงมล สันแก้ว

นักบริหารงานคลัง รักษาาราชการแทน

ผู้อำนวยการกองคลัง

๕. นายวรวุฒิ จิโน

ผู้อำนวยการสำนักการช่าง และรักษา

ราชการแทนผู้อำนวยการกองกิจการสภา

และรักษาราชการแทนผู้อำนวยการ

กองการเจ้าหน้าที่

๘. นางสาวสุพัตรา เสาร์เรือน

ผู้อำนวยการกองการศึกษา ศาสนา

และวัฒนธรรม

๙. นางสาวปพิชญา ชูพินิจ

เจ้าหน้าที่กองสาธารณสุข เทศบาลเมืองตาก

องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

ประเภทของงานวิจัย “วิจัยเชิงประวัติศาสตร์”

วัตถุประสงค์

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีเรื่องราวต่าง ๆ ของเมืองเชียงใหม่ ที่มีผู้บันทึกเรื่องราวไว้ แล้วนำมารวบรวม เรียบเรียง วิเคราะห์ นำไปสู่การวิจัยในเชิงประวัติศาสตร์ เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมาของชื่อบ้าน นามเมืองที่สำคัญในจังหวัดตาก ย้อนอดีตไปถึงบุคคลสำคัญของเมืองนั้น เพื่อรำลึกถึงคุณความดีของบุคคลที่ได้กระทำไว้ต่อบ้านเมือง อันเป็นการยกย่องสรรเสริญให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป โดยเฉพาะคำว่า “เมืองเชียงใหม่” และคำว่า “พระเชียงใหม่” ซึ่งถือว่าเป็นเมืองสำคัญในอดีต และเป็นบุคคลที่มีประวัติร่วมรบ ร่วมเป็น ร่วมตาย กับอดีตวีรกษัตริย์ผู้กล้าหาญ คือ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งพระยาตากเจ้าเมืองตาก จนได้รับเลื่อนให้เป็นพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร และได้นำกษัตริย์จากเมืองตาก ลงมาช่วยรักษากรุงศรีอยุธยา จนสุดท้ายต้องร่วมกับพระยาวชิรปราการตีฝ่าวงล้อมเข้าศึกออกจากกรุงศรีอยุธยา ไปรวบรวมพลกำลังกองทัพ แล้วจึงกรีธาทัพยกพลทัพเรือจากจันทบุรี เข้าตีเมืองธนบุรี และค่ายโพธิ์สามต้นฐานที่ตั้งของข้าศึกนำชัยชนะโดยปราบศัตรูลงได้นั้น ชื่อพระเชียงใหม่เจ้าเมืองเชียงใหม่ ของคนตาก จะปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์ตลอดเวลา และได้ปรากฏบนอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ สวนสาธารณะ พุंनाเขย อำเภอมือง จังหวัดจันทบุรี โดยมีรูปหล่อพระเชียงใหม่ถือปืนยี่ระวังข้างขวา หน้าม้าพระที่นั่งออกศึกสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนตราบเท่าทุกวันนี้

วิธีวิจัย

ใช้วิธีการวิจัยในเชิงประวัติศาสตร์ ด้วยการศึกษาค้นคว้า รวบรวมสาระสำคัญ ที่เกี่ยวข้อง เช่นพระราชพงศาวดารฉบับพิสดาร เล่ม ๓ ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ หนังสืออธิบายระยะทางล่องลำน้ำพิงค์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพขุนวัชรพุกักศึกษากร (แปลก วัชรพุกัก) หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพ.อ.ปรง นุชภักดี และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันเป็นข้อมูลและแนวทางสำคัญ รวมทั้งการออกศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลสำคัญภาคสนาม

ยังพื้นที่เมืองเชียงใหม่ จากปากคำบุคคลที่ยังมีความทรงจำบางสิ่งบางอย่างที่เป็นประโยชน์ ต่องานวิจัย และสุดท้ายคือการศึกษาค้นคว้าจากทายาทของ พอ.ปรง นุชภักดี บุคคลซึ่ง ให้ข้อมูลเบื้องต้นของพระเชียงใหม่ แล้วนำข้อมูลต่าง ๆ เหล่านั้นมาวิเคราะห์ หาความน่าเชื่อถือ อันนำไปสู่ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการวิจัย

ผลการศึกษา

พบว่ามีส่วนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับพระยาเชียงใหม่ไว้หลายแห่ง สำหรับการบันทึก ของ พอ.ปรง นุชภักดี สรุปได้ความว่า พระเชียงใหม่ได้รับการปูนบำเหน็จความชอบ แต่งตั้งให้เป็นพระยาพิพิธราชา และสุดท้ายได้เลื่อนตำแหน่งและบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยาอนุรักษภูธร เจ้าเมืองนครสวรรค์ได้ทราบการเรียงลำดับพระเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่โดยละเอียด รวมทั้งได้ทราบผลการศึกษาเรื่อง ภูมิประเทศ พื้นฐานที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ตามกระบวนการวิเคราะห์วิจัยที่ถูกต้องทุกประการ

คำนำ

การศึกษารวบรวม วิเคราะห์ วิจัย และจัดทำเอกสารทางวิชาการ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาของเยาวชน และบุคคลผู้สนใจที่จะอ่านเพื่อประดับความรู้นั้น ข้าพเจ้าได้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๕ ซึ่งเป็นสมัยที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนตากพิทยาคม พร้อมทั้งปฏิบัติหน้าที่รองประธานศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดตาก และหัวหน้าหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดตากโดยตำแหน่งด้วย เมื่อได้ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์เรื่องราวต่าง ๆ เสร็จแล้ว ก็เขียนและพิมพ์เผยแพร่ ความรู้ต่อไปดังตัวอย่างเอกสารต่อไปนี้

๑. หนังสือเรื่อง “เทพประกายเพชร” เทพอภินิหารและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำโรงเรียนตากพิทยาคม พ.ศ. ๒๕๓๒
๒. หนังสือเรื่อง “สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น” จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๓๘
๓. หนังสือเรื่อง ศูนย์รวมข้อมูลแหล่งศิลปกรรมท้องถิ่น “ด้านศาสนา” จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๓๙
๔. หนังสือเรื่อง เขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๓๙
๕. หนังสือเรื่อง “รายงานการสำรวจจุดแหล่งโบราณสถานวัดดอยข่อยเขาแก้ว” ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๔๑
๖. เป็นกรรมการร่วมกับสำนักงานศึกษาธิการจังหวัดตาก จัดทำหนังสือเรื่อง “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์” จังหวัดตาก ของกรมศิลปากร พ.ศ. ๒๕๔๒

ต่อมาเมื่อได้ลาออกจากราชการมารับตำแหน่งรองอธิการบดีวิทยาลัยชุมชนน้ำปิง ก็ได้ดำเนินการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ตามความประสงค์ของสถาบัน โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ด้านดำเนินการจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก เพื่อศึกษารวบรวม วิเคราะห์ วิจัย และพิมพ์เผยแพร่ จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก ดังนี้

๑. หนังสือเรื่อง “การศึกษาสายสัมพันธ์ชุมชนโบราณบ้านจีน ตำบลระแหงอำเภอเมือง” จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๕๑
๒. หนังสือเรื่อง “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก” พ.ศ.๒๕๕๒ (ทูลเกล้าถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ) เมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ เมื่อคราวที่เสด็จเป็นประธานเปิดห้องสมุดประชาชน “เฉลิมราชกุมารี” อำเภอเมือง จังหวัดตาก
๓. หนังสือเรื่อง “สรุปผลการแสดงละครประกอบแสง เสียงเทิดพระเกียรติ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในงานตากสินราชานุสรณ์” จังหวัดตาก (ย้อนหลัง ๑๕ ปี) พ.ศ. ๒๕๕๓
๔. หนังสือเรื่อง “ชุมชนบ้านมอญ ตำบลหนองหลวง” อำเภอเมือง จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๕๕
๕. หนังสือเรื่อง “การประกอบพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์ ดนตรี โรงเรียนตากพิทยาคม” อำเภอเมือง จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๕๗
๖. หนังสือเรื่อง “เมืองเชียงใหม่ บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่” อำเภอเมือง จังหวัดตาก (กำลังดำเนินการ)

และระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๒ - ๒๕๔๕ ได้เขียนบทความเชิงความรู้ เรื่อง “สืบสานตำนานดนตรีไทย” ลงในวารสาร “ประชารวม” รายปักษ์ตลอดมา เป็นเวลา ๓ ปี ยังมีเรื่องราวต่าง ๆ ในจังหวัดตาก ที่สามารถนำมาศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย และเผยแพร่อีกจำนวนมาก จึงขออนุญาตที่จะนำเสนอในโอกาสต่อไป และหากมีสิ่งใด ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไข โปรดให้ความอนุเคราะห์ เสนอแนะมาด้วยเพื่อให้งาน มีคุณภาพยิ่งขึ้น

อนึ่ง ผู้อ่านท่านใดมีเรื่องราวเชิงประวัติศาสตร์ของจังหวัดตาก ที่ควรศึกษารวบรวมนำมาซึ่งการวิเคราะห์ วิจัย เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนแล้ว กรุณาแจ้งมาที่ อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ เลขหมายโทรศัพท์ ๐๘๑ ๕๓๒๔๒๗๒ จะเป็นพระคุณอย่างสูง

(สำราญ แดงประเสริฐ)

สารบัญ

	หน้า
ประกาศคุณูปการ	ก
คำนิยม	ข
บทคัดย่อ	ช
คำนำ	ฅ
สารบัญ	๗
บทที่ ๑ ความสำคัญและวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย	๑
๑.๑ ความสำคัญของการศึกษาวิจัย	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	๕
๑.๔ กรอบแนวคิดของการศึกษาวิจัย	๗
๑.๕ เอกสารอ้างอิงในการศึกษาวิจัย	๗
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะ	๘
บทที่ ๒ ภูมิหลังและสภาพทั่วไปของเมืองโบราณในจังหวัดตาก	๑๑
๒.๑ เมืองตาก (เดิม) บ้านท่าพระธาตุ ตำบลเกาะตะเภา อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก	๑๑
๒.๒ เมืองเก่า (ห้วยลึก) ริมฝั่งแม่น้ำเมย ตำบลแม่ต๋าน อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก	๑๒
๒.๓ เมืองโบราณ (บ้านเหนือ) ตำบลแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก	๑๔
๒.๔ ต่ำนแม่ละเมา ตำบลต๋านแม่ละเมา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก	๑๕
๒.๕ เมืองเชียงทอง บ้านคลองห้วยทราย ตำบลหนองบัวใต้ อำเภอเมือง จังหวัดตาก	๑๙

สารบัญ

	หน้า
๒.๖ บ้านระแหง แขวงเมืองตาก บ้านป่ามะม่วง ตำบลป่ามะม่วง อำเภอเมือง จังหวัดตาก	๒๐

พระราชกรณียกิจสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่มีพระเชียงเงิน
เกี่ยวข้องด้วย

- การเข้าสู่ตำแหน่งเจ้าเมือง	๒๕
- การตัดสินใจตีฝ่าวงล้อม	๒๗
- วีรกรรมของพระยาวชิรปราการ	๒๗
- การรวบรวมกำลังทัพของพระยาวชิรปราการ	๒๙
- วิเคราะห์กู่ศโลบายในการปกครอง	๓๐
- การรบพม่าที่ปากน้ำเจ้าโล้ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา	๓๐
- เดินทัพมุ่งสู่เมืองระยอง	๓๑
- วางแผนยึดเมืองระยอง	๓๒
- พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการทำสงคราม	๓๕
- การปราบชุมนุมเจ้าพระยาพิษณุโลก (เรื่อง)	๓๖
- การปราบชุมนุมเจ้าพิมาย	๓๘
- การปราบปรามชุมนุมนครศรีธรรมราช	๔๒
- การปราบชุมนุมเจ้าพระฝาง	๔๖
- กิรรบพม่าที่บางกุ้ง จังหวัดสมุทรสงคราม ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐	๕๐
- การยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่อครั้งที่ ๑	๕๑
- การยกทัพไปปราบเขมร ในปี พ.ศ. ๒๓๑๔	๕๒
- สงครามฝ่ายเหนือของไทย ทำศึกกับพม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๑๕	๕๔
- พระยาพิชัยราชา ในสงครามพม่า ปี พ.ศ. ๒๓๑๖	๕๕

สารบัญ

	หน้า
- การตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๒	๕๗
- รัชศิกอะแซหุ่นกัในปี พ.ศ. ๒๓๑๘	๕๙
- การตีเมืองนครจำปาศักดิ์ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๐	๖๖
- การปราบเมืองกัมพูชา	๖๗
บทที่ ๓ สภาพทั่วไปและภูมิหลังของชุมชนบ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก	๖๙
๓.๑ สภาพทั่วไปและภูมิหลัง “เมืองเชียงใหม่”	๖๙
๓.๒ ความทรงจำของ พ.อ.ปรุง นุชภักดี	๗๑
๓.๓ แผนผังที่ตั้งบ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก	๗๕
๓.๔ พระเชียงใหม่ เรียงลำดับเจ้าเมืองเชียงใหม่จากอดีต	๗๖
๓.๕ ต้นกำเนิด พ.อ.ปรุง นุชภักดี ผู้บันทึกเรื่องพระเชียงใหม่	๘๑
๓.๖ ชีวิตครอบครัว พ.อ.ปรุง นุชภักดี และภาพประกอบ	๘๔
๓.๗ รายละเอียดความเป็นมาของวัดชัยชนะสงคราม วัดประจำชุมชน	๘๙
๓.๘ ภาพประกอบและแผนที่ชุมชน บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก	๙๙
บทที่ ๔ พื้นฐานข้อมูลสำคัญที่ใช้เป็นแนวทางในการวิจัย	๑๐๑
๔.๑ แนวทางการวิจัยชุมชน	๑๐๑
๔.๒ แบบสำรวจข้อมูลงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เรื่องเมืองเชียงใหม่	๑๐๖
๔.๓ รายชื่อบุคลากรชุมชนผู้ให้ข้อมูลงานวิจัยชุมชน	๑๐๘
๔.๔ สรุปผลการรวบรวมข้อมูลจากบุคคลในชุมชน	๑๑๑

สารบัญ

	หน้า
บทที่ ๕ สรุป วิเคราะห์ อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๑๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๓
๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล	๑๑๔
๕.๓ อภิปรายผล	๑๒๐
๕.๔ ข้อเสนอแนะ	๑๒๑
บรรณานุกรม	๑๒๒
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. รายนามผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัย	๑๒๖
ภาคผนวก ข. รายนามผู้ร่วมกิจกรรมและสนับสนุน การศึกษาข้อมูลการวิจัย	๑๒๘
ประวัติผู้วิจัย อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ	๑๒๙

บทที่ ๑

บทนำ

ความสำคัญและวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

๑.๑ ความสำคัญของการศึกษาวิจัย

ตามหลักฐานข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่ได้บันทึกเรื่องราวต่าง ๆ อันเป็นผลงานของบุคคล ซึ่งปรากฏเป็นส่วนหนึ่งในพระราชประวัติ และพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นับตั้งแต่ได้รับโปรดเกล้าฯ จากสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ หรือ พระเจ้าเอกทัศ ที่ได้ให้นายสินมหาดเล็กรายงานเป็นข้าหลวงอัญเชิญห้องตราพระราชสีห์ขึ้นไปชำระความยังหัวเมืองฝ่ายเหนือ จนปรากฏผลงานมีความดีความชอบ จึงโปรดเกล้าฯ ให้นายสินเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก ช่วยราชการเจ้าเมืองตาก ในราวปีพุทธศักราช ๒๓๐๒ และต่อมาเมื่อพระยกตากเจ้าเมืองตากคนเดิมถึงแก่อนิจกรรม ก็ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงยกกระบัตรเมืองตาก (สิน) ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเป็น “พระยาตาก” ปกครองดูแลเมืองตากต่อมา

หมายเหตุ เป็นที่น่าสังเกตว่า จากการศึกษาพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในเอกสารหลายเล่ม มีหลักฐานตรงกัน คือได้เลื่อนบรรดาศักดิ์จากหลวงยกกระบัตรเมืองตาก ขึ้นเป็นพระยาตากสิน “เจ้าเมือง” โดยไม่ปรากฏบรรดาศักดิ์ “พระ” เหมือนอย่างการเลื่อนตำแหน่งของบุคคลทั่วไป จึงถือว่าเป็นความดีความชอบพิเศษ เพราะตามโบราณ ราชประเพณีการเลื่อนบรรดาศักดิ์ของขุนนาง ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง จะเริ่มต้นที่ พัน หมื่น ขุน หลวง พระ พระยา เจ้าพระยา จนถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา ในสมัยตอนกลางกรุงรัตนโกสินทร์

เหตุการณ์ในสมัยนั้นกล่าวว่า “เมืองตาก” ได้ย้ายตัวเมืองจากที่เดิม ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านตาก (ปัจจุบัน) ลงมาตั้งอยู่ทางใต้ ห่างจากที่เดิมประมาณ ๒๕ กิโลเมตร เป็นพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ณ บ้านระแหง แขวงเมืองตาก หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า

“ปามะม่วง” ตั้งแต่เมื่อประมาณพุทธศักราช ๒๑๑๕ ถึง ๒๑๓๑ ในช่วงปลายรัชสมัย สมเด็จพระมหาธรรมราชา โดยเมืองตาก ในสมัยที่พระยาตากสินเป็นเจ้าของนั้น จะมีเมืองสำคัญที่ขึ้นตรงกับเมืองตากอีก ๒ เมือง คือ “เมืองเชียงเงิน” ซึ่งตั้งอยู่ฝั่ง ตะวันออกของแม่น้ำปิง ตรงข้ามเฉียงลงมาทางใต้กับเมืองตากเดิมประมาณ ๒ กิโลเมตร มี “พระเชียงเงิน” เป็นเจ้าเมืองดูแลด่านทางฝั่งตะวันออก ที่เรียกว่า “ด่านท่าชัย” กับอีกเมืองหนึ่ง ชื่อ “เมืองเชียงทอง” ตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิงเยื้องลงมาทางใต้ ห่างจากเมืองตากที่บ้านปามะม่วงประมาณ ๑๕ กิโลเมตร มี “พระสุวรรณธานี” เป็นเจ้าเมือง คอยดูแลฝั่งตะวันตก เป็นด่านสกัดทัพข้าศึกก่อนที่จะยกพลผ่านเข้าตีเมือง ขากังราว หรือ “เมืองกำแพงเพชร” จากภารกิจของพระยาดาก ที่ปรากฏ นับตั้งแต่ ได้มีการเสียดินแดนฝั่งซ้ายให้แก่อังกฤษแล้วนั้น บิดต๋อยเขาแก้ว บ้านระแหง แขวงเมืองตาก จนถึงได้นำกำลังทหารจากเมืองตากลงไปช่วยป้องกัน กรุงศรีอยุธยาจากข้าศึก และต้องตัดสินใจนำกำลังตีฝ่าวงล้อมข้าศึกออกจากกรุงศรีอยุธยา มุ่งสู่เมืองทางตะวันออก เพื่อรวบรวมกำลังให้เข้มแข็ง แล้วนำกำลังเข้าตีกองทัพ ข้าศึกที่กรุงศรีอยุธยาคืนได้ พร้อมสถาปนากรุงธนบุรีขึ้นเป็นเมืองหลวงชื่อ “กรุงธนบุรี ศรีมหาสมุทร” แทนกรุงศรีอยุธยา แล้วทำพิธีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๓๑๐ ทรงพระนามว่า “พระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระบรมธรรมิกราชาธิราชรามาริบัติ บรมจักรพรรดิศร บวรราชาธิบดินทร์ ทริหรินธาดาธิบัติ ศรีสุวิบูลย์ คุณรุจิตร ฤทธิราเมศวร์ โลกเชษฐวิสุทธิมกุฎประเทศ ตามหาพุทธธังกูร บรมนาถบรมบพิตร พระเจ้าอยู่หัว” แต่เรียกสั้น ๆ ว่า สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ หรือ สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ หรือประชาชนทั่วไป เรียกว่า “ขุนหลวงตาก” หรือ “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี” หรือ “สมเด็จพระเจ้าตากสิน”

ตลอดระยะเวลาแห่งภารกิจของพระยาตาก จนถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ประวัติศาสตร์ได้บันทึกนาม “พระเชียงเงิน” เป็นทหารคนสนิทในกลุ่มทหาร ๔ นาย ที่ได้รับการยกย่องจนปรากฏนาม และรูปในอนุสรณ์สถานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ สวนสาธารณะทุ่งนาเซย อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งได้ทำพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ เมื่อวันที่ ๒๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔ มีลักษณะเป็นพระบรมรูปทรงม้าออกศึก ทรงเครื่องกษัตริย์นักรบออกศึก ขนาดสองเท่าครึ่งของพระองค์จริง โดยรอบพระบรมรูป มีนายทหารคนสนิท ๔ นาย คอยอารักขาอยู่ ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านหน้าทางขวาม้าพระที่นั่ง “พระเชียงเงิน” ด้านหน้าทางซ้ายม้าพระที่นั่ง “หลวงพิชัยอาสา” ซึ่งต่อมา คือ “พระยาพิชัยดาบหัก” ส่วนทางด้านหลังขวาม้าพระที่นั่ง “หลวงราชเสนหา” และทางด้านหลังซ้ายม้าพระที่นั่ง “หลวงพรหมเสนา” จากข้อมูลดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดความคิดที่จะศึกษา ค้นคว้า รวบรวม และวิเคราะห์เรื่องราวที่เกี่ยวกับ “เมืองเชียงเงิน” ซึ่งถือว่าเป็นเมืองโบราณที่มีอายุเกิน ๒๕๐ ปี และศึกษา ค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “พระเชียงเงิน” ซึ่งตามประวัติกล่าวว่า มีความเกี่ยวข้องกับพระยาตาก ตั้งแต่สมัยเมื่อครั้งปฏิบัติราชการอยู่ที่เมืองตาก จนถึงกับได้ติดตามพระยาตากลงไปช่วยกันต่อสู้ป้องกัน กรุงศรีอยุธยาและร่วมตีฝ่าวงล้อม เข้าศึกออกไปรวมพละกำลังให้กล้าแข็ง แล้วกลับมาขับไล่เข้าศึกออกไปจาก กรุงศรีอยุธยาจนหมดสิ้น ตามที่ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้นั้น จึงเป็นเหตุผลสำคัญ ที่ทำให้เกิดความคิดในการทำวิจัย ดังนี้

๑. เรื่องราวของพระเชียงเงิน ที่ปรากฏในพระราชกรณียกิจสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้นมีอยู่มากมาย แต่หาได้มีผู้ใดได้ศึกษารวบรวม และเขียนอธิบายให้ปรากฏชัดเจน เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาไว้เลย

๒. ความเป็นชุมชนบ้านเชียงเงิน มีสภาพของชุมชนที่เข้มแข็ง มีวัฒนธรรม
ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต และมีชื่อตรงกับคำว่า “พระเชียงเงิน”
โดยมีเรื่องเล่าที่กล่าวถึงเมืองเชียงเงินว่ามีร่องรอยของขอบเขตพื้นที่
อันเป็นตำหนักของพระเชียงเงินไว้ให้ควรแก่การศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์
แก่ผู้สนใจ ในการศึกษาหาความรู้ต่อไป
๓. ประวัติของหลวงพิชัยอาสา ซึ่งต่อมาคือ “พระยาพิชัยดาบหัก” ได้มีบุคคล
ในตระกูล “วิชัยขัตตะ” ที่สืบทอดกันมาได้บันทึกเรื่องราวถึงความเก่งกล้า
สามารถ และความซื่อสัตย์ที่มีต่อผู้เป็นนาย โดยผู้บันทึกเรื่องนี้ คือ
“นายทิว วิชัยขัตตะ” เรื่องของ พระเชียงเงิน จึงควรได้รับการศึกษา
รวบรวมเพื่อเผยแพร่ให้เป็นที่ประจักษ์สืบต่อไป
๔. ได้มีบุคคลที่น่าเชื่อถือ เขียนถึงประวัติของ พระเชียงเงินที่เกี่ยวข้องกับ
เมืองเชียงเงิน รวมทั้งการสืบทอดเชื้อสายในสายสกุลของพระเชียงเงิน
ไว้จะสามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงในการศึกษารวบรวมประวัติพระเชียงเงินได้
คือ สายสกุล “นุชภักดี”
๕. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถาบันการศึกษาควรจะได้ร่วมกันศึกษา
รวบรวม วิเคราะห์ วิจัยแหล่งประวัติศาสตร์และชีวประวัติของบุคคลสำคัญ
ของท้องถิ่นผู้สมควรแก่การยกย่องสรรเสริญ ดีกว่าปล่อยให้ ทุกเรื่องราวที่มี
สูญสิ้นไป พร้อมกับกาลเวลา ซึ่งบุคคลรุ่นหลังจะประณามได้ว่า สิ้นคิด
ดูดาย ไม่รู้จักนำเอาของดีที่มีในท้องถิ่นมาทำให้เกิดประโยชน์ ซึ่งที่กล่าวมา
ทั้งหมดนี้ หากได้ปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมที่สมบูรณ์ ย่อมเกิดประโยชน์
แก่ชุมชนนั้นเป็นอย่างยิ่ง

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

การวิจัยเรื่องเมืองเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของเมืองเชียงใหม่ ซึ่งถือว่าเป็นชุมชนโบราณที่มีอายุเกิน ๒๕๐ ปี อันเคยเป็นที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ เพื่อให้ทราบเขตของพื้นที่ ซึ่งเรียกว่าตำบลเชียงใหม่ในปัจจุบัน ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเมือง เชียงเงินในอดีตอย่างไร
๒. เพื่อศึกษาประวัติและผลงานของพระเชียงใหม่ ตั้งแต่เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ในเวียงตัก จนถึงได้ติดตามพระยาตัก ไปร่วมรบป้องกันกรุงศรีอยุธยา ร่วมกันตีฝ่าวงล้อมของข้าศึกออกจากกรุงศรีอยุธยา ไปรวบรวมกำลังจนเข้มแข็ง แล้วกลับมากอบกู้กรุงศรีอยุธยาจนได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เพื่อสรุปให้เป็นผลงานของพระเชียงใหม่ ซึ่งต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็น พระยาพิพิธราชา และเจ้าพระยาอนุรักษ์ภูธรเจ้าเมืองนครสวรรค์
๓. เพื่อศึกษาประวัติการสืบทอดสายสกุลของพระเชียงใหม่ที่สืบทอดต่อกันมา จากเอกสารสำคัญที่มีผู้บันทึกไว้ และจากการศึกษาข้อมูลภาคสนาม
๔. เพื่อศึกษาถึงศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความเข้มแข็งของชุมชน
๕. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวัดประจำชุมชน อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของบุคคลในชุมชนที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา คือ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จนถึงกับให้ขุดดินขึ้นถมเป็นเชิงเนินเนินค้ายฝั่งตะวันออกของเมืองตัก (แม่น้ำปิง) และสุดท้ายได้สร้างให้เป็นวัดประจำชุมชน ชื่อ “วัดท่าไชย” หรือ “วัดชัยชนะสงคราม”

๖. เพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติบุคคลสำคัญของชุมชน คือ “พระเชียงเงิน” ให้ปรากฏ เป็นที่ประจักษ์และยอมรับ โดยเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร ที่ได้ศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย และใช้เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารของชุมชนต่อไป

๑.๓ ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

เป็นการศึกษาวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยไว้ดังนี้

๑. ศึกษาความเป็นเมืองเชียงเงิน ตามตำนานเล่าขานและบันทึกจากความทรงจำของบุคคล
๒. ศึกษาความเป็นพระเชียงเงิน ตามที่มีการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ รวมทั้งในพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
๓. ศึกษาถึงสายสกุลของพระเชียงเงิน ตามที่ได้มีการบันทึกสืบทอดกันมา โดยบุคคลที่น่าเชื่อถือในสายสกุล “นุชก๊กดี” และตามหลักการที่เชื่อถือได้
๔. ศึกษาถึงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งในด้านวิถีชีวิตอันประกอบด้วยความเป็นอยู่ของประชากรในด้านอาชีพ ภาษา ศาสนาศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี คุณธรรม ศีลธรรมของบุคคลในชุมชน
๕. ศึกษาถึงความเคารพศรัทธามุ่งมั่นในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยมีวัดประจำชุมชนที่มีประวัติและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน

๑.๔ กรอบแนวคิดของการศึกษาวิจัย

เน้นการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ วิจัย เพื่อให้ทราบถึงความเป็นเมืองโบราณที่ชื่อว่า “เมืองเชียงเงิน” ความเป็นบุคคลสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ชื่อว่า “พระเชียงเงิน” การสืบสายสกุลต่อมา คือ “สกุลนุชภัคดี” ความเป็นชุมชนโบราณที่เข้มแข็งด้วยศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต คือ บ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน ซึ่งเป็นชุมชนโบราณที่มุ่งมั่นในพระพุทธศาสนา จึงทำนุบำรุงวัดในชุมชน คือ วัดท่าชัย หรือ วัดชัยชนะสงคราม และมีความรักสามัคคีในหมู่คณะ ถือเป็นชุมชนที่เข้มแข็งควรได้รับการยกย่อง ให้เป็นแหล่งศึกษาของจังหวัดต่อไป

๑.๕ เอกสารอ้างอิงในการศึกษาวิจัย

๑. พระราชพงศาวดารฉบับพิสดาร เล่ม ๓ แผ่นดินพระเจ้าตาก พระนิพนธ์สมเด็จพระยามหาราชราชนิกาย
๒. อธิบายระยะทางล่องลำน้ำพิงค์ จากเชียงใหม่ถึงปากน้ำโพ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ
๓. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ขุนวัชรพุกก์ศึกษากร (แปลก วัชรพุกก์) ๒๕๐๘
๔. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่เนียม ไชยนันท์ ๒๕๓๘
๕. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม ไชยนันท์ ๒๕๔๑
๖. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พอ.ปรุ่ง นุชภัคดี

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ได้ศึกษาค้นคว้า รวบรวม วิเคราะห์หลักฐานข้อมูลสำคัญทางประวัติศาสตร์ อันเป็นแนวทางที่จะเกิดประโยชน์ต่อชุมชน และเป็นข้อมูลสำคัญในการศึกษา ค้นคว้าของผู้สนใจต่อไป
๒. ได้จัดเก็บหลักฐานข้อมูลสำคัญทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ไว้เป็นเอกสาร ในการเผยแพร่ ความรู้ต่อเยาวชน และผู้ที่สนใจ
๓. ได้เผยแพร่ข้อมูลประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป รวมทั้งเป็นประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวที่ดีของชุมชน
๔. ใช้เป็นหลักฐานในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น
๕. ช่วยปลูกจิตสำนึกให้คนรักท้องถิ่น รักและเทิดทูน กตัญญูต่อบุคคล ผู้มีพระคุณต่อชาติ บ้านเมืองเป็นการกระตุ้นให้เกิดการค้นหาประวัติต่าง ๆ ของชุมชนเพิ่มมากขึ้น ก่อนที่หลักฐานข้อมูลสำคัญต่าง ๆ ที่มีอยู่จะสูญสิ้นไป

๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะ

ชัยชนะสงคราม	ชื่อวัดประจำหมู่บ้าน ตั้งชื่อขึ้นตามเหตุการณ์ที่สามารถรบชนะข้าศึก มีชื่อเดิมก่อนชื่อนี้ว่า “วัดท่าชัย” และก่อนหน้านั้นว่า “ท่าคอย”
เชียงใหม่	ชื่อชุมชนที่มีประวัติของความเป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มีผู้ครองเมืองตำแหน่งบรรดาศักดิ์ เป็นชั้นพระชื่อ “พระเชียงใหม่”
เชียงทอง	ชื่อชุมชนที่มีประวัติของความเป็นเมืองโบราณเมืองหนึ่งกับเมืองเชียงใหม่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มีผู้ครองเมืองตำแหน่งบรรดาศักดิ์ เป็นชั้นพระ ชื่อ “พระสุวรรณธานี”

- ท่าแค ชื่อหมู่บ้านชุมชนหนึ่ง ที่เรียกชื่อตามต้นไม้ชนิดหนึ่งที่มีมาก
ในชุมชน คือ ต้นแค
- ท่าชัย ชื่อที่เรียกเพื่อความเป็นมงคลของหมู่บ้านและวัด ที่สร้างขึ้น
ประจำชุมชน และด้านป้อมข้าศึกสมัยโบราณ ฝั่งตะวันออก
ของเมืองตาก คือ ด้านท่าชัย คู่กับด้านแม่ท้อ
- ท่าสองยาง ชื่ออำเภอ ซึ่งเดิมเป็นหมู่บ้านฝั่งตะวันตกของจังหวัดตาก
เดิมชื่อบ้านแม่दान ปัจจุบันตั้งเป็นที่ทำการอำเภอท่าสองยาง
- นุชภักดี ชื่อ นามสกุล ของบุคคลผู้สืบทอดเชื้อสายจาก พระเชียงใหม่
คนสุดท้าย ที่ชื่อ “นุช” หรือ “นุด” จึงใช้สกุลว่า “นุชภักดี”
หรือ “นุดภักดี ”
- บ้านตาก ชื่อปัจจุบันของอำเภอหนึ่งในจังหวัดตาก ซึ่งมีประวัติข้อมูลต่าง ๆ
บ่งชี้ว่า เป็นเมืองตากเดิมมาแต่โบราณกาล
- บ้านป่ามะม่วง เป็นชื่อบ้านที่มีประวัติของความเป็นเมืองตากในสมัยหนึ่ง
หลังจากที่ย้ายจากเมืองตากเดิม (อำเภอบ้านตาก) ลงมา
ประมาณตอนกลาง สมัยกรุงศรีอยุธยา
- บ้านระแหง ชื่อตากปัจจุบัน อันเป็นที่ตั้งตัวเมือง หลังจากย้ายจากบ้านป่ามะม่วง
ประมาณสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ ๒)
- พระเชียงใหม่ เป็นชื่อตำแหน่งของเจ้าเมืองเชียงใหม่ ที่สืบทอด ๆ กันมา โดยเป็น
ตำแหน่งผูกขาดของสกุลในบรรดาศักดิ์ ที่ “พระเชียงใหม่”
- พระสุพรรณธานี เป็นชื่อตำแหน่งของเจ้าเมืองเชียงทอง ที่สืบทอด ๆ กันมา โดยเป็น
ตำแหน่งผูกขาดของสกุลในบรรดาศักดิ์ที่ “พระสุพรรณธานี”

- แม่ท้อ เป็นชื่อหมู่บ้านสำคัญในประวัติศาสตร์ ที่เคยเป็นที่ตั้งด่านฝั่งตะวันตก ของเมืองตาก และเป็นที่ตั้งวัดสำคัญในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระยาตากสิน เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตาก ได้ไปเสียดาย ขว้างไม้เคาะระฆังที่วัดนี้ และเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งที่ ๒ ได้เสด็จมาพักทัพ บริเวณแห่งนี้ และเสด็จเยี่ยมวัด ชื่อว่า “วัดตอย่อยเขาแก้ว” ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก
- แม่ละเมา เป็นชื่อหมู่บ้านสำคัญ ที่เป็นด่านในการสกัดการยกทัพของข้าศึก สมัยโบราณ
- แม่สอด ชื่ออำเภอหนึ่งในฝั่งตะวันตกของเมืองตากปัจจุบัน ซึ่งสมัยโบราณ เป็นที่ตั้งด่านชื่อด่านแม่สอด มีขุนอินทรีศรี เป็นนายด่านควบคุมดูแลด่านนี้

บทที่ ๒

ภูมิหลังและสภาพทั่วไปของเมืองโบราณในจังหวัดตาก

ก่อนที่จะอธิบายให้ทราบถึงความเป็นเมืองเชียงใหม่ ขออธิบายเมืองโบราณต่าง ๆ ในจังหวัดตาก เท่าที่ศึกษา ค้นคว้า รวบรวม ได้ดังนี้

๒.๑ เมืองตาก (เดิม)

ตากเป็นเมืองเก่าแก่ และเป็นเมืองหนึ่งในหัวเมือง ที่มีอายุชั้ยเกินกว่าสองพันปีขึ้นไป ตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เมืองตากเดิมตั้งอยู่บนตอยเล็ก ๆ ลูกหนึ่ง อยู่เหนือที่ว่าการอำเภอบ้านตากปัจจุบันขึ้นไปประมาณ ๔ กิโลเมตร อยู่ห่างจากแม่น้ำปิง ไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๔๐๐ เมตร ที่บ้านท่าพระธาตุ ตำบลเกาะตะเภา อำเภอบ้านตาก ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า เดิมเป็นเมืองที่มอญสร้างขึ้นไป นอกจากนี้ในหนังสือประวัติศาสตร์ไทยของพระบริหารเทพธานี ได้กล่าวถึง ความสำคัญของเมืองตากว่า เดิมเคยเป็นราชธานีของแคว้นเหนือมาก่อน มีพระมหากษัตริย์ปกครองสืบทอดต่อกันมาหลายพระองค์ จนถึงในสมัยพระยาภาณุวรรดิดิศ ได้ย้ายจากเมืองตากไปครองเมืองละโว้ (ลพบุรี) แทน ทำให้เมืองตากถูกทิ้งร้างลง จนถึงสมัยที่พระนางจามเทวีเสด็จขึ้นไปครองเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ผ่านชายฝั่ง ย่านบ้านตาก ในราวพุทธศักราช ๑๒๐๐ ได้พบร่องรอยกำแพงเมืองเก่า จึงได้โปรด ให้บูรณะเมืองตากขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง^๑

นับเป็นเรื่องราวความสำคัญของเมืองตาก จากหลักฐานที่มีการบอกเล่า และบันทึกกันต่อ ๆ มา ในช่วงก่อนสุโขทัยเป็นราชธานี ตากเคยเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของไทย มาก่อนแล้ว และมีอาณาเขตแผ่ไปจนจรดทะเลอันดามัน และเคยมีการค้าขายกับเมืองอินเดียมาแล้วด้วย

^๑จากหนังสืออธิบายล่องลำน้ำปิงคำ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ

ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยขึ้นเป็นอิสระ เมื่อประมาณ พุทธศักราช ๑๘๐๐ นั้น เมืองตากก็มีชื่อปรากฏในหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า เมื่อพระองค์อายุได้ ๑๙ ปี ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดได้ยกทัพมาที่เมืองตาก พ่อขุนราม ได้ติดตามพระราชบิดา คือ พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ยกกองทัพจากกรุงสุโขทัยไปเมืองตากด้วย และได้ทรงชนช้างกับขุนสามชน ได้ชัยชนะ พระราชบิดาจึงพระราชทานนามว่า “รามคำแหง” และการชนะ เจ้าเมืองฉอดได้ในครั้งนั้น ทำให้อาณาเขตของเมืองสุโขทัย แผ่ขยายออกไปถึง เมืองฉอดและเมืองหงสาวดี และเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ ในการชนช้างครั้งนี้ จึงได้มีการสร้างพระเจดีย์แบบสุโขทัยขึ้น ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า ก่อสร้างขึ้นในสมัยกรุงสุโขทัย ขนาดพระเจดีย์สูงตลอดยอดประมาณ ๑๐ วา แต่ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้าง และจากศิลาจารึกนี้เอง เป็นสิ่งยืนยันให้ทราบว่า “เมืองตากเป็นเมืองเก่าแก่ มาตั้งแต่ ครั้งเมืองสุโขทัยเป็น ราชธานี”

หมายเหตุ ร่องรอยความเป็นเมืองเก่าที่หลงเหลืออยู่ คือ กำแพงเมืองโบราณ และวัดพระบรมธาตุ ที่สวยงาม สะพานบุญที่บ่งบอกถึงความมีวัฒนธรรมด้านศาสนา และประเพณีที่สำคัญของเมืองเก่าแห่งนี้

๒.๒ เมืองเก่า (ห้วยลึก)^๖

จากการสำรวจของศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี อดีตหัวหน้ากองโบราณคดีกรมศิลปากร ซึ่งได้เดินทางมาสำรวจพร้อมคณะ ประกอบด้วย นายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร นายจรัส เกียรติก้อง หัวหน้าสำรวจ กองโบราณคดี และนายปคุณ จิระชาญชัย (ช่างภาพ) ซึ่งได้เดินทางมาสำรวจ ณ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก ระหว่างวันที่ ๑๒ ถึงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๒ ดังนี้

^๖จากบันทึกการสำรวจเมืองเก่า อำเภอท่าสองยาง ของศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี

คณะสำรวจเดินทางโดยเครื่องบินของบริษัทเดินอากาศไทยออกจากสนามบินดอนเมือง กรุงเทพฯ มุ่งสู่สนามบินอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก แล้วเดินทางโดยเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์ของตำรวจตระเวนชายแดนไปอำเภอท่าสองยาง ได้มีนายแจ่ม สุขุมมาก ปลัดอำเภอโศกการในตำแหน่งนายอำเภอท่าสองยาง พร้อมคณะกรรมการอำเภอ และ ร.ต.ต.เดชา อตุลรัตน์ ผู้ได้ไปสำรวจและทำแผนผังเมืองโบราณมาแล้ว พร้อมด้วย ตำรวจพลร่มอีก ๓ นาย มาร่วมต้อนรับที่หน้าอำเภอ แล้วพาไปยังบ้านนายสองเมือง กันทะรักษา กำนันตำบลแม่ต้าน โดยคณะสำรวจ ได้ดำเนินการสำรวจตั้งแต่วันที่ ๑๓ ธันวาคม ถึงวันที่ ๑๕ ธันวาคม แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๒.๒.๑ กลุ่มโบราณสถานที่ห้วยลึก ได้หมู่บ้านแม่ต้าน ได้สำรวจพบ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้

(๑) โบสถ์ วิหาร และเจดีย์อีก ๑๐ แห่ง

(๒) แนวเทินดินมีคูคัน เข้าใจว่าเป็นกำแพงเมืองโบราณ ทางด้านตะวันตก มี ๓ ชั้น อย่างที่เรียกในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “ตรีบูร” คือ กำแพง ๓ ชั้น

(๓) บ่อน้ำสี่เหลี่ยมกรูอิฐ ลึกประมาณ ๒๐ เมตร ๑ บ่อ

(๔) บ่อกรุด้วยหิน ตั้งอยู่บนตอย ๑ บ่อ

(๕) ลานกว้างบนยอดตอย มีพระเจดีย์แบบเชียงแสน ๑ องค์

นอกจากนี้ยังพบก้อนอิฐ ซึ่งส่วนมากเป็นแบบสุโขทัย มีอิฐแบบอยุธยาปนอยู่บ้าง ไม่มีปูนสอ ครอบโบสถ์พบก้อนหินวางอยู่ประจำทิศทั้ง ๔ เหมือนกับที่พบที่โบราณสถาน บางแห่งในอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย เข้าใจว่าใช้ก้อนหินนี้แทนใบเสมา ใบเสมาทำด้วยหินพบแผ่นเดียวที่ตอยพระธาตุ พบแผ่นสัมฤทธิ์ มีลวดลายสำหรับประดับองค์ระฆัง เจดีย์แบบเชียงแสน พบพระพุทธรูปสัมฤทธิ์แบบเชียงแสนหลายองค์

๒.๒.๒ เมืองโบราณที่ทุ่งกาบกอก เหนือห้วยแม่ต้านสำรวจได้ ๓ แห่ง คือ

(๑) โบสถ์ วิหาร และเจดีย์ ทราบว่ามีผู้พบพระพุทธรูปสัมฤทธิ์แบบเชียงแสน
กว่า ๔๐๐ องค์

(๒) กำแพงก่อเป็นเทินดิน ๒ ชั้น มีคูคัน

(๓) หนองซึ่งเล่าต่อ ๆ มาว่า เป็นที่ขุดเอาดินเหนียวไปทำอิฐ อิฐที่โบสถ์
วิหาร และเจดีย์เป็นแบบสุโขทัย เนื้อขาว ไม่มีแกลบ ก่อปูนสอย พบก้อนหินอยู่โดยรอบโบสถ์
ซึ่งเข้าใจว่าใช้แทนใบเสมา

ผลการสำรวจครั้งนี้ อาจสรุปได้ดังนี้^๓

โบราณวัตถุสถานที่สำรวจพบนั้น แสดงว่าบริเวณแห่งนี้เคยเป็นเมืองติดต่อกันมา
หลายยุคหลายสมัยแต่ตัวเมืองจะตั้งอยู่ ณ ตำบลแม่ต๋าน ในท้องที่อำเภอท่าสองยางนี้
หรือตั้งอยู่ ณ ท้องที่อื่นใดยังมีควรลงข้อ สันนิษฐานได้ เพราะคณะสำรวจได้สอบสวนสืบทราบ
จากคำบอกเล่าของชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ในท้องถิ่นนั้นว่ายังมีซากของหมู่โบราณสถาน
ในท้องที่อำเภอแม่ระมาด และบริเวณอื่น ๆ อีกด้วย ซึ่งคณะสำรวจยังไม่สามารถเดินทาง
ไปสำรวจได้ในระยะเวลาอันสั้น เพราะเป็นทางทุรกันดาร

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระราชินีนาถได้เสด็จเยี่ยม
ชาวบ้านอำเภอท่าสองยาง และเสวยพระกระยาหารที่เมืองเก่าแห่งนี้ ดังปรากฏหลักฐาน
บันทึกหมายเหตุ เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

๒.๓ เมืองโบราณที่บ้านเหนือ ตำบลแม่สอด

ซึ่งมีแนวซากเทินดินเป็นแนวกว้าง - ยาว ด้านละประมาณ ๑ กิโลเมตร
เมืองโบราณแห่งนี้เป็นเมืองที่เล็กมาก ไม่มีผู้ใดทราบว่าเมืองนี้มีชื่อว่าอะไร ภายในเมือง
ไม่พบซากโบราณสถาน คงพบแต่ศิลาจารึกเป็นยันต์และคาถาอักษรไทยลานนา
ซึ่งนายรส เจริญวุฒิ เป็นผู้มอบจารึกแผ่นนี้ให้แก่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
นอกจากนี้บริเวณตำบลท่าอาจ อำเภอแม่สอด ยังมีโบราณสถานที่เรียกว่า “คอกช้างเผือก”
ที่กล่าวถึงมະกะโท บุตรเขยของพ่อขุนรามคำแหง

^๓เหมือนเดิม

เมื่อครั้งที่ลักพาพระนางเทพสุดาสร้อยดาวหนีจากสุโขทัย ไปเมืองเมาะตะมะจนจับได้ ช้างเผือกเป็นช้างคู่บุญนำมาถวายพ่อขุนรามคำแหงอีกด้วย

๒.๔ ด้านแม่ละเมา

ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องสำคัญ คือ “ด้านแม่ละเมา” ขอกล่าวถึงเส้นทางคมนาคมที่ใช้ติดต่อกันระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า ซึ่งมีมาแต่สมัยโบราณเสียก่อน เพื่อจะได้เข้าใจภูมิประเทศของจังหวัดตากดีขึ้น คือในสมัยโบราณแต่เดิมนั้นมีทางคมนาคมสำหรับเดินทางไปมา ระหว่างประเทศไทยกับประเทศพม่า อยู่ ๒ ทาง โดยมีจุดร่วมในการเดินทางที่เมืองเมาะตะมะ คือ

เส้นทางที่ ๑ ทางสายใต้ ออกจากเมืองเมาะตะมะ ไปตามแม่น้ำอัตรัน (เมืองเชียงกราน) จนถึงเมืองสิงห์ แล้วเดินบกมาข้ามแม่น้ำสกริก และแม่น้ำกษัตริย์ข้ามภูเขาข้ามแดนไทยทางด้านเจดีย์สามองค์ มาลงแม่น้ำแควน้อยที่บ้านสามสบ แล้วใช้เรือล่องลงมาทางเมืองไทรโยคเก่า แล้วตัดข้ามมาลงลำน้ำแควใหญ่ที่เมืองศรีสวัสดิ์หรือที่ท่ากระดานด่านกรมช้าง แล้วเลียบลำน้ำแควใหญ่ ลงมาจนถึงเมืองกาญจนบุรีเก่าทางหนึ่ง

เส้นทางที่ ๒ ทางสายเหนือ เส้นทางนี้เกี่ยวข้องกับเมืองตากโดยเฉพาะ คือออกจากเมืองเมาะตะมะ ขึ้นไปทางแม่น้ำจนถึงบ้านตะพู (เมืองแกลง) แล้วเดินบกมาข้ามแม่น้ำกลีบ แม่น้ำเมย (แม่น้ำแม่สอด) ผ่านเข้ามาทางด้านแม่ละเมา ลงท่าแม่น้ำปิงที่บ้านระแหง (เมืองตากปัจจุบัน) ทางเส้นนี้เป็นเส้นทางที่ใช้ผ่านเข้าตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทย

“ด้านแม่ละเมา เป็นหมู่บ้านคนไทยที่มีประวัติการรับศึกที่พม่าผ่าน หลายครั้ง เช่น

(๑) สมัยกรุงศรีอยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ประมาณ พ.ศ. ๒๐๙๑ ทางประเทศพม่ามีกษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า “พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้” ทรงมีอุปนิสัยกล้าหาญ ชอบการรบ และได้รับคู่คิดในการทำ

^๔จากพงศาวดารฉบับพิสดาร เล่ม 3 ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราพระนามาภิไธย

สงครามอีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ ทรงพระนามว่า “บุเรงนอง” ได้ทราบข่าว การผลัดเปลี่ยนแผ่นดินของกรุงศรีอยุธยาเห็นว่าบ้านเมืองระส่ำระสาย จึงยกทัพ เข้ามาทาง “ด่านเจดีย์สามองค์” เข้าล้อมกรุงศรีอยุธยา แต่เมื่อล้อม กรุงศรีอยุธยาแล้ว ยังไม่สามารถตีเอาเมืองได้ ครั้น ได้ข่าวว่ามีกองทัพไทยยกจากหัวเมืองเข้าตีกระหนาบ ก็ตกใจ เตรียมยกทัพกลับ ครั้นจะกลับทางเดิม ก็คิดว่าชาวเมืองถูกกองทัพแย่งชิง เสบียงอาหารตั้งแต่ขามาไปหมดแล้ว กลัวกองทัพจะอดอยากจึงให้ยกกองทัพขึ้นไปทางเหนือ ตัดออกจากเมืองตาก ไปทางด่านแม่ละเมา ชาวบ้านแม่ละเมอจึงถูกกองทัพพม่า ผ่านและชิงเสบียงอาหารและย่ำยีในครั้งนี้ ถึงแม้ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ จะให้พระรามศวร พระราชบุตรและพระมหาธรรมราชา พระราชบุตรเขยตามตีมา พม่าล้มตายลงมาก แต่ก็ถูกซ่องนกลจับตัวได้ ทำให้พระมหาจักรพรรดิต้องยอมหย่าทัพ และเสียช้างพลายศรีมงคลและช้างพลายมงคลทริย เพื่อแลกกับตัวประกันทั้งสอง คือพระรามศวร กับพระมหาธรรมราชากลับคืน

(๒) สมัยกรุงศรีอยุธยา ประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๖ พระเจ้าบุเรงนอง ซึ่งได้ขึ้น ครองราชย์เป็นกษัตริย์พม่า หลังจากพระเจ้าตะเบ็งชเวตตี้สิ้นพระชนม์ วางแผน จุดชนวนสงคราม โดยขอช้างเผือกจากพระมหาจักรพรรดิ ๒ เชือก พระมหาจักรพรรดิ ไม่ยินยอมให้ พระเจ้าหงสาวดี บุเรงนอง จึงสั่งยกทัพ ผ่านมาทางด่านแม่ละเมอ เข้าตีเมืองรายทางเหนือ ได้แก่ กำแพงเพชร สุโขทัยและพิษณุโลก จนถึงนครสวรรค์ แล้วรอกองฝายอื่น เพื่อพร้อมรบยกเข้าตีกรุงศรีอยุธยา

(๓) สมัยกรุงธนบุรี ประมาณ พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสิน) มีพระดำริ ที่จะยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๒ หลังจากตีไม่ได้ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรีกับพระยาสุรสีห์ คุมพลสองหมื่นคน ไปตั้งรกรับเสด็จที่เมืองตาก พร้อมเกณฑ์พลจากหัวเมืองฝ่ายเหนือ เช่นเมืองพิษยี่ และเมืองสวรรคโลก ให้รวมกับกองทัพด้วย เมื่อตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว พักอยู่ ๗ คืน ได้รับแจ้งข่าวจากเมืองตากว่า มีกองทัพพม่าตามตีขบวนครัวเรือนชาวมอญ

ที่อพยพหนีพม่าเข้ามาทาง “ด่านแม่ละเมา” ทรงเป็นห่วงจึงตรัสสั่งให้ “พระยากำแหงวิชิต” เจ้าเมืองตาก ไปรอรับคร่อมอยู่ที่ด่านแม่สอด (แม่ละเมา) เมื่อเสร็จศึกเมืองเชียงใหม่ พระองค์จึงเสด็จนำทัพเรือมาตั้งมั่นที่เมืองตาก ทราบว่าทัพพระยากำแหงวิชิต ตีกองทัพพม่ากลับไปหมดแล้ว

(๔) สมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. ๒๓๑๘ อะแซหฺนุกี ยกทัพตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ โดยยกเข้าทางด้านแม่ละเมา แล้วตีระยทางตั้งแต่เมืองตาก เมืองสุโขทัยแล้วเข้าล้อม เมืองพิษณุโลก เสร็จแล้วก็ยกทัพกลับเส้นทางเดิม โดยผ่านเมืองสุโขทัย เมืองตาก และผ่านด่านแม่ละเมา ก่อนเข้าประเทศพม่า

(๕) สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปะดง กษัตริย์พม่า จัดสงคราม ๙ ทัพ เข้าตีประเทศไทยทุกทิศ ทั้งทางเหนือ ทางตะวันตก และทางใต้ ซึ่งทางเหนือนั้นเป็นทัพที่ ๙ มีชื่อวงนรธา เป็นแม่ทัพ ยกเข้ามาทางด้านแม่ละเมา เมื่อตีเมืองตากได้แล้ว ก็ยกข้ามพากมาตั้ง ที่เมืองระแหง เพื่อรอฟังข่าวกองทัพฝ่ายอื่น เมื่อทราบว่ากองทัพด้านอื่นถอยกลับหมดแล้ว จึงให้ถอยทัพกลับทางเดิมโดยผ่าน ด่านแม่ละเมา

การบันทึกของพงศาวดาร กล่าวถึงการอพยพของชนชาติไทย ที่อยู่ลุ่มแม่น้ำ แยกซีเกียงตอนใต้ของแนวแม่น้ำคง (แม่น้ำสาละวิน) มีกลุ่มหนึ่งข้ามแม่น้ำสาละวิน เลาะเลียบบมาทางด้านตะวันออกของแม่น้ำตองยินหรือแม่น้ำเมยกลุ่มหนึ่งปักหลักอยู่ตรงนี้ และอีกกลุ่มหนึ่งเข้าผ่านช่องแคบ แม่ลำเมา อพยพถิ่นฐานอยู่ตรงที่เมืองแจ้ตาก หรือ เมืองตาก ผู้อพยพมาอยู่ที่เมืองตากในยุคนั้น ตั้งตนเป็นเจ้าเมืองปกครองสืบทอด กันมาตั้งแต่ปี 560 กล่าวกันว่าเป็น รัชสมัยของพระเจ้าสักคำ เป็นกษัตริย์ปกครอง เป็นเมืองที่ร่ำรวยที่สุดในพงศาวดาร กล่าวกันว่า มีการติดต่อซื้อขายถึงเมืองอินเตียกันด้วย เส้นทางค้าขายนั้น จะผ่านมาทะมะขึ้นมาทางเมืองแครง ผ่านแม่น้ำตองยิน เข้าทางด้านแม่ละเมา ไปลงท่าที่เมืองตากอีกทอดหนึ่ง

ด่านแม่ละเมาและบ้านแม่ละเมานี้ เป็นเมืองหน้าด่านแรกที่ประจันหน้ากับเมืองฉอด ครั้งที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เป็นด่านแรกของเส้นทางเดินทัพและเส้นทางการค้าสมัยโบราณ การกรีธาทัพพม่าเอง ก็ผ่านด่านแม่ละเมามาหลายยุคสมัยกว่าสี่ร้อยปีมาแล้ว ในรัชสมัยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ วันจันทร์เดือน ๑๒ แรม ๑๒ ค่ำ ปีกุน พ.ศ. ๒๑๐๖ กองทัพอันเกรียงไกรของ พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง เคลื่อนกระบวนทัพมาจากกรุงหงสาวดี รวมกำลังพลทั้งสิ้นถึง ๕ แสนคน โดยใช้ยุทธวิธีตีหัวเมืองฝ่ายเหนือ ยกทัพมาทางด่านแม่ละเมา อีก ๕ ปีต่อมาขณะนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช มีพระชันษาได้ ๑๕ ปี เมื่อเดือน ๑๑ ปีมะโรง กองทัพของบุเรงนองก็ยกทัพมาทางด่านแม่ละเมา โดยมีสมเด็จพระนเรศวร ติดตามทัพพม่ามาอีกด้วย ทัพพม่าอาศัยเส้นทางด่านแม่ละเมาเข้ามาตีไทยหลายครั้ง แม้กระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จนเกิดตำนานวีรบุรุษชาตินักรบชาวปากกาเงอ ที่ลือลั่นคือเจ้าพ่อพะวอนนั่นเอง

เรื่องราวของด่านแม่ละเมา หากท่านใดได้เคยศึกษาค้นคว้าจากพระราชพงศาวดาร หนังสือตำนานเมืองเหนือจะเห็นว่าแม่ละเมามีความสำคัญมากมาตั้งแต่สมัยโบราณก่อนยุคประวัติศาสตร์ ยุคกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี กรุงศรีอยุธยาทั้งสองยุคสมัยที่เราเสียกรุง การที่พม่าพยายามรุกรานเข้าตีไทย จะพุ่งจุดยุทธศาสตร์สำคัญก่อนว่าจุดไหนที่กำลังทหารและเสบียงอาหารมากน้อยเพียงไร เมื่อเดินทัพเข้ามาตีไทย ก็จะโจมตีจุดยุทธศาสตร์นั้น ๆ เสียก่อน การเข้ามา ตีไทยพม่าจะเดินทัพเข้ามายังไทยได้เพียง ๒ ทางเท่านั้น คือ เมื่อเคลื่อนทัพจากกรุงหงสาวดีมาแล้ว จะมาชุมนุมจัดกระบวนทัพที่เมาะตะมะ (เมืองมอญ ฝ่ายใต้) ซึ่งเป็นเมืองฐานทัพชายแดนด้านใต้ของพม่าก่อน แล้วเดินเลาะเลียบเชิงเขาตระนาวศรี ผ่านช่องแคบที่ด่านแม่ลำเมาทางหนึ่ง ก็ยกทัพข้ามช่องแคบที่แม่น้ำกษัตริย์ หรือที่เรียกกันว่า ด่านเจดีย์สามองค์ อีกทางหนึ่ง โดยจะผ่านมาทางเมืองกาญจนบุรี การเดินทัพผ่านด่านเจดีย์สามองค์ จะเป็นทางตรง ตามพงศาวดารกล่าวว่าใช้เวลาในสมัยนั้นเพียง ๑๕ วันเท่านั้น ก็สามารถเข้าโจมตีกรุงศรีอยุธยาได้เลย

แต่การโจมตีทางนี้พม่าเห็นว่าไม่ค่อยปลอดภัย ต้องระวังทัพไทยทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ ยกทัพลงมาตีกระหนาบได้ การที่พม่ายกทัพผ่านด่านแม่ละแมก็เพื่อเข้าตีหัวเมืองฝ่ายเหนือที่มีเมืองตาก สุโขทัย กำแพงเพชร สวรรคโลก และเมืองพิษณุโลก โดยตัดกำลังฝ่ายเหนือที่ค่อนข้างจะแข็งแรงเสียก่อน แล้วจึงเคลื่อนทัพไปตีกรุงศรีอยุธยา

๒.๕ เมืองเชียงทอง^๔

เมืองโบราณอีกหนึ่งเมืองที่มีชื่อเสียงคล้องกับเมืองเชียงเงิน โดยสันนิษฐานว่าเป็นเมืองคู่กัน คือ ชื่อพระสุพรรณธानी เป็นเจ้าเมืองเชียงทองคู่กับพระเชียงเงินที่ครองเมืองเชียงเงิน ตามคำเล่าขานในบทประพันธ์ที่ศนาจรโดยรยอนต์ของขุนวัชรพุกกัศึกษการ (แปลก วัชรพุกกั) กล่าวถึง “เมืองเชียงทอง” ไว้ดังนี้

รถผ่านบ้านโคงเตง	ฉันริบเร่งวังรถมา
ถึงบ้านเชียงทองไม่ช้า	แล้วเลยมาถึงหัวทราย
เป็นบ้านเชียงทองเก่า	มีผู้เล่าบรรยาย
เมืองเชียงทองสมัย	พระลือทัยพระยา
เรียกว่าด่านช่องกุฎี	คอยยงยุทธเข้าศึกมา
ทางเข้าสันเกี้ยวห้า	ต้องรักษาด่านให้ดี
ที่ได้คลองหัวทราย	มีเครื่องหมายวัดเก่ามี
เขาสร้างพระเจดีย์	น้ำบ่อมีในวัดวา
หลักฐานที่กล่าวอ้าง	ยังมีบ้างฉันเห็นมา
เจดีย์คนขุดหา	ของมีค่าพระเงินทอง
มันทำลายสถาน	วัตถุโบราณเอาสิ่งของ
น้ำบ่อถมทุกช่อง	ชาวบ้านต้องการเป็นนา
อ่านศิลาจารึกไว้	ครั้งสมัยพระฤทัยราชา

^๔จากหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ขุนวัชรพุกกัศึกษการ

เชิญพระสังฆราชมา	จากลังกามาสุโขทัย
มารับถึงแม่สอด	ตลอดเมืองเชียงทองไป
เป็นมโหฬารการใหญ่	ถึงสุโขทัยนครา

จากบทประพันธ์ดังกล่าว มีร่องรอยของเมืองเก่าแห่งหนึ่งที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับเมืองตาก คือ “เมืองเชียงทอง” ซึ่งเมืองเชียงทองของเดิมนั้น เปรียบเหมือนเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับตั้งรับทัพข้าศึกที่จะมาจากด่านแม่ละเมา ก่อนลงไปตีเมืองชวังราวหรือเมืองกำแพงเพชร เสร็จแล้วจึงจะยกลงมาตีกรุงศรีอยุธยาต่อไป ปัจจุบันนี้ร่องรอยเมืองเชียงทองไม่ปรากฏหลักฐานที่บ่งชี้ว่าเป็นเมืองเก่า เพียงแต่คงไว้ซึ่งคำบอกเล่าที่สร้างความสนใจใคร่รู้แก่คนรุ่นหลังต่อ ๆ มาเท่านั้น เพราะหากนับเวลาย้อนหลังก็นับเป็นเวลาเกิน ๕๐๐ ปีแล้ว ซึ่งน่าจะก่อนตั้งเมืองระแหง แขวงเมืองตาก คือรุ่น ๆเดียวกับเมืองเชียงเงินนั่นเอง

๒.๖ บ้านระแหง แขวงเมืองตาก

จากประวัติศาสตร์ที่ตั้งข้อสันนิษฐาน ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “อธิบายระยะทางล่องลำน้ำพิง” ตอนหนึ่งว่า^๖

“เมืองตากจะได้ย้ายจากเมืองตากเก่า ลงมาตั้งที่บ้านระแหงแต่เมื่อใด และย้ายลงมาด้วยเหตุใด ยังไม่พบอธิบายบอกไว้ในที่อื่น เมื่อได้ตรวจดูคราวนี้แล้วเห็นจะพอสันนิษฐานได้ คือ ย้ายลงมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนั้นเป็นแน่ไม่มีที่สงสัยด้วยปรากฏว่า จวนของพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อครั้งเป็นพระยาดากอยู่ที่บ้านระแหง แต่ยังมีของโบราณเก่ากว่านั้นอยู่ที่บ้านระแหง รู้ได้แน่ว่าตั้งเมืองมาก่อนแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ จึงสันนิษฐานว่า น่าจะย้ายเมืองลงมาตั้งที่บ้านระแหงในรัชการสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช เมื่อยังเป็นประเทศราชในพระเจ้าหงสาวดี เพราะเหตุที่ทางคมนาคมกับเมืองมอญมาลงตรงที่บ้านระแหง เมืองตากเก่าตั้งแต่เหนือขึ้นไป ไม่เหมาะแก่การคมนาคมกับเมืองมอญจึงย้ายลงมาตั้งทางฝั่งตะวันตก

^๖จากพงศาวดารฉบับพิสดาร เล่ม ๓ ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หน้า ๑๖-๑๙

เห็นจะย้ายเมืองมาตั้งทางฝั่งตะวันออกเมื่อรัชการที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์ ดังกล่าวมาแล้ว”

ด้วยเหตุที่เมืองตากมีเมืองสองเมืองตั้งอยู่ใกล้ ๆ กันนี้เอง ต่อมาในชั้นหลังชื่อเมืองตากจึงเรียกรวมกับเมืองระแหงว่า “เมืองตากระแหง” หรือ “บ้านระแหงแขวงเมืองตาก” และด้วยเหตุที่ระแหงอยู่ในทำเลที่ดีกว่าเมืองตากเก่า ในสมัย ต่อ ๆ มาเมืองระแหงจึงเจริญเป็นชุมชนใหญ่ เพราะในสมัยนั้น แม่น้ำปิงยังไม่ตื่นเขินเหมือนปัจจุบัน เมืองตากระแหงได้เป็นศูนย์กลางการค้าขายทางเรือระหว่างตาก เชียงใหม่ ตาก นครสวรรค์ และกรุงเทพฯ และมีโฆ่งเป็นเพียงเมืองหน้าด่านเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ยอมรับผลของการเดินทางที่พครั้งสำคัญ ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอีกด้วย ดังมีเรื่องปรากฏในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายตอน เช่น เมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ ยกทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ และครั้งสุดท้าย เมื่อคราวสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่เป็นต้น ซึ่งแต่ละพระองค์ได้ทรงสร้างพระเจดีย์เป็นอนุสรณ์สถานไว้ เมื่อครั้งมาขุมนุมพล ณ เมืองตาก จึงเป็นสิ่งที่ชาวตากทุกคนควรระภาคภูมิที่จังหวัดตาก ได้เป็นเมืองสำคัญ ที่พระมหากษัตริย์ของไทยได้เสด็จมาขุมนุมพลที่เมืองตากถึง ๓ พระองค์

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองตากมีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองหน้าด่านสำหรับป้องกัน ทัพพม่าที่ยกเข้ามาทางด้านแม่ละเมา เพราะครั้งใดที่มีสงครามเข้าประชิดติดเมืองไทยทางด้านแม่ละเมา เมืองตากจะเป็นที่ตั้งรับศึก โดยกรุงศรีอยุธยาจะส่งแม่ทัพไทยที่เข้มแข็งเข้ามาช่วยรบด้วย เช่นในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ กษัตริย์พม่าคือ “พระเจ้าตะเบงชเวตี้” ได้ยกทัพเข้าตีไทยเมื่อพุทธศักราช ๒๐๙๑ เมื่อยกทัพกลับทางด้านแม่ละเมา ทางกรุงศรีอยุธยา ได้ส่งพระราชโอรส คือ พระรามศวร และพระราชบุตรเขย คือ พระมหาธรรมราชา ตามตีข้าศึกออกไป แต่ถูกข้าศึกวางกลอุบายล้อมจับพระราชโอรส และพระราชบุตรเขยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไว้ได้ทั้ง ๒ พระองค์ ซึ่งในการนี้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิต้องยอมหย่าทัพและถวายช้างเผือก ๒ เชือก ให้กษัตริย์พม่าเพื่อแลกกับพระรามศวรและพระมหาธรรมราชา

โดยปล่อยให้กองทัพของพระเจ้าตะเบงชเวตี้ถอยทัพกลับไปโดยสะดวก

การสงครามระหว่างไทยกับพม่า ได้ว่างเว้นไปเป็นเวลานานถึง ๑๕ ปี จนสิ้นรัชกาลพระเจ้าตะเบงชเวตี้ เมื่อพระเจ้าบุเรงนองได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติเป็นกษัตริย์พม่าองค์ต่อมา ก็ได้เริ่มทำสงครามแผ่อำนาจจักรเรื่อยมา จนได้ประเทศน้อยใหญ่ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่า ไว้ในอำนาจทั้งสิ้น และทรงดำริที่จะยาตราทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา ด้วยการส่งพระราชสาส์น มาขอช้างเผือกจากพระมหาจักรพรรดิ ๒ เชือก ซึ่งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ทรงยินยอม พระเจ้าบุเรงนองจึงยกกองทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา เมืองตากก็ได้มีบทบาทอีกครั้งหนึ่งในฐานะที่เป็นเส้นทางที่พระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งในเวลานั้นตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า และเป็นฝ่ายคุมเรือสำเภาเสปียงอาหารมาบรรจบ ทัพหลวงที่เมืองตาก แล้วก็ลาดตระเวนหาเสปียงอาหารในเขตเมืองตาก เพื่อสะสมไว้สำหรับเลี้ยงไพร่พลในกองทัพหลวงต่อไป

สำหรับกองทัพของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ที่ผ่านเข้ามาทางด้านแม่ละมานั้น มิได้ผ่านไปทางเมืองตาก เพราะเวลานั้นเมืองตากยังตั้งอยู่ที่เก่า ยังไม่ได้ย้ายเมือง จึงอยู่ห่างออกไป และคงจะเป็นสงครามครั้งนี้เอง ที่ทำให้กษัตริย์กรุงศรีอยุธยาองค์ต่อมาต้องย้ายเมืองตากลงมาตั้งในที่ซึ่งกองทัพพม่าเดินทัพผ่าน คือที่บ้านป่ามะม่วงหรือบ้านระแหง เพื่อเป็นเมืองหน้าด่านสำหรับป้องกันพม่าที่ยกเข้ามาทางด้านแม่ละมานอกจากนี้ยังเป็นเมืองขมุนมพลในเวลาทีกองทัพไทยจากกรุงศรีอยุธยา จะยกไปที่เมืองเชียงใหม่อีกด้วย และหลังจากที่ได้ย้ายเมืองตากลงมาแล้วปรากฏว่าไทยได้เตรียมรับศึกพม่าอย่างเต็มที่ เนื่องจากสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงตระหนักพระราชหฤทัยดีแล้วว่า ถึงอย่างไรก็ดี จะต้องรบทัพชู้ภัยกับกองทัพพม่าเป็นการใหญ่ และก็เป็นจริงสมดังพระราชดำริ เพราะในแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนั้น ปรากฏว่าไทยกับพม่าได้รับกันเป็นมหาสงครามถึง ๗ ครั้ง

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้ทรงกระทำยุทธหัตถีมีชัยชนะสมเด็จพระมหาอุปราชาแล้ว ประเทศไทยก็ได้วางเว้นจากการสงครามมาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า ๑๕๐ ปี ชาวเมืองตากมีความสุขตลอดมา จนถึงรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยรินทร์ หรือขุนหลวงเอกทัศน์ เค้ายางแห่งความยุ่งยากก็เกิดขึ้นกับชาวเมืองตาก เมื่อพระเจ้าเอกทัศทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายสินมหาตเล็กรายงานเป็นข้าหลวงเชิญท้องตราราชสีห์ขึ้นไปชำระหัวเมืองฝ่ายเหนือ ครั้นเมื่อแล้วเสร็จ มีความดีความชอบแต่งตั้งให้นายสินเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก ช่วยราชการพระยาตากเจ้าเมืองตาก และต่อมาเมื่อพระยาตาก เจ้าเมืองถึงแก่อนิจกรรมลง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงยกกระบัตร (สิน) ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองตากแทน ซึ่งชาวเมืองตากทั่วไป จึงนิยมเรียกนามว่า “พระยาตากสิน” โดยมีจวนอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำปิงด้านตะวันตก เรียกกันว่า “ตำหนักสวนมะม่วง” (ปัจจุบันตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับตัวเมืองตาก) พระยาตาก (สิน) เป็น เจ้าเมืองตากอยู่ไม่นานพระยาวชิรปราการผู้สำเร็จราชการเมืองกำแพงเพชร ถึงแก่อนิจกรรมลง สมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนให้พระยาตาก (สิน) ขึ้นเป็นพระยาวชิรปราการ ผู้สำเร็จราชการเมืองกำแพงเพชร แต่ยังไม่ทันได้เดินทางไปรับตำแหน่ง ก็เกิดศึกใหญ่กับพม่าขึ้นเสียก่อน พระยาวชิรปราการ จึงต้องนำทหารลงไปร่วมรบ ป้องกันกรุงศรีอยุธยาตลอดมา

“ในสงครามครั้งนี้ เมืองตากได้รับภัยสงครามจนแตกยับเยินก่อนกรุงศรีอยุธยา ตามกระแสพระราชวิจารณ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวิจารณ์ การสงครามครั้งสุดท้ายที่ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ ว่า ในขั้นแรกนั้นพม่าตั้งใจแต่เพียงมาตีมาปล้นหัวเมืองไทย แล้วแต่จะตีเข้ามาได้เพียงไหน หากเห็นว่าไทยมีกำลังมากก็ให้ถอยกลับไปเสีย พม่ามิได้ตั้งใจมาตีกรุงศรีอยุธยาเลย เพราะฉะนั้น การสงครามครั้งนี้พระเจ้ามังระจึงมิได้เสด็จมาเอง แต่เนื่องด้วยในระยะนั้น กรุงศรีอยุธยากำลังอ่อนแอ หัฟพม่าที่ยกเข้ามาจากเชียงใหม่และเข้ามาทางด่าน

เจดีย์สามองค์เมืองกาญจนบุรี จึงตีเมืองต่าง ๆ เรื่อยมาจนถึงกรุงศรีอยุธยา และทัพพม่าที่ยกมาคราวนี้ ก็มีได้ประสงค์ที่จะทำลายบ้านเมืองต่าง ๆ ทุกแห่ง แต่จะตีเฉพาะเมืองที่ไม่ยอมอ่อนน้อมเท่านั้น ส่วนเมืองที่ยอมอ่อนน้อมนั้นก็เพียงยึดเสบียงอาหารและอาวุธที่กองทัพต้องการใช้เท่านั้น

หลังจากที่พระยาตาก (สิน) ลงมาเฝ้าที่กรุงศรีอยุธยาไม่นานทัพพม่าจากเชียงใหม่ส่งเนเมียวสีหบดีให้ “จับฉุยโป” นายทัพพม่ามีพลจำนวน ๕,๐๐๐ เศษ ยกลงมาจากเชียงใหม่ เมื่อเดือน ๗ ประกา พุทธศักราช ๒๓๐๘ เดินทัพมุ่งหน้าสู่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งการเสด็จเมืองตากครั้งนี้เพราะเจ้าเมืองไม่อยู่ แต่ชาวเมืองตากเป็นผู้ที่มีเลือดนักรบอันเข้มข้น การที่จะละทิ้งเมืองหนีเข้าป่า ไม่ใช่ชีวิตสัจของนักรบไทย ฉะนั้นจึงมีบันทึกไว้ในพงศาวดารว่าทัพพม่าที่ยกมาจากเชียงใหม่ได้ทำการสู้รบกับชาวเมืองตากแต่เพียงแห่งเดียว ชาวเมืองตากได้ต่อสู้จนถึงเลือดหยดสุดท้าย และในที่สุดน้ำน้อยยอมแพ้ไฟผู้มีกำลังน้อยกว่ายอมแพ้ผู้มีกำลังมาก เมืองตากจึงถูกทำลายอย่างย่อยยับ และถูกปล่อยให้ร้างเป็นเมืองร้างอีกนานต่อมา จวบจนเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกอบกู้เอกราชของไทย และตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแทน กรุงศรีอยุธยา แล้วยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ถึง ๒ ครั้ง คือ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๑๓ เป็นครั้งแรก โดยตั้งชุมนุมพลที่เมืองพิชัย แล้วเดินทัพไปทางเมืองเถิน เมืองลี้ แล้วเข้าตีเมืองเชียงใหม่ แต่ครั้งนี้ไม่สามารถตีได้ เนื่องจากเสบียงอาหารหมด จึงยกทัพกลับทางเก่าถึงเมืองพิชัย แล้วลงเรือพระที่นั่งจากเมืองพิชัยกลับกรุงธนบุรี จนถึงปี พุทธศักราช ๒๓๑๗ คราวนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาตั้งทัพที่เมืองระแหง ที่ตั้งตัวเมืองเดิมทางฝั่งขวาของแม่น้ำปิง ซึ่งการเสด็จมาเมืองตากครั้งนี้ นับเป็นครั้งแรก ตั้งแต่พระองค์ได้รับคำสั่งให้ไปช่วยกู้กรุงศรีอยุธยา เมื่อพุทธศักราช ๒๓๐๘ นับเป็นระยะเวลาจนถึง ๙ ปีเต็ม ที่ชาวตากได้แตกกระสานซ่านเซ็นไประหว่างสงคราม และได้รวมตัวกันกลับมาหลังจากที่ได้ทิ้งเมืองให้ร้างไปเป็นเวลานาน

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “ไทยรบพม่า” ว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว พระองค์ได้เสด็จมาประทับที่เมืองตาก เพื่อคอยป้องกันทัพพม่าที่ยกติดตามครอบครัวมอญเข้ามา ซึ่งระยะเวลาที่พระองค์ประทับอยู่ที่เมืองตากนี้ คงจะมีเวลาในการจัดการปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อย และคงจะได้บูรณะวัดตอยเขาแก้วที่พระองค์เคยเสด็จทวยบารมี เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งพระยาดากในครั้งนั้นด้วย

จากนั้นมาเหตุการณ์ของ “บ้านระแหงแขวงเมืองตาก” ก็ไม่ปรากฏในพงศาวดารมากนัก มีเรื่องอยู่เพียงว่า ในปีพุทธศักราช ๒๓๖๓ กองทัพไทยได้ยกขึ้นไปขัดตาทัพพม่าที่เมืองตาก ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานไว้ว่า ที่ตั้งเมืองตาก ได้ย้ายจากฝั่งขวาของแม่น้ำปิง มาตั้งที่ฝั่งซ้ายอันเป็นที่ตั้งเมืองตากปัจจุบันในตอนนั้นเอง ด้วยความที่ตัวเมืองตากเดิมนั้น ตั้งอยู่ที่อำเภอบ้านตากในปัจจุบัน ส่วนเมืองตากปัจจุบันนั้น ตั้งอยู่ที่บ้านระแหง คนรุ่นเก่าจึงเรียกอำเภอบ้านตากว่าตาก และเรียกอำเภอเมืองตาก ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองตากวาระแหง จนถึงทุกวันนี้

พระราชกรณียกิจสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่มีพระเชษฐาเงินเกี่ยวข้องด้วย จนได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์ เป็นเจ้าพระยาอนุรักษภูธร เจ้าเมืองนครสวรรค์ ในสมัยกรุงธนบุรี^๑

การเข้าสู่ตำแหน่งเจ้าเมือง

ในปีพุทธศักราช ๒๓๐๑ สมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงศักดิ์นายเวรมหาตเล็กกราชงาน เป็นข้าหลวงเชิญท้องตราพระราชสีห์ขึ้นไปชำระความหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งก็ได้ปฏิบัติราชการมีความชอบมากจึงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก ช่วยราชการพระยาดาก เจ้าเมืองตาก ในราวพุทธศักราช ๒๓๐๒ และเมื่อพระยาดากได้ถึงแก่อนิจกรรมลง ก็มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

^๑จากหนังสือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ของนายสำราญ แดงประเสริฐ

แต่งตั้งให้หลวงยกกระบัตร (สิน) เป็นพระยาตาก เจ้าเมืองปกครองดูแลเมืองตากต่อมา ซึ่งนับว่าเป็นบุคคลพิเศษ ที่เลื่อนบรรดาศักดิ์จากหลวง เป็นพระยาข้ามบรรดาศักดิ์พระ เพราะความสามารถเฉพาะจริง ๆ (จากการศึกษาข้อมูลไม่มีการกล่าวถึงบรรดาศักดิ์ พระไว้เลย)

พระยาตากได้ปกครองดูแลเมืองตาก ตั้งแต่พุทธศักราช ๒๓๐๓ ถึงพุทธศักราช ๒๓๐๘ มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้พระยาตาก เลื่อนตำแหน่งเป็นพระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชร แทนเจ้าเมืองคนเดิมที่ถึงแก่อนิจกรรม แต่พระยาตากยังไม่ได้ไปครองเมืองกำแพงเพชร เพราะกรุงศรีอยุธยาเกิดศึกสงครามพม่าจะยกทัพ เข้ามาล้อมกรุงเสียก่อน จึงถูกเรียกตัวให้ลงมาช่วยรบป้องกันกรุงศรีอยุธยา ซึ่งระหว่าง ที่ร่วมรบเพื่อป้องกันกรุงศรีอยุธยา แม้พระยาตากจะบัญชาการรบอย่างเข้มแข็งเพียงใด แต่ก็ประสบปัญหาที่ก่อให้เกิดความท้อแท้ใจหลายครั้ง ดังที่สมเด็จพระยาตากมหาราชานุภาพทรงยกตัวอย่างไว้ในหนังสือไทยรบพม่าว่า “ครั้งหนึ่งพระยาตากออกไปรบชนะ ตีได้ค่ายพม่า แต่ผู้บัญชาการรักษาพระนครไม่ให้นำกำลังไปอุดหนุนต้องล่าถอยกลับมา อีกครั้งหนึ่งพระยาตากถูกเกณฑ์ให้ไปคอยสกัดรบพม่าอยู่ที่วัดใหญ่ด้วยกันกับพระยาเพชรบุรี เมื่อเดือน ๑๒ ปีจอ พม่ายกทัพเรือลัดทุ่งมา พระยาตาก เห็นว่าเหลือกำลังที่จะรบ พุงเอาชนะได้ จึงห้ามไว้ พระยาเพชรบุรีไม่ฟังขึ้นไปรบเสียที่พม่า จนถึงแก่ชีวิต พระยาตากต้องหาว่าทิ้งให้พระยาเพชรบุรีเป็นอันตราย ที่หลังมาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อก่อนจะเสียกรุง ๓ เดือน เวลานั้นกระสุนดินดำที่ในกรุงอดคัด จึงมีหมายสั่งว่า ถ้ากองไหนจะยิงปืนใหญ่ให้ขออนุญาต ที่ศาลาลูกขุนก่อนวันหนึ่งพม่ายกเข้ามา พระยาตากเอาปืนใหญ่ยิงพม่าโดยไม่ได้ขออนุญาตถูกชำระภาคทัณฑ์เกือบจะต้องเป็นโทษ”

การตัดสินใจตีฝ่าวงล้อม^๔

เมื่อการเป็นเช่นนี้ พระยาวชิรปราการ (พระยาตาก) จึงเกิดความท้อแท้ใจ และคิดว่า หากขึ้นอยู่กับช่วยรบเพื่อป้องกันพระนครต่อไป ก็คงไม่มีประโยชน์อันใด เพราะที่ผ่านมามีทำคุณแล้วกลับได้โทษ เกือบจะต้องถูกลงพระราชอาญา ประกอบกับเชื่ออย่างยิ่งว่า กรุงศรีอยุธยาจะต้องเสียแก่พม่าอย่างแน่นอน เมื่อมีดำริดังนี้จึงตัดสินใจ พาสัมครพรรคพวกจำนวน ๕๐๐ คน ประกอบด้วยทหารผู้ใหญ่ที่ติดตามออกไปด้วย ได้แก่ พระเชียงเงิน หลวงพิชัยอาสา หลวงพรหมเสนา หลวงรชขเสนาหา และขุนอภัยภักดี นำตีฝ่าวงล้อมพม่าจากค่ายที่วัดพิชัยสงคราม ในวันที่เสาร์เดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมจ ปุทธศักราช ๒๓๐๙ โดยมุ่งไปทางทิศตะวันออกของกรุงศรีอยุธยา

พอรุ่งขึ้นวันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีมจ ปุทธศักราช ๒๓๐๙ กองทัพของพระยาวชิรปราการก็ปะทะกับกองทัพพม่าที่ไล่ตามตีกองทัพของพระยาวชิรปราการ จนทันกันที่บ้านโพธิ์สังหาร แต่พระยาวชิรปราการก็สามารถนำทหารไทยจีนเข้ารบต่อ ตีกองทัพพม่าแตกพ่ายไป และให้ทหารรวบรวมเครื่องศาสตราวุธไว้ได้จำนวนมาก เสร็จแล้วจึงให้เคลื่อนทัพต่อไปยังบ้านพรานนก

วีรกรรมของพระยาวชิรปราการ

ณ บ้านพรานนก พระยาวชิรปราการได้รับการต้อนรับจากพรานนก นายบ้านซึ่งมีอาชีพพรานเป็นอย่างดี ในการออกป่าล่าสัตว์ตามอาชีพของพราน ทำให้ขุมเห็นกองทัพพม่าจำนวนมาก ประกอบด้วยพลขี่ม้าประมาณ ๓๐ กับพลเดินเท้า ประมาณ ๒,๐๐๐ ซึ่งยกสวนมาจากบางคาง แขวงเมืองปราจีนบุรี เพื่อไปสมทบเข้าตีกรุงศรีอยุธยา พรานนกจึงรีบนำข่าวมาแจ้งให้พระยาวชิรปราการทราบ จึงเป็นผลดีสำหรับกองทัพพระยาวชิรปราการ ที่มีโอกาสได้เตรียมตัว และทหารของกองทัพพระยาวชิรปราการก็แสดงฝีมือรบชนะทัพพม่าเป็นครั้งแรก นับเป็นวีรกรรมครั้งสำคัญ หลังตีฝ่าวงล้อมออกมาจากกรุงศรีอยุธยา โดยพระยาวชิรปราการสั่งให้ทหารเดินเท้า

^๔เหมือนเดิม

แยกออกเป็นปีกกาเข้าตีโอบพม่าทั้งสองข้าง ส่วนพระยาวชิรปราการกับนายทหารอีก ๔ คน ซี่มาตรงเข้าไล่ฟันทหารพม่าพม่าที่นำทัพมา พม่าไม่ทันรู้ตัวก็แตกหนีไปถึงเหล่าพลเดินเท้า ทหารไทยได้ที่ก็เข้ารุกไล่ฟันทหารพม่าแตกกระจายไป การรบครั้งนี้ได้สร้างขวัญกำลังใจให้แก่ทหารไทยและเกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำ คือพระยาวชิรปราการเป็นอย่างยิ่ง ต่างยกย่องเทิดทูนเคารพพระยาวชิรปราการตั้งแต่บัดนั้น อันเป็นผลดีต่อการรบของกองทัพไทย^{๑๐}

จากนั้น กองทัพของพระยาวชิรปราการก็มุ่งตรงไปยังหัวเมืองด้านตะวันออก โดยจะเข้าเมืองนครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา บางละมุง ชลบุรี และจะใช้เมืองระยองเป็นฐานในการเข้ายึดเมืองจันทบุรี ซึ่งถือเป็นเมืองที่สำคัญและใหญ่ที่สุดของปากตะวันออกในสมัยนั้น แต่การเคลื่อนทัพของพระยาวชิรปราการประสบปัญหาและอุปสรรคนานาประการ อาทิ เช่น

๑. กำลังของกองทัพพม่าที่ยกตามไล่ที่อยู่ตลอดทาง จำเป็นต้องระวังหน้าระวังหลังแบบสู้กลางถอยพลาง ไม่เต็มกำลังในการสู้รบ

๒. การเดินทัพไปข้างหน้าก็ยังไม่แน่ใจว่าจะได้รับความร่วมมือจากหัวเมืองต่าง ๆ ตามที่คาดหวังไว้ เพราะขณะนั้นกรุงศรีอยุธยายังไม่เสียแก่พม่า ทุกเมืองอาจมองว่าพระยาวชิรปราการเป็นขบถหัวเมือง จะให้ความร่วมมือช่วยเหลืออย่างเต็มที่ก็ไม่ได้ จึงเป็นความลำบากใจของเจ้าเมืองต่าง ๆ อีกด้วย

๓. เกรงขุนนางเก่าในกรุงศรีอยุธยา จะตั้งข้อหาว่าเป็นขบถก่อตั้งกองทัพเป็นปฏิปักษ์ต่อกรุงศรีอยุธยาในภายหลัง เพราะมีขุนนางที่ไม่ชอบหน้ากันหรือมีความคิดไม่ตรงกันอยู่จำนวนหนึ่ง เนื่องจากพระยาวชิรปราการมีความเจริญ ก้าวหน้าในทางราชการรวดเร็วมาก

^{๑๐}เหมือนเดิม

การรวบรวมกำลังทัพของพระยาวชิรปราการ

แต่ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่นรักชาติบ้านเมืองตั้งแต่นั้น จึงตัดสินใจเดินไปข้างหน้า โดยหลบ ๆ ซ่อน ๆ อยู่ตามหมู่บ้าน เพื่อเกลี้ยกล่อมหาสมัครพรรคพวกและหาเสบียงเพิ่ม และในครั้งนั้น ที่เมืองนครนายก พระยาวชิรปราการได้พบกับขุนชำนาญไพรสมณ์ ซึ่งได้ยอมนำกำลังสมัครพรรคพวกเข้าร่วมด้วย จึงได้กำลังคน ช้างม้าและเสบียงอาหารเพิ่มขึ้น อาจกล่าวได้ว่าจุดเริ่มต้นของการรวมพลจากกำลังหัวเมืองด้านตะวันออกนั้น เริ่มต้นจาก กองกำลังของขุนชำนาญ ไพรสมณ์ โดยพระยาวชิรปราการยังไม่กล้าขอความร่วมมือจากเจ้าเมืองนครนายก และเจ้าเมืองปราจีนบุรี ซึ่งเป็นการวิเคราะห์สถานการณ์แบบผู้ใหญ่ที่ประมาณกำลังและบทบาทหน้าที่ของตนในขณะนั้นวาง จะมีใครยอมรับนับถือและเห็นด้วยกับความคิดมากน้อยเพียงใด ตำแหน่งพระยาวชิรปราการเจ้าเมือง กำแพงเพชร อาจจะยังไม่เป็นที่รู้จักของเจ้าเมืองทางฟากตะวันออก ประกอบกับพระยาวชิรปราการก็ได้มีโอกาสเข้ามาช่วยรบในกรุงศรีอยุธยาเมื่อเกิดศึกสงครามพม่าเท่านั้น หลังจากที่ต้องออกจากกรุงศรีอยุธยาไปประมาณ ๘ ปี พระยาวชิรปราการ จึงนำกำลังเดินทางไปด้านหัวเมืองชายทะเล เทียบเกลี้ยกล่อมชาวนิคมนชนบท และเมื่อเดินทางถึงบ้านกง (แขวงเมืองนครนายก) พระยาวชิรปราการส่งคนเข้าไปเจรจากับขุนหมื่นพันทนายบ้านกง แต่พวกรุ่นหมื่นพันทนายเหล่านั้นไม่ยอมเข้าด้วยซ้ำจัดเตรียมกำลังตั้งค่ายจะสู้รบ ถึงแม้ว่าจะใช้ความพยายามเกลี้ยกล่อมเพียงใดก็ตาม ในที่สุดพระยาวชิรปราการ จึงต้องนำทหารม้า ๒๐ นาย บุกรเข้าโจมตีบ้านกง และก็ตีหักเอาค่ายได้ เก็บเสบียงอาหาร ช้างม้า จำนวนมาก แล้วจึงเดินทางไปพักแรมที่บ้านหนองไม้หรั่ง และเดินทางอีก ๒ วัน ก็บรรลุถึงบ้านนาเรียง (มีผู้ให้ข้อมูลไว้ว่าเป็นอำเภอบ้านนา จังหวัดนครนายกในปัจจุบัน) แขวงนครนายก ได้พักแรมอยู่คืนหนึ่ง วันรุ่งขึ้นจึงเดินทางข้ามไปฟากตะวันออก ถึงด่านกระจะ แขวงหัวเมืองปราจีนบุรี เดินทัพข้ามทุ่งไปจนพลบค่ำ หยุดพักทุ่งหาอาหาร และคอยกองทหารของพระเชียงเงิน แต่ยังไม่เห็นกองทหารพระเชียงเงิน จึงสั่งให้หลวงพรหมเสนาขึ้นไปตามหากองทัพ

พระเชียงใหม่ ส่วนกองทัพพระยาวชิรปราการคอยอยู่ถึง ๓ วัน จนถึงวันจันทร์
ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือนยี่ กองทหารพระเชียงใหม่จึงตามมาทัน พระยาวชิรปราการโกรธ
พระเชียงใหม่ที่คิดว่าแกล้งเดินทัพให้ข้า หวังเอาใจออกห่าง จึงลงโทษให้โบย ๓๐ ที
แล้วให้ประหารชีวิต แต่นายกองต่าง ๆ ช่วยกัน ขอชีวิตไว้

วิเคราะห์กุศโลบายในการปกครอง**

วิเคราะห์ตามสถานการณ์ในการปกครองทหารและผู้ร่วมกองทัพของทุกหน่วย
เรื่องการใช้ยุทธวิธีตัดไม้ข่มนาม หรือวิธีเชือดคอไก่ให้ถึงคูดงมืออยู่ทั่ว ๆ ไป ไม่ใช่เฉพาะ
กรณีของพระเชียงใหม่เท่านั้น การที่พระยาวชิรปราการได้รวบรวมสมัครพรรคพวก
จากหลาย ๆ ฝ่าย เข้ามาเป็นพวกเดียวกัน สิ่งที่จะทำให้ทุกคนเกรงกลัวและเชื่อถือ
คือความเด็ดเดี่ยว การตัดสินใจที่เด็ดขาดจึงเป็นสิ่งสำคัญ ฉะนั้นการที่พระยาวชิรปราการ
สั่งลงโทษพระเชียงใหม่ซึ่งขณะนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นพระ รองจากพระยาวชิรปราการ
เพียงคนเดียว นอกนั้นเป็นเพียงหลวงจึงน่าจะเป็นกุศโลบายที่จะทำให้ผู้ที่ร่วมในกองทัพ
เห็นว่า แม้แต่บุคคลที่ใกล้ชิด ถ้าทำการที่เห็นว่าไม่มาไว้วางใจก็ต้องได้รับโทษถึงตาย
เช่นเดียวกัน เป็นการปรามนายทัพนายกองที่คิดจะเอาใจออกห่างไว้ในเบื้องต้นนั่นเอง
(การใช้โยบายเช่นนี้ จะต้องร่วมกันคิดและตกลงร่วมกันระหว่างผู้สั่งลงโทษกับผู้ถูกลงโทษ
ตัวอย่างเช่นพระยาจักรีที่ถูกพม่าจับตัวไป เมื่อพม่าจะใช้ให้มาเป็นไส้ศึกงบอบายแล้วปล่อยตัว
เหมือนกับหนือออกมาได้)

การรบพม่าที่ปากน้ำเจ้าโล้ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา

จากการที่ทหารของกองทัพพม่า ซึ่งได้ไล่ตามตีกองทัพของพระยาวชิรปราการ
ณ บ้านโพธิ์สังหารและบ้านพรานนก ได้ถูกทหารของพระยาวชิรปราการตีแตกถอยกลับไป
จึงได้สั่งให้กลับมาตั้งค่ายอยู่ที่ปากน้ำเจ้าโล้ แขวงเมืองฉะเชิงเทรา (วิเคราะห์จากคำเล่า
ว่าเป็นชื่อปากน้ำโยธกาในปัจจุบัน) และได้ส่งกองทัพเรือของพม่ามาเสริมที่ปากน้ำเจ้าโล้

**เหมือนเดิม

อีกด้วย พระยาวชิรปราการทราบเรื่อง จึงให้ขุดสนามเพลาะสำหรับทหารกำบังตัว และให้ตั้งปืนใหญ่น้อยไว้รอบ ๆ แทนการตั้งค่าย แต่พระยาวชิรปราการ หลวงชำนาญไพรสมณฑ์ พระเชียงเงิน นายบุญมี นายทองดี นำทหาร ๑๐๐ คน ออกไปล้อมรอกพม่า ครั้นกองทัพพม่าเข้ามาใกล้ และแผ่ตัวตามดงแขมห่างจากสนามเพลาะที่ตั้งปืนพม่าประมาณ จึงให้ยิงปืนใหญ่น้อยเข้าใส่ ทหารพม่าล้มตายลงจำนวนมาก ส่วนที่เหลือจึงพากันหนีไป

เดินทัพมุ่งสู่เมืองระยอง

เมื่อได้ชัยชนะกองทัพพม่าที่ปากน้ำเจ้าโล้ แขวงเมืองฉะเชิงเทราแล้ว พระยาวชิรปราการจึงเคลื่อนทัพผ่านทางบ้านหัวทองกลาง สะพานทอง (วิเคราะห์ว่า น่าจะเป็นอำเภอพานทอง จังหวัดชลบุรี) ผ่านเมืองชลบุรี ซึ่งเดิมเรียกว่าบางปลาสร้อย เมื่อผ่านเมืองชลบุรีนั้น พระยาวชิรปราการไม่ได้แวะเข้าเจรจากับเจ้าเมืองชลบุรี เดินทัพต่อไปยังบ้านนาเกลือ แขวงเมืองบางละมุง ซึ่งได้พบกับนายกลม (แต่ฉบับพระราชหัตถเลขา ชื่อว่า นายกล้า) ซึ่งเป็นหัวหน้าของนายชองสมอยู่ที่นั่น แต่นายกลม ไม่ยอมอ่อนน้อม และเตรียมที่จะต่อสู้ด้วย พระยาวชิรปราการจึงชี้ข้างพลายพร้อมพลทหาร แวดล้อมเตรียมประจัญบาน ทำให้นายกลม ยอมอ่อนน้อม พระยาวชิรปราการจึงมอบ ทรัพย์สินของแก่นายกลมและพวก ซึ่งนายกลมได้รับอาสาที่จะนำตรงไปเมืองระยอง ต่อไปอีกด้วย

ครั้นถึงวันอาทิตย์ แรม ๖ ค่ำ เดือนยี่ ปีมจ อัฐศก นายกลมคุมไพร่พล ๑๐๐ คน นำทัพเดินทางถึงบ้านทัพยา (บางฉบับเรียก ทัพยา) หยุตพัก ๑ คืน รุ่งขึ้นเดินทัพถึงบ้านนา จอมเทียน ทุ่งไถ่เตี้ย สัตหีบ โดยหยุดพักแรมแห่งละ ๑ คืน แล้วเดินทัพเลียบชายทะเล ถึงตำบลหินโค้ง บ้านน้ำเก่า และวัดลุ่ม แขวงเมืองระยองหยุดพักแรมแห่งละคืน ณ ที่วัดลุ่มเมืองระยองนี้ พระยาวชิรปราการ ได้ปรึกษาแม่ทัพนายกองว่า บัดนี้กรุงศรีอยุธยา คงจะเสียแก่พม่าเป็นแน่แท้ เราคิดจะรวบรวมอาณาประชาราษฎร์ในหัวเมือง ภาคตะวันออก ทั้งปวง ชองสมผู้คนให้เป็นกำลังสำคัญแก่บ้านเมืองและเราจะทำนุบำรุง สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเป็นสุข จึงได้ประกาศให้บรรดานายชอง

และชุมนุมช่อกสุ่มกำลังรื้อพลให้มารวมเป็นขอบขัณฑเสมาเดียวกัน ซึ่งก็มีนายช่อก นายชุมนุม ที่อยู่ในป่าในเขามาเข้าร่วมด้วยจำนวนมาก

วางแผนยึดเมืองระยอง^{๑๒}

ณ ที่เมืองระยองนี้ พระยาวชิรปราการ ได้ตั้งค่าย อยู่ ณ วัดลุ่ม ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนเป็น (วัดลุ่มมหาชัยชุมพล) ตามปรากฏการณ์ในการตั้งค่ายครั้งนั้น พระยาวชิรปราการ มีกำลังทหารระดับนายที่เพิ่มขึ้นจำนวนมาก รวมทั้งทหารที่ติดตามออกมาจาก กรุงศรีอยุธยา และนายทหารที่เป็นหัวหน้าชุมนุมนายช่อกต่าง ๆ เช่น พระเชียงเงิน หลวงพรหมเสนา หลวงพิชัยอาสา หลวงราชเสน่หา ขุนอภัยภักดี และบุคคลสำคัญ ของเมืองต่าง ๆ ที่ติดตามยอมร่วมมือด้วย เช่น ขุนชำนาญไพโรสณฑ์ ขุนพิพิธวาทิน นายทองดี นายบุญรอดแขนอ่อน นายบุญมีและนายบุญมา (น้องเมียพระยาจันทบุรี) นายทองอยู่ศรีสงคราม นายนาค พะทามะระง่อม ขุนจำเมืองเสื่อร้าย หมื่นทอง นายเผือกถวน นักร้องมาเขมร นายบุญมาผู้รั้งเมืองบงละมุง จินเจียม (หัวหน้าเรือสำเภา) หลวงนายศักดิ์หรือพระยากลาโหมในเวลาต่อมา ส่วนพระระยอง บุญเมือง เจ้าเมืองระยอง ต้องตกอยู่ในฐานะที่ลำบากมาก เพราะขณะนั้นกรุงศรีอยุธยายังไม่แตก (กรุงแตก วันอังคารขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอ แต่พระยาวชิรปราการมาถึงเมืองระยอง ช้างแรม เดือนยี่ ยังไม่ขึ้นเดือน ๓) ถ้าเข้าด้วยพระยาวชิรปราการก็เกรงว่า กรุงศรีอยุธยา จะกล่าวหาว่าขบถ (ครั้งจะไม่เข้าด้วยก็เกรงกองทัพของพระยาวชิรปราการที่มีกำลัง รื้อพลจำนวนมาก และเข้มแข็งมากขึ้น การที่จะต่อตีด้วยนั้นก็เห็นเหลือกำลังเมืองระยอง บุคคลที่ไม่เห็นด้วยเป็นอย่างยิ่ง ในการที่จะเข้าด้วยกับพระยาวชิรปราการ คือ ขุนรามหมื่นช่อก เพราะเห็นว่า พระยาวชิรปราการตั้งค่ายหนีทัพ แล้วยังคิดจะช่อกสุ่ม กำลังพลประหนึ่งคิดขบถต่อกรุงศรีอยุธยา แต่กระนั้นก็ตามพระระยองบุญเมือง ก็ได้

^{๑๒}ข้อมูลจากจังหวัดต่าง ๆ ที่ส่งข้อมูลให้เมื่อจัดทำหนังสือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก

ดำเนินนโยบาย ชนิดบัวไม่ให้ช้ำ น้ำไม่ให้ขุ่น นำเสปียงอาหารมาเลี้ยงดูกองทัพ แต่หาได้ยินยอมให้กองทัพล่วงล้ำเข้าในเมืองไม่ พระยาวชิรปราการก็คงจะรู้ถึงความในใจของพระระยองบุญเมือง จึงให้หยุดตั้งค่ายขุดคูล้อม และวางขวางหนามไว้ ณ บริเวณวัดลุ่มนั่นเอง

ความลับที่คณะกรรมการเมืองระยองไม่เห็นด้วยกับการที่จะยอมอ่อนน้อมต่อกองทัพพระยาวชิรปราการ ได้ล่วงรู้ถึงหูของพระยาวชิรปราการ โดยนายบุญรอดแสนอ่อน นายบุญมีนายบุญมา (น้องเมียพระยาจันทบุรี) ซึ่งได้ยอมเข้าร่วมทำงานกับพระยาวชิรปราการ เป็นผู้นำความลับมาเปิดเผยให้ทราบ ดังนั้นพระยาวชิรปราการจึงคิดซ้นกลเชิญพระระยองบุญเมือง มาปรึกษายังค่ายที่วัดลุ่ม โดยพระระยองบุญเมืองไม่ทราบถึงความลับได้ล่วงรู้ไปถึงพระยาวชิรปราการแล้ว จึงไปหาที่ค่าย ครั้นถึงค่ายวัดลุ่มพระยาวชิรปราการจึงได้ซักถามหา ความจริง ดังพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวว่

“ตัวกูมากระทำการทำนุบำรุงแผ่นดินทั้งนี้ ด้วยมีคารุณจิตแก่ไพร่ฟ้าประชาชนราษฎรทั้งปวงหวังจะช่วยคุ้มครองป้องกันปัจจามิตร มิได้คิดจะเบียดเบียนปิตาผู้ใดให้ได้ความเดือดร้อนและขุนหมื่นกรมการพรรคพวกของเองคบคิดกันประทุษร้ายแก่กูผู้มีกรุณาจิตแก่คนทั้งปวงดังนี้ เอ็งรู้หรือไม่ประการใด พระระยองไม่รับกราบทูลว่ามีได้รู้จึงทรงพิจารณาต้อากัปรีชา พระระยองเห็นสะดุ้งสะเทือนอยู่ มิได้ทรงเชื่อ จึงมีพระประสาทสั่งให้หลวงพรหมเสนาคุมตัวพระระยองจำไว้ แล้วให้ทแกล้วทหารทั้งปวง ตระเตรียมตัวสรรพด้วยสรรพอาวุธ และผูกขังม้า เอาปืนใหญ่ น้อย จุกช่องทางให้พร้อม”

การที่พระระยองบุญเมือง ดำเนินนโยบายการทูตผิดพลาด คาดการณ์ไม่ถึงว่าพระยาวชิรปราการจะคิดการใหญ่รวบรวมไพร่พลเป็นกองกำลังกู้ชาติ ทั้ง ๆ ที่กรุงศรีอยุธยา ยังหาได้เสียให้แก่พม่าไม่ จึงตายใจมิได้ระมัดระวังมาก ยอมเข้าไปหาที่ค่ายวัดลุ่ม จึงถูกจับตัวจองจำไว้ แสดงว่าพระยาวชิรปราการชำนาญในกลศึกมากกว่า จึงลงมือกระทำก่อนจึงได้เปรียบ พระระยองบุญเมือง ส่วนพวกกรมการเมืองอื่น ๆ แม้ว่าจะได้เตรียมกำลังไพร่พลไว้พร้อม เพื่อลงมือปล้นค่ายวัดลุ่มในตอนพลบค่ำวันเดียวกันนั้น

ก็พบว่าค่ายวัดลุ่มของพระยาวชิรปราการเตรียมการป้องกันไว้อย่างแน่นหนา ดังพระราชพงศาวดารฉบับบริติช มิวเซียม หน้า ๓๔๗ บันทึกไว้ดังนี้ “ครั้ง ณ เพลาประมาณทุ่มเศษ ไ้เหล่าร้ายยกพลให้ทหารลอบเข้ามาตั้งค่ายล้อมได้ ๒ ด้าน แล้วให้ร้องยิงปืนน้อยใหญ่ระดมรุกเข้ามา จึงสั่งให้ดับแสงเพลิงเสีย จัดทหารประจำหน้าที่สงบกันไว้แล้วเสด็จสรรพด้วยทหารจีน ทหารไทย ถือปืนคาบศิลา หลวงชำนาญไพรสมณฑ์ นายทองมี หลวงราชเสน่หา พระเชียงเงิน พระท้ายน้ำ หลวงพรหมเสนา นายบุญมี ขุนจำเมืองเสื่อร้าย หมื่นทอง โดยหลวงพรหมเสนา ถือดาบจ้าวออกตรวจรอบค่าย ดูท่าทางข้าศึกว่าจะเข้าทางใด พบขุนจำเมืองดั่งกับทหารประมาณ ๓๐ คน ล้อมได้ ตะพานวัดเนิน (ปัจจุบันเป็นวัดร้างอยู่ในความครอบครองของวัดลุม) เข้ามาใกล้ค่าย ประมาณ ๕ - ๖ วา จึงสั่งให้วางปืน (ยิงปืน) พร้อมกันถูกขุนจำเมืองดั่งกับทหารทั้งปวง ตกตะพานลงพร้อมกันตายเป็นอันมาก จึงสั่งให้ทหารไทยจีนเข้าตะลุมบอนพันแทงฆ่าศึกที่ตีหักค่าย ล้มตายแตกหนีไป หมูทหารไล่ติดตามไปประมาณระยะทาง ๕๐ - ๖๐ เส้น จึงลั่นฆ้องชัยให้ถอยกลับค่าย” และเมื่อกองกำลังของเมืองระยองได้ถูกตีถอยกลับไป ประกอบกับพระระยองบุญเมือง ก็ยังถูกจองจำกองทัพพระยาวชิรปราการจึงบุกเข้ายึดเมืองระยองได้โดยง่าย

ขณะที่พระยาวชิรปราการ เข้ายึดเมืองระยองได้นั้น กรุงศรีอยุธยายังไม่แตก เสียให้แก่พม่า การกระทำเช่นนี้ ถือว่าละเมิดกฎหมายบ้านเมือง พระยาวชิรปราการ จึงระงับมิให้ถูกกล่าวหาว่าเป็นขบถ จึงเรียกคำสั่งต่าง ๆ ว่าพระประกาศณ์ อย่างเจ้าเมืองเอก พวกบริวารในกองทัพเรียกพระยาวชิรปราการว่า “เจ้าตาก” ตั้งแต่นั้นมา เจ้าตาก เรียกประชุมบรรดาข้าราชการและประชาราษฎร์เมืองระยองให้เข้าใจโดยทั่วกันว่า “เรากระทำการทั้งนี้ จะได้คิดวิลังหาการแก่ผู้ใดนั้นหามิได้ และปราชญ์คหบดีราษฎร หวังจะให้บ้านเมืองราบคาบ จะได้เป็นประโยชน์สุขแก่สมณพราหมณาจารย์ ประชาษฎร์ทั้งปวง จะได้เป็นเกียรติยศสืบไปภายหน้า และเมืองจันทบูรนั้นแข็ง อยู่มิได้อ่อนน้อมเรา ครั้นจะยกพลโยธาไปตีก็คงถึงพังพินาศฉิบหายดุจเมืองระยอง แต่เอ็นดูแก่ประชาชนทั้งหลาย จะพลอยได้รับความเดือนร้อนเรากิจจะให้ไปเจรจาเกลี้ยกล่อม

โดยยุติธรรมให้พระยาจันทบุรีอ่อนน้อมยอมเข้าด้วยเราโดยดี อย่าให้ต้องลำบาก
รู้พลทแกล้วทหารทั้งปวง จะได้ช่วยกันกู้แผ่นดินแก่แผ่นดิน (จากพงศาวดาร
พระราชหัตถเลขา หน้า ๑๕๕)”

ส่วนกรรมการเมืองระยองคนสำคัญๆ ที่เป็นผู้นำในการเข้าปล้นค่ายวัดลุ่มของเจ้าตาก
ต่างก็แยกหนือออกไปคนละทิศละทาง ขุนรามหมื่นช่อง ได้มุ่งไปตั้งค่ายช่องสุ่มกำลังพล
ที่บ้านประแส แขวงเมืองจันทบุรี เกือบล้อมชาวบ้านในละแวกใกล้เคียง คือ บ้านไร่
บ้านกล้า เมืองแกลง ทำให้กองกำลังของขุนรามหมื่นช่องเข้มแข็งขึ้น เจ้าตากจึงยกกองทัพ
ไปปราบกองกำลังของขุนรามหมื่นช่อง จนถึงตะลุมบอน พันแห่งกันเป็นสามารภ
กองทัพของเจ้าตากจับได้ทหารและผู้คนไว้ได้จำนวนมาก เมื่อเสร็จจากการปราบกอง
กำลังขุนรามหมื่นช่องแล้ว เจ้าตากจึงนำทัพกลับมาตั้งมั่นที่เมืองระยอง

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการทำสงครามในแผ่นดินของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ที่กล่าวถึงพระเชียงเงิน พระยาพิพิธ และจนถึงพระยาอนุรักษภูธร
(เจ้าเมืองนครสวรรค์)^{๑๑}

นับตั้งแต่ที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นต้นมา
พระองค์ท่านมีพระราชภารกิจเกี่ยวกับการปราบปรามชุมนุม ก๊กต่าง ๆ อันเป็นศึกภายใน
โดยเริ่มทำการปราบปรามตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๑๑ ตลอดเรื่อยมา นอกจากนี้ยังมีศึก
ภายนอก ที่เรียกว่าศึกกรุงธนบุรี ซึ่งหากจะกล่าวว่าพระองค์เป็นวีรกษัตริย์แห่งสงคราม
ที่ไม่มีพระมหากษัตริย์ใดเสมอเหมือน คงจะไม่ผิดคำที่กล่าวนี้

^{๑๑}ข้อมูลจากจังหวัดต่าง ๆ ที่ส่งข้อมูลให้เมื่อจัดทำหนังสือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (เจ้าตาก) เป็นพระมหากษัตริย์ที่กรุงธนบุรี เป็นราชธานีเมืองหลวงแล้ว หลังจากที่ได้จัดการบ้านเมืองกรุงธนบุรีโดยมีผู้คนเข้ามาอยู่อย่างคับคั่ง รวมทั้งพลเมืองที่หนีภัยข่มขู่ซ่อนอยู่ตามที่ต่าง ๆ ก็พากันเข้ามาสวามิภักดิ์ อีกทั้งมีชาวต่างประเทศเข้ามาค้าขายเป็นอันมากอีกด้วย

ในการจัดการปกครองประเทศ พระองค์ท่านได้พิจารณาปูนบำเหน็จรางวัล แก่ นายทัพนายกองทั้งหลายทั้งปวงโดยถ้วนหน้า

เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชาลัยแล้วได้เสด็จออกให้ราษฎรเห็น โดยมีพระประสงค์ ที่จะทอดพระเนตรการทั้งหลายทั้งปวงด้วยพระองค์เอง ทรงได้ยินได้ฟังการทั้งหลาย ด้วยพระกรรณของพระองค์ ทรงเป็นพระราชชาติที่ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม ในการปกครองประเทศพระองค์ทรงคิดที่จะใช้พระปรีชาสามารถอย่างไรในเรื่องการเงิน การค้า การเศรษฐกิจ การปกครอง ให้สมกับความเป็นเอกราชของประเทศชาติ ในด้านการปกครองราชอาณาจักร เนื่องจากยังคงกังวลด้วยยังมีขุมนุมต่าง ๆ ที่ยังแข็งเมืองตั้งตัวเป็นใหญ่ และยังมีได้เข้ามาสวามิภักดิ์ จึงจำเป็นต้องปราบปราม พระองค์จึงทรงมีบัญชาสั่งให้จัดการฝึกปรือทหารให้มีความชำนาญชำนาญในการใช้อาวุธ ในการรบอย่างกวาดล้างด้วยพระองค์เอง

ขุมนุมเจ้าพระยาพิชัยโลก ที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งพระทัยที่จะปราบเป็น ขุมนุมแรก จึงให้จัดกองทัพเรือรบและกำลังทหาร

การปราบขุมนุมเจ้าพระยาพิชัยโลก (เรื่อง)^{๑๔}

ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา เจ้าพระยาพิชัยโลก เคยดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองพิชัยโลก อันเป็นเมืองชั้นลูกหลวงหัวเมืองเอก เป็นผู้มีความสามารถคนหนึ่ง โดยเมื่อคราวศึกเจ้า อลองพญามินตะยาอะยี ได้ยกทัพจะมาตีกรุงศรีอยุธยา ทางกรุงศรีอยุธยาได้ยกทัพ มาช่วยขัดตาทัพมาทางเหนือ ซึ่งขณะนั้นเจ้าฟ้าจิดราชนัคดาพระเพทราชาทรงฉวย โอกาสชิงเมืองพิชัยโลกในขณะที่กรุงไถ่จะแตก เจ้าพระยาพิชัยโลกจึงยกพลลง มาจับเจ้าฟ้าจิดได้และนำไปถ่วงน้ำ

^{๑๔}จากหนังสือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก

ถึงแก่ความตาย ทางกรุงศรีอยุธยาจึงตั้งให้ครองเมืองพิษณุโลก ครั้นเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกพ่ายแก่พม่า ก็เลยแข็งเมือง มีพวกข้าราชการที่แตกพ่ายในกรุงไปรวมอยู่ด้วยจำนวนมาก เพราะเห็นเป็นผู้ใหญ่ อีกทั้งยังมีพวกพระราชวงศ์ก็ไปรวมอยู่ด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้จัดเตรียมกองทัพเรือรบและทหารยกทัพเรือขึ้นไปทางฝ่ายเหนือ ทางฝ่ายเจ้าพระยาพิษณุโลกได้ทราบข่าวการยกทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงสั่งให้หลวงโกษา (ยัง) คุมกำลังมาตั้งรับที่ตำบลเคยไชย แขวงเมืองนครสวรรค์ ในช่วงนี้เป็นฤดูน้ำหลาก ทางฝ่ายหลวงโกษาซึ่งได้ยกกำลังทางเรือโดยใช้เรือเพรียวแบบกองโจร เป็นผู้ชำนาญภูมิประเทศจึงแล่นเรือลัดไปแอบขุมโจมตีได้ในทางเปลี่ยว เนื่องจากกองทัพเรือของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ไม่ชำนาญท้องที่ทางเหนือและขาดความระมัดระวังจึงถูกลอบโจมตี เมื่อกองทัพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถูกลอบปล้นโจมตีเห็นเช่นนั้น ทรงโกรธแค้นจึงออกมาหน้าทัพบัญชารบขับสู้ด้วยพระองค์เองด้วยความกล้าหาญจนเป็นเหตุให้ถูกลูกปืนของฝ่ายกองทัพของหลวงโกษาที่พระชนม์ (แข็ง) แต่กีฬาได้ย้อยท่าไม่ สั่งให้ทหารทุกคนอย่าได้ถอย จนทัพของหลวงโกษาเห็นเหลือกำลังก็ล่าถอยกลับไป

เมื่อทัพของฝ่ายหลวงโกษาได้ล่าถอยแต่ก็เฝ้าระวังเห็นทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่รับสั่งให้ยกกองทัพกลับพระนครก่อน เพื่อรักษาบาดแผลของพระองค์ เมื่อหลวงโกษาเห็นว่าทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพกลับแล้ว จึงถอนกำลังกลับเมืองพิษณุโลก และได้ไปกราบทูลต่อเจ้าพระยาพิษณุโลก และเห็นว่าจะไม่กล้ายกกองทัพมาตีฝ่ายเราอีก ฝ่ายเจ้าพระยาพิษณุโลกสำคัญตัวว่ากองทัพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคงไม่กล้ามาตีอีกต่อไป เพราะเกรงกลัวอำนาจฝ่ายตน แม้แต่เจ้าพระฝางเองก็เกรงกลัวอำนาจ จึงได้ประกาศพระราชพิธีราชาภิเษกตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์ทันที แต่เป็นกษัตริย์ได้เพียงไม่กี่วันก็เกิดเหตุวิบัติ เกิดเป็นไข้ขึ้นที่ลำคอ จะรักษาอย่างไรก็ไม่หาย ที่สุดก็ถึงแก่พิราลัย (ตาย) และพระอินทร์อากรน้องชายได้ครองเมืองแทน แต่ประชาชนและเหล่าทหารไม่ค่อยเลื่อมใสเมืองพิษณุโลกจึงอ่อนแอ ฝ่ายเจ้าพระฝางชุมนุมใหญ่อีกชุมนุมหนึ่งทราบข่าวความอ่อนแอของพระอินทร์อากร จึงถือโอกาสยกกำลังมาล้อมเมืองพิษณุโลกตั้งใจ

จะตีเมืองให้ได้ ส่วนพระอินทร์อากร ก็ไม่คิดการแก้ไขแต่อย่างใดเพียงสั่ง ปิดประตูเมือง เมืองพิษณุโลก เป็นเมืองที่มีป้อมปราการแข็งแรงและมีทหารมาก จนในที่สุดชาวเมือง อดอยากต้องหนีและไปเป็นไส้ศึกให้กับเจ้าพระฝางจนสามารถเข้าเมืองได้และได้จับตัว พระอินทร์อากรประหารชีวิต และริบทรัพย์สมบัติกวาดต้อนผู้คนไปเมืองสวางคบุรี ส่วนพวกข้าราชการที่ไม่สมัครใจอยู่กับ เจ้าพระฝางก็หนีเข้าไปพึ่งอ่อนน้อมกับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทำให้พระองค์ทราบความเป็นไปของเมืองพิษณุโลกที่ตกไปเป็น ของเจ้าพระฝาง

เมื่อบาดแผลที่พระชนม์หายสนิทแล้ว ก็ทรงคิดที่จะปราบปรามชุมนุมต่าง ๆ ต่อไป และเปลี่ยนแนวความคิดเปลี่ยนยุทธวิธีใหม่ โดยจะตีชุมนุมเล็ก ๆ เสียก่อน และให้ยับยั้งการไปตีเมืองทางฝ่ายเหนือปราบเจ้าพระฝางไว้ก่อน คือจะยกไปตีชุมนุม เจ้าพิมาย ซึ่งมีกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นหัวหน้า

การปราบชุมนุมเจ้าพิมาย^{๔๔}

กรมหมื่นเทพพิพิธ เป็นหัวหน้าชุมนุมเจ้าพิมาย เดิมมีฐานันดรเป็นเจ้าต่างกรม เป็นพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เคยสนับสนุนให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาราช ซึ่งราชบัลลังก์สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ แต่แล้วก็ถูกเนรเทศไปอยู่เมืองลังกา ครั้งหนึ่งหนี เข้าเมืองสยามได้ แต่ก็ถูกกักกัน เมื่อทราบว่าพม่ารุกรานไทย ทรงคิดจะช่วยเหลือเพราะ พระองค์มีนัยรักชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าชีวิต ทรงคิดจะขับไล่พม่าแต่พระราชวงศ์ไม่สนับสนุน ชีวิตจึงระเห่เร่ร่อนไปตามยถากรรม เจ้าเมืองพิมายซึ่งมีความกตัญญูต่อราชวงศ์จึงสนับสนุน ให้พระองค์ เป็นใหญ่ เป็นเจ้าเมืองพิมาย

ชุมนุมพิมายตั้งอยู่ที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมาอาณาเขตเกือบเท่าภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน)

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๑ ราวปลายปี จึงได้มีบัญชาสั่งให้จัดทัพเป็น ๒ กองทัพ ทัพแรกมี พระมโหมนตรี (บุญมา) และพระราชวรินทร์ (ทองด้วง) เป็นกองทัพหนึ่ง

^{๔๔}เหมือนเดิม

และกองทัพหลวงอีกกองทัพหนึ่ง ซึ่งพระองค์เสด็จไปทัพหลวง เมื่อทั้งสองทัพยกไปถึง นครราชสีมา ไม่ปรากฏว่ามีกำลังทหารฝ่ายเจ้าพิมายตั้งทัพรักษาเมืองนครราชสีมา เพราะกำลังทหาร ยังมีน้อย ฝ่ายทางเมืองพิมายเมื่อรู้ข่าวว่ากองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ยกมา ๒ กองทัพก็ตกใจ เจ้าพระยาศรีสุรียวงศ์ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน คือพระพิมาย คนเดิม จึงจัดทัพเป็นสองฝ่ายคือทัพพระพิมายกับมหามนตรี (สา) ผู้เป็นบุตรชายใหญ่ ทัพหนึ่งกับมอญ่า ที่หนีจากค่ายสุกี้พม่าที่โพธิ์สามต้น อีกทัพหนึ่งได้ตั้งค่ายสกัดอยู่ที่ด่าน จอหอเหนือเมืองนครราชสีมาทั้งสองค่ายทัพและให้พระยาวรวงศ์บุตรคนเล็กคุมมาตั้ง สกัดที่ด่านกะโทก ใต้เมืองนครราชสีมา เมื่อกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยก ขึ้นมาปะทะกับค่ายของเจ้าพระยาศรีสุรียวงศ์ ได้ทำการรบ พุ่งกันอย่างสามารถ และในที่สุดด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสามารถยึดค่ายได้และ ได้จับตัวเจ้าพระยาศรีสุรียวงศ์ พระมหามนตรี (สา) และมอญ่าได้ ทั้งสามไม่ยอมอ่อนน้อม จึงมีพระราชดำรัสสั่งประหารชีวิตเสียทั้ง ๓ คน แล้วก็ได้รวบรวมผู้คนทั้งหมดยกกองทัพ ขึ้นไป ฝ่ายกองทัพของพระมหามนตรี บุญมา และพระราชวรินทร์ (ทองด้วง) เมื่อยกไป ถึงด่านกะโทกได้ทำการรบกับพระยาวรวงศ์อยู่หลายวันแต่ยังหักเอามิได้ แต่ในที่สุด ด้วยพระปรีชาสามารถก็สามารถตีหักเอาค่ายด่านกะโทกได้สำเร็จ ส่วนพระยาวรวงศ์ ได้หนีเอาตัวรอดไปทางเสียมรฐ์ กัมพูชา

ฝ่ายเจ้าพิมายกรมหมื่นเทพพิพิธ เมื่อทราบข่าวกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทั้งสองกองทัพตีด่านทั้งสองแตกแล้ว จึงเกรงกลัวและได้คิดหนีโดยพาครอบครัวหนีไป หวังพึ่งพาวาชัยเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ณ เมืองเวียงจันทน์ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เข้ายึดเมืองได้โดยง่าย บรรดาพวกข้าราชการทั้งหลายพากันนอบน้อม ซึ่งพระองค์มิได้ ลือเอาโทษแต่อย่างใดในฐานะผู้แพ้ ทางฝ่ายขุนชนะกรมการเมืองได้รับอาสาจะไปจับ ตัวกรมหมื่นเทพพิพิธเนื่องจากมีความ ผูกใจเจ็บแค้นที่กรมหมื่นเทพพิพิธสั่งประหาร เจ้าพระยานครราชสีมานายเก่าตาย ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงพระอนุญาติ

และในที่สุด ขุนชนะก็สามารถจับตัวกรมหมื่นเทพพิพิธได้ในระหว่างทาง จึงนำตัวเข้าถวาย ซึ่งพระองค์ให้คุมตัวไว้ก่อน

เนื่องจากขุนชนะเป็นผู้ประกอบคุณงามความดี จึงทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้เป็น ผู้ดูแลเมืองนครราชสีมาต่อไป

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เมืองพิมายแล้ว ก็ได้ทรงปูนบำเหน็จ ความดีความชอบ แก่แม่ทัพนายกอง ตั้งให้พระราชวรินทร์ (ทองด้วง) เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระมหามนตรี (บุญมา) เป็นพระยาอนุชิตราชา ตำแหน่งจางวางกรมพระตำราวงทั้งสองท่าน

เมื่อเสร็จศึกการปราบปรามแล้ว จึงเสด็จยกทัพหลวงกลับแต่ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ และพระยาอนุชิตราชาช่วยยั้งการเดินทางโดยให้อยู่รักษาเมืองนครราชสีมาไว้ก่อนจนกว่า จะมีพระบรมราชโองการให้กลับ

ส่วนกรมหมื่นเทพพิพิธ ให้นำเอาตัวกลับกรุงธนบุรี โดยหวังตั้งใจจะขบถเลี้ยง ในกรุงธนบุรี ต่อมาเมื่อได้นำตัวกรมหมื่นเทพพิพิธเข้าเฝ้า กรมหมื่นเทพพิพิธถือพระองค์ ว่าเป็นโอรส (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมโกศ) ก็ไม่ยอมถวายบังคมไม่รู้จักกาลเทศะ เช่นนี้ จึงทรงเปลี่ยนพระทัยและตรัสบริภาษว่า ตัวหาบุญไม่ได้แล้วไปอยู่ที่ไหนก็มีแต่ พลอยทำให้ผู้คนพินาศฉิบหาย ครั้นจะเลี้ยงเอาไว้ก็จะพาคคนที่เชื่อถือพลอยล้มตาย ซินอยู่ต่อไปก็จะเกิดจลาจลในภายหลัง จึงมีรับสั่งให้นำตัวไปสำเร็จโทษเสีย

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทำการปราบปรามชุมนุมเจ้าพิมายราบคาบ ลงแล้ว โดยได้เมืองนครราชสีมาในปลายปี พ.ศ. ๒๓๑๑ ซึ่งสามารถขยายอาณาเขต ออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือได้แล้ว พระองค์ก็ทรงยินดีเป็นอย่างนัก

พอรุ่งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ จึงมีบัญชาสั่งให้จัดเตรียมกองทัพที่จะยกไป ตีเมือง ทางภาคใต้ปราบปรามชุมนุมเจ้าพระยานครศรีธรรมราชที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ ให้ราบคาบลง เช่น ชุมนุมอื่น ๆ

แต่ในขณะที่เตรียมการนั้นได้ทราบข่าวจากหัวเมือง แจ้งมาจากเมืองจันทบุรี ว่าญวนได้ยกกองทัพมาที่เมืองบันทายมาศ และจะยกกองทัพตีเมืองกรุงธนบุรี จึงบัญชาสั่งให้เตรียมรักษาปากน้ำทั้ง ๔ ทาง โดยให้พระพิณยานยทหารจีนข้าหลวงเดิม เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นพระยาโกษาธิบดี ทำหน้าที่บังคับการรักษากองทัพทั้ง ๔ แห่ง และต่อมาได้ความว่ากองทัพญวนนั้นยกทัพด้วยเหตุที่ ในกรุงกัมพูชาขึ้น นักร้องคนหนึ่ง ซึ่งเป็นพระรามราชาได้ชิงราชสมบัติกับนักร้องคนซึ่งได้เป็นสมเด็จพระนารายณ์ราชาเจ้ากรุงกัมพูชา ได้ช่วยกำลังญวนมาช่วย โดยญวนไม่ได้ยกกองทัพมาตีกรุงธนบุรี ส่วนพระรามราชาเมื่อสู้ไม่ได้ก็หนีเข้ามาพึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เพื่อขอให้ช่วยแก้เมืองคืน

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้มีสาสน์ให้ถือไปยังสมเด็จพระนารายณ์ราชาแจ้งว่าสยามประเทศกลับตั้งเป็นเอกราชเหมือนเดิม ให้กรุงกัมพูชาส่งเครื่องราชบรรณาการส่งต้นไม้ทองต้นไม้เงินเข้ามาถวายตามพระราชประเพณี สมเด็จพระนารายณ์ราชาได้ตอบสาสน์ว่าทราบกิตติศัพท์แล้วแต่พระเจ้ากรุงธนบุรี มิใช่เชื้อสายราชวงศ์ของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์ใดราชวงศ์หนึ่ง จึงไม่อาจส่งเครื่องบรรณาการมาได้ ทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีขัดเคืองพระทัยนัก จึงมีพระบรมราชโองการสั่งให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ (ทองด้วง) และพระยาอนุชิตราชา (สุดจินดา บุญมา) คุมกองทัพสั่งให้แยกไปคนละทัพ ออกจากเมืองนครราชสีมา ซึ่งทั้งสองท่านแม่ทัพประจำอยู่ที่นครราชสีมาอยู่แล้ว ตอนยกทัพไปราบเจ้าพิมายทรงบัญชาสั่งให้ยกไปทางช่องเสม็ดไปตีเมืองเสียมราฐทางหนึ่ง และให้พระยาโกษาธิบดีที่ถอนทัพจากปากน้ำคุมกำลังไปตีเมืองพระตะบองอีกทางหนึ่ง และได้ทรงดำรัสสั่งอีกว่า เมื่อตีเมืองเสียมราฐและพระตะบองได้แล้ว ถ้าสมเด็จพระนารายณ์ยังคือไม่ยอมอ่อนน้อมก็ให้ยึดรอไว้ก่อน ให้รอคอยกองทัพหลวงจะยกไปในฤดูแล้งไปตีเมืองกัมพูชา^{๑๖}

^{๑๖}เหมือนเดิม

จากข้อความเขียนตอนหนึ่งของหลวงพิสุจน์พาศิมลักษณ์ความว่า
กัมพูชาไม่ยอมอ่อนน้อม พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงแต่งทัพไปปราบในปี พ.ศ. ๒๓๑๒
และ พ.ศ. ๒๓๑๔ พระนารายณ์เข้าพึ่งญวน จึงปราบไม่สำเร็จราบคาบ คงยึดไว้ได้แต่
เมืองพระตะบอง นครเสียมราฐ กับเมืองกำปรด และให้พระรามราชาตั้งอยู่ที่เมืองกำปรด
ฝ่ายพระนารายณ์คงยังครองนครพนมเปญอยู่ด้วยกำลังญวนสนับสนุน

ครั้นต่อมา เมื่อเกิดกบฏขึ้นในประเทศญวน พระนารายณ์ขาดที่พึ่งจึงเจรจา
ขอยกราชสมบัติให้พระรามราชาขึ้นครองราชย์ ส่วนพระองค์เองทรงรับตำแหน่ง
พระมหากุปราช ทรงดำรงตำแหน่งนี้อยู่ได้สองปี ก็ถึงแก่พิราลัย

การปราบปรามชุมนุมนครศรีธรรมราช^{๑๑}

ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เมื่อทราบว่าการกรุงศรีอยุธยาตกเป็นของพม่าแล้ว
ก็ได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ ประกาศตัวเป็นเจ้านคร การตั้งตัวเป็นใหญ่เพราะเป็นผู้มีอำนาจ
ปกครองบ้านเมืองเป็นถิ่นฐานอยู่แล้ว อีกทั้งอาณาเขตที่ปกครองก็อยู่ในอำนาจ
เจ้านครปกครอง มีอาณาเขตตั้งแต่ชุมพรลงไปจดแหลมมลายู

ประวัติเดิมเป็นผู้มีเชื้อสายเจ้าเมืองนคร แต่ได้เข้ามารับราชการที่กรุงศรีอยุธยา
จนมีตำแหน่งเป็นหลวงสิทธิ์นายเวรมหาดเล็ก แล้วได้ออกไปเป็นปลัดเมืองนครศรีธรรมราช
และต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นผู้รั้งหน้าที่ (คำว่ารั้งมีความหมายถึงรักษาการแทน) การเลื่อน
ตำแหน่งเนื่องจากพระยาราชสุภาวดี ซึ่งเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชคนเดิม
มีความผิดต้องออกจากราชการ

หลังจากที่ได้มีพระบรมราชโองการให้พระยาอภัยรณฤทธิ์กับพระยาอนุชิตราชา
และพระยาโกษาธิบดี ยกทัพไปตีเมืองกัมพูชาแล้ว ในเวลาพร้อมกันนั้น พระองค์ก็ได้จัดทัพ
ยกไปตีเมืองนครศรีธรรมราชในปีพุทธศักราช ๒๓๑๒ โดยพระองค์มีพระราชดำรัส
บัญชาการให้เจ้าพระยาจักรี หรือหลวงนายศักดิ์ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาผู้มีเชื้อสายแขก
และมีความชัดเจนในพื้นที่ภาคใต้ เป็นแม่ทัพ โดยมีพระยายมราช พระยาศรีพิพัฒน์

^{๑๑}เหมือนเดิม

และพระยาเพชรบุรี เป็นนายกองคุมกองทัพด้วยไพร่พล ๕,๐๐๐ คน เมื่อกองทัพเจ้าพระยาจักรียกไปถึงเมืองชุมพร และเมือง ไซยา พวกกรมการเมืองต่างเข้ามาอ่อนน้อมโดยไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ แต่เมื่อยกกองทัพไปถึงแดนเมืองนครศรีธรรมราช ข้ามแม่น้ำตาปีไปจนถึงบ้านท่าหมากได้ พวกข้าศึกซึ่งตั้งสกัดรออยู่ ก็ยกพลเข้าโจมตีทันที แต่เนื่องจากนายทัพนายกองไม่สามัคคีปรองดองกัน จึงยกเข้าตีไม่พร้อมทำให้ไม่สามารถตีค่ายนครศรีธรรมราชได้ พระยาศรีพิพัฒน์และพระยาเพชรบุรีต้องเสียชีวิตในที่รบ เจ้าพระยาจักรีจึงจำต้องถอยทัพมาตั้งอยู่ที่เมืองไซยา

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทราบข่าว ที่พระยามรราชมีหนังสือไปกราบทูลว่า เจ้าพระยาจักรีไม่เอาใจใส่ในราชการสงคราม และในเรื่องที่นายทัพนายกองแตกความสามัคคี ด่าร้าย เห็นทีจะยึดเอาเมืองนครศรีธรรมราชไม่ได้ และในช่วงนั้น ทัพหลวงก็ยังอยู่ในระยะไปตีเมืองกัมพูชา แต่ก็พอตีได้ทราบข่าวว่าขณะนั้นตีเมืองและยึดได้เมืองเสียมราฐและพระตะบอง จึงทรงมีพระดำรัสบัญชาสั่งให้ยกกองทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราชก่อน ส่วนเมืองกัมพูชาจะยกไปตีภายหลัง

เมื่อเดือน ๘ ปี พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกกองทัพเรือจากกรุงธนบุรีไปนครศรีธรรมราช เมื่อยกทัพทางเรือมาถึงแขวงหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี ได้ถูกพายุ เรือเสียหายต้องหยุดพักซ่อมเรือ แล้วก็ยกทัพขึ้นไปเมืองไซยา เมื่อถึงเมืองไซยาแล้วได้มีบัญชาสั่งให้จัดทัพยกไพร่พลขึ้นบกโดยให้พระยามรราชเป็นกองหน้า ส่วนเจ้าพระยาจักรีให้พังก้อยอยู่ในเมือง กับให้พระยาพิชัยราชาคุมทัพหลวงยกไปทางหนึ่ง ส่วนพระองค์ยกทัพคุมทางเรือด้วยพระองค์เอง โดยกำหนดหมายการไว้ให้ตีเมืองนครศรีธรรมราชพร้อมกันทั้งสองทาง

ทางฝ่ายเจ้านครศรีธรรมราช ไม่รู้กลศึกคิดว่ากองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี คงยกกองทัพมาทางบกเพียงทางเดียว จึงมิได้เตรียมการต่อสู้ไว้ จึงทำให้กองทัพเรือของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเข้าจู่โจมยกทัพเข้าไปถึงปากพญา อันเป็นปากน้ำ

เมืองนครศรีธรรมราชได้เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๑๒ ครั้นเจ้าพระยานครศรีธรรมราชได้ทราบเรื่องที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกเข้ามาถึงปากน้ำ ก็ตกใจ รีบเกณฑ์ไพร่พลและให้ยุบราชจันทรถลานเขยผู้เป็นบุตรเจ้าพระยาข่านาญบริรักษ์ มาตั้งค่ายคอยต่อสู้ที่ปากโพธิ์ ซึ่งเป็นท่าขึ้นเรือของเมืองนครศรีธรรมราช ทางฝ่ายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกทัพขึ้นตีค่ายยุบราชจันทรถลานแตกหักเอาเมืองนครศรีธรรมราชได้ ส่วนทางฝ่ายเจ้าพระยานครศรีธรรมราชเมื่อทราบข่าวก็ไม่คิดจะต่อสู้ จึงทิ้งเมือง หนีเอาตัวรอดพาครอบครัวหนีไปเมืองสงขลา

ส่วนพระยายมราชซึ่งเป็นกองหน้ายกมาทางบกได้เข้าตีข้าศึกที่ทำหมากแล้ว ก็ยกไปพบที่ค่ายเมืองนครตั้งอยู่ที่หัวช้าง แต่ยังไม่ได้ทำการต่อสู้เพราะทหารทางค่ายทราบว่ามีเมืองนครแตกก็หนีกระจัดกระจายไปหมด ส่วนเจ้าพระยาจักรีได้เร่งนำทัพเข้าไปสมทบกับกองทัพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ยังไม่ไปถึง ๘ วัน จึงได้เข้ากราบทูลความผิด และขอรับพระอภัยโทษ ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ภาคทัณฑ์โทษไว้ ให้เจ้าพระยาจักรีกับพระพิชัยราชาไปจับตัวเจ้าพระยานครศรีธรรมราชให้ได้โดยคุมกำลังทั้งทางบกทางเรือ

ณ วันศุกร์ เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปี พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกทัพหลวงออกจากเมืองนครศรีธรรมราชมายังเมืองสงขลาเพื่อตามลงมา ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีกับพระยาพิชัยราชาเมื่อไปถึงเมืองสงขลา ได้ทราบข่าวว่า พระยาพัทลุงกับหลวงสงขลาได้พาเจ้าพระยานครศรีธรรมราชหนีลงใต้จนถึงเมืองเทพาซึ่งติดแดนมลายู โดยไปพึ่งพระยาปัตตานีศรีสุลต่าน เจ้าพระยาจักรีจึงมีหนังสือแจ้งให้พระยาปัตตานี ส่งตัวเจ้าพระยานคร กับพวก มาถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าพระยาปัตตานีเกรงกลัวจะเดือดร้อน จึงจับตัวเจ้าพระยานคร เจ้าพัทลุงบุตรเขยเจ้าถลาง พระยาพัทลุงและหลวงสงขลา รวมทั้งพรรคพวก ส่งให้กับกองทัพ เมื่อได้ตัวข้าศึกที่ตามจับได้แล้ว เจ้าพระยาจักรีก็ยกทัพกลับเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ที่เมืองสงขลา ถวายตัวเข้าศึกที่จับได้ให้ทั้งหมด

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้จัดการบ้านเมืองสงขลาและพัทลุงเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็เสด็จย้อนกลับมายังเมืองนครศรีธรรมราช

ครั้นต่อมาเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๒ (พฤศจิกายน) ขึ้น ๒ ค่ำ ปี พ.ศ. ๒๓๑๒ จะเสด็จกลับพระนครหลวงกรุงธนบุรี เนื่องจากมีมรสุมทางชายทะเลคลื่นลมจัด จึงทรงยับยั้งการเดินทางกลับและต้องประทับอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช จนกว่าจะหมดมรสุม

ต่อมาเมื่อสิ้นลมมรสุมแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็ยกกองทัพเรือกลับกรุงธนบุรีโดยได้นำตัวเชลยทั้งหมดมาด้วย เมื่อมาถึงกรุงธนบุรี ได้สั่งให้คณะลูกขุนพิจารณาโทษ คณะลูกขุนได้กราบทูลโทษถึงประหารชีวิต แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรม มีความเห็นว่าในยามที่บ้านเมืองแตก ต่างก็ตั้งตนเป็นใหญ่ ที่ต้องรบพุ่งกันจะเอาความผิดมิได้ อีกทั้งเจ้าพระยาอนุคร ยอมอ่อนน้อมโดยดี ควรรับตัวไว้ช่วยราชการในแผ่นดินก็เป็นการดี

เนื่องจากเมืองนครศรีธรรมราชยังไม่มีผู้ปกครอง จึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านราสุริยวงศ์หลานเธอออกไปปกครองเมือง แต่ไปอยู่ได้ไม่นานก็ถึงแก่พิราลัย

ในระหว่างที่เจ้าพระยาอนุครรับราชการอยู่ที่กรุงธนบุรี ได้ทำคุณงาม ความดีความชอบได้ช่วยทำสงครามกับพม่าและเจ้าพระยาอนุครได้ยกธิดานามว่าฉิมเป็นบาทบริจาริกาอีกด้วย จนเป็นที่ไว้วางพระทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ แทนเจ้านราสุริยวงศ์ที่ถึงแก่พิราลัย โดยรับสุพรรณบัฏเป็นเจ้าพระยาอนุครศรีธรรมราช (หนู) มีเกียรติเสมอยศเท่ากับเจ้าประเทศราช

การปราบขุนนวมเจ้าพระฝาง^{๑๔}

เจ้าพระฝางมีนามเดิมว่า เรือน เป็นคนชาวเมืองเหนือ ได้ลงมาศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและฝ่ายวิปัสสนาที่กรุงศรีอยุธยา จนได้เป็นพระราชอาคันตุกะ ฉายาพระพากลเถระ จำพรรษาอยู่ที่วัดศรีโทยธยา ต่อมาเลื่อนเป็นพระสังฆราชเจ้าคณะเมืองสวางคบุรี (ซึ่งขณะนั้น ยังไม่เป็นเมืองยุทธดิษฐ์) ในสมัยแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จนเป็นที่นับถือของคนในเมืองนั้น ครั้นเมื่อกรุงศรีอยุธยาได้เสียแก่พม่าก็ตั้งตนเป็นใหญ่ทั้งที่เป็นพระ เปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเป็นสีแดง คนทั้งปวงเรียกกันว่าเจ้าพระฝาง

เจ้าพระฝางมีอาณาเขตปกครองทิศเหนือติดต่อกับเจ้าพระยาพิษณุโลก ได้อาณาเขตและตั้งตนเองเป็นใหญ่ก็เพราะพวกพลเมืองพากันเกรงกลัว นับถือว่าเป็นพวกมีบุญ โดยเชื่อว่าอาจปราบปรามใคร ๆ ได้ด้วยฤทธิ์เดช เจ้าพระฝางได้เคยยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลกครั้งแรกแต่ไม่สำเร็จ

แต่แล้วหลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก แต่ได้รับบาดเจ็บถูกกระสุนปืนที่พระขงษ์ จึงยกทัพกลับเพราะไม่สามารถบัญชาการรบได้ เจ้าพระยาพิษณุโลกได้ถึงแก่พิราลัย และต่อมาภายหลังเมื่อ พระอินทร์อากรได้ปกครองเมืองพิษณุโลก เจ้าพระฝางจึงยกทัพมาตี โดยล้อมเมืองพิษณุโลก และเข้าตีเมืองได้จับตัวพระอินทร์อากรประหารชีวิต และเข้าปกครองเมืองจึงมีอาณาเขตเพิ่มขึ้น

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ปราบปรามขุนนวมเจ้านครศรีธรรมราชได้แล้วในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ ทรงมีพระราชปรารภว่ายังมีขุนนวมเจ้าพระฝางที่จะต้องปราบปราม ทั้งนี้เพื่อรวมอาณาจักรสยามประเทศให้เป็นปึกแผ่นต่อไป กับได้ทรงทราบข่าวว่าเจ้าพระฝางซึ่งยังครองเขตพร้อมทั้งพระภิกษุสามเณรประพฤติดนมิได้อยู่ในพระวินัย การทำตนเช่นฆราวาสหลับนอนกับหญิงเป็นอลัชชี เมื่อหญิงใดมีท้องก็จับแต่งงานกับพวกข้า (บ่าวไพร่) เป็นการปกปิด คนทั่วไป รู้แต่ไม่กล้าปริปากพูดจา อันเป็นการเสื่อมเสียพระบวรพุทธศาสนา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีผู้ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา

^{๑๔}เหมือนเดิม

ก็ทรงพิโรธยิ่งนัก จึงคิดที่จะทำลาย เจ้าพระฝางโดยเร็ว จึงสั่งให้กองทัพทั้งสอง
จากนครราชสีมากลับกรุงธนบุรี

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ เจ้าพระฝางได้ส่งกองทัพมาลาดตระเวนถึงเมืองอุทัยธานี
เมืองชัยนาท เพื่อหวังจะยกทัพมาตีกรุงธนบุรี ในขณะนั้นมีชาวฮอลันดา ส่งปืนใหญ่
มาถวายและแขกเมืองตรงกันมาส่งปืนคาบศิลา จำนวน ๒,๐๐๐ กระบอก โดยขอ
พระราชทานแลกเปลี่ยนสินค้าพื้นเมืองของไทย จำพวกงาช้าง ดีบุก ฝาง

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้รับปืนจากต่างชาติดังกล่าวก็ได้ทรงมีคำสั่งให้
ทหารฝึกอาวุธ จนสามารถชำนาญรู้จักการใช้เป็นอย่างดี

จนเมื่อวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๑๓ พระองค์ก็ยกกองทัพเรือ
ออกจากธนบุรีจัดเป็น ๓ ทัพ พระองค์เป็นทัพหลวงโดยขบวนเรือ มีไพร่พล ๑๒,๕๐๐ คน
ให้พระยายมราช (พระมหามนตรีบุญมา ซึ่งเลื่อนตำแหน่งเป็นพระยาอนุชิตราชา
และได้เลื่อนตำแหน่งแทนพระยายมราชคนก่อนที่ถึงแก่อนิจกรรม) ยกทัพไปทางบก
มีกำลังไพร่พล ๕,๐๐๐ คน เป็นทัพที่ ๒ ข้ามปากตะวันตกวันออกถ้ำน้ำแควใหญ่
ส่วนพระยาพิชัยราชา (หลวงพิชัยอาสาทองดี) มีกำลังไพร่พล ๕,๐๐๐ คน ยกทัพ
ทางบกขึ้นไปทางปากตะวันตก เป็นทัพที่ ๓ ไปประชุมพลกันที่นครสวรรค์

ฝ่ายเจ้าพระฝาง เมื่อรู้ข่าวสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพธนบุรีขึ้นมาปราบปราม
ตีเมือง จึงสั่งหลวงโกษา (ยัง) ซึ่งเคยเป็นทหารของเจ้าพระยาพิษณุโลกผู้เคยรบกับ
กองทัพธนบุรีในครั้งนั้น เพื่อให้หลวงโกษาได้ยกทัพมาตั้งรับที่เมืองพิษณุโลก
รอคอยทำอยู่

ณ วันเสาร์ เดือน ๙ แรม ๒ ค่ำ ปี พ.ศ. ๒๓๑๓ กองทัพหลวงของ
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกมาถึงเมืองพิษณุโลก จึงมีบัญชาสั่งให้ทหารเข้าปล้นเมือง
อันเป็นยุทธวิธีในการรบในคืนนั้น หลวงโกษาไม่อาจต้านทานไว้ได้ก็ทิ้งเมืองหลบหนี
ออกจากเมืองไปหวังไปรวบรวมกำลังพลตั้งค่ายคอยต่อสู้อยู่ที่บ้านกระโทก แต่ไม่สามารถ
รวมพลได้ ทั้งนี้เพราะพวกทหารได้หนีกระจัดกระจายไปคนละทางสองทาง

เมื่อเป็นเช่นนี้ เห็นท่าจะสู้ไม่ได้ จึงทิ้งค่ายแล้วกลับไปรายงานเจ้าพระฝาง

หลังจากที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองพิษณุโลกได้แล้ว ก็ทรงรอทัพอยู่ในเมืองถึง ๙ วัน กองทัพพระยายมราชก็ขึ้นไปถึงก่อนแล้วต่อมากองทัพพระยาพิชัยก็ขึ้นมาถึง การที่สองกองทัพขึ้นมาล่าข้าพระองค์ทรงเห็นใจเพราะเป็นฤดูฝน การเดินทางไม่สะดวก

เมื่อกองทัพได้มาถึงพร้อมกันแล้ว ได้รวบรวมเสบียงอาหารและกำลังพล จึงมีบัญชาสั่งการให้เคลื่อนขบวนทัพยกไปเมืองสวางบุรีอันเป็นที่ตั้งชุมนุมเจ้าพระฝาง โดยให้แยกทัพของพระยายมราชและทัพพระยาพิชัยเป็นสองทางแล้วมาบรรจบกัน ส่วนพระองค์ยังไม่เสด็จไปเพราะน้ำขุ่นน้อยเรือยังเดินไม่ได้ เมื่อน้ำหลากก็จะเสด็จตามขึ้นไป การที่ยังไม่เดินทางในเวลาที่น้ำขุ่นน้อยอยู่เพราะหนทางจากพิษณุโลกขึ้นไปเป็นลำน้ำแคบตลิ่งก็สูงชัน ข้าศึกอาจแอบซุ่มโจมตีทางเรือ ยากแก่การต่อสู้ในการรบพุ่ง และจะเสียเปรียบ เมื่อกองทัพทั้งสองเคลื่อนทัพไปได้เพียง ๒ ถึง ๓ วัน น้ำเหนือก็หลากมาพอดี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เคลื่อนทัพมาทางเรือทันที กองทัพทั้ง ๓ ยกขึ้นมาทันพร้อมกันที่เมืองสวางบุรี จึงเข้าล้อมเมืองไว้และเข้าทำการรบพุ่ง พวกชาวเมืองและทหารเมืองสวางบุรี เห็นกำลังทัพของพระยายมราชและพระยาพิชัยราชามีกำลังมาก ก็วันไหนเกรงกลัวย่อท้อไม่กล้าต่อสู้ ฝ่าย เจ้าพระฝางเห็นเหลือกำลัง จึงสั่งให้ระงับการต่อสู้เพียงให้รักษาตัวเมืองไว้ เจ้าพระฝางได้พยายามต่อสู้ถึง ๓ วัน จึงตัดสินใจพาสมาครพรรคพวกหนี ซึ่งในช่วงเวลานั้นข้างของเจ้าพระฝางตกถูกเป็นข้างเผือก ในยามสงครามสำหรับผู้มีบารมีจึงได้ทำการเสี่ยงทายมัทธญาเป็นสองฟอน ฟอนหนึ่งเป็นหญ้าเมืองเหนือ อีกฟอนหนึ่งเป็นหญ้าเมืองใต้ ลูกข้างเผือกจับหญ้าฝ่ายใต้ จึงคิดได้ทันทีว่าวาสนาของเราคงหมดสิ้นเพียงแค่นี้ ในคืนหนึ่งจึงได้ตีหอกออกไปทางเหนือด้านกองทัพของพระยายมราชพร้อมด้วยข้างเผือก ทางฝ่ายพระยมราชเห็นเช่นนั้นจึงยกทัพออกติดตาม ไม่ได้ตัวเจ้าพระฝาง ได้พบแต่ข้างหึงเผือกตัวนั้น จึงกราบบังคมทูลรายงานสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีและถวายข้างเผือกที่จับได้ ตัวเจ้าพระฝางได้หนีไปพึ่งบุญ

คือ โปเมยง่วน ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่

การปราบชุมนุมเจ้าพระฝางเป็นชุมนุมสุดท้าย ย่อมถือว่าได้เมืองที่เคยเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยาทั้งหมดเป็นราชอาณาจักรสยามประเทศ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ประทับที่เมืองสวางคบุรี ได้เกลี้ยกล่อมพวกชาวเมือง ประกาศให้ชาวเมืองที่หลบหนีเข้ามาอยู่ในภูมิลำเนาเดิมของตน และได้ชำระสะสางพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดวินัย ที่กระทำความผิดทุจริต โดยให้พระภิกษุเหล่านั้นเสียสังฆัตถ์สาบาน ถ้ารูปใดมิได้รับเป็นสังฆัตถ์ก็ให้ดำน้ำพิสูจน์สู่นาฬิกา สามกัณฑ์ ถ้าชนะก็จะให้เป็นอธิการหรือพระครูราชาคณะฝ่ายเหนือตามควรแก่ความรู้ ฝ่ายพระสงฆ์เกรงกลัวพระอาญาก็รับเป็นสังฆัตถ์จริงได้ยอมลาเพศออกขอเป็นข้าทหารด้วยสวามิภักดิ์

ชัยชนะในศึกครั้งนี้ พระองค์ได้สำรวจประชาชนที่อยู่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดที่เมืองพิษณุโลก สวรรคโลก สุโขทัย กำแพงเพชร นครสวรรค์ เมืองพิชัย รวมประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน กับได้ทรงปูนบำเหน็จรางวัล ตั้งพระยายมราช (นายสุดจินดา บุญมา) เป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ อยู่สำเร็จราชการเมืองพิษณุโลกอันเป็นเมืองเอก ทรงตั้งพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาพิชัยราชา เป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสวรรคโลก ทรงตั้งพระยาอภัยภทรณฤทธิ (ทองด้วง) เป็นพระยายมราช เป็นผู้บัญชาการฝ่ายมหาดไทยแทน สมุหนายกคนเก่า (เจ้าพระยาจักรีแขก) อีกทั้งได้ทรงแต่งตั้งพระยา สอิหราชเดโชชัยเป็นพระยาพิชัย พระทำยน้ำเป็นพระยาสุโขทัย พระสุรบดินทร์ เมืองชัยนาทเป็นพระยากำแพงเพชร ตั้งให้พระยาพิพิธราชา (พระเชียงเงิน) เป็นเจ้าพระยาอนุรักษภูธร เจ้าเมืองนครสวรรค์^{๙๙}

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงประทับอยู่ที่เมืองสวางคบุรี ได้เสด็จเลียบเมืองจัดให้มีมหรสพ ๗ วัน แล้วเสด็จขึ้นไปเลียบเมืองพิษณุโลกสมโภชอีก ๗ วัน แล้วจึงเสด็จกลับกรุงธนบุรี พร้อมกับพระยายมราช (ทองด้วง)

^{๙๙}เหมือนเดิม

เมื่อเจ้าพระยาพิชัยราชาได้เป็นผู้ปกครองเมืองสวรรคโลกได้ไม่นานเจ้าพระฝางที่หนีแตกไปได้เข้าไปของพืงบุญ โปมะง่วน เจ้าเมืองเชียงใหม่ โปมะง่วนเห็นเป็นโอกาสจะขยายอาณาเขตจากเชียงใหม่ลงมา เพราะได้รับการสนับสนุนจากเจ้าพระฝางพร้อมกำลังพลที่หนีเข้ามาพืง จึงยกกำลังมาตีเมืองสวรรคโลก เนื่องจากทหารในกองทัพเป็นชาวเมืองสวางคบุรี และมีพลเมือง ๗,๐๐๐ คน ซึ่งมีทหารจำนวนน้อย แต่มีป้อมปราการสร้างไว้อยู่ก่อนหนาแน่น เจ้าพระยาพิชัยราชาจึงเพียงรักษาเมืองไว้ให้มั่น จึงขอกำลังจากเจ้าพระยาสุรสีห์ พระยาสุโขทัยไปทำการช่วยรบ เมื่อเจ้าพระยาสุรสีห์และพระยาสุโขทัยทราบก็ได้ยกกำลังมาช่วยโดยด่วน โดยยกกำลังเข้าตีกระหนาบกองทัพเชียงใหม่ซึ่งไม่อาจต้านทานได้ก็แตกหนีไป

ข้อสังเกต เจ้าพระยาพิชัย กับพระยาพิชัย (ดาบหัก) เป็นบุคคลคนละคนกัน

การรบพม่าที่บางกุ้ง จังหวัดสมุทรสงคราม ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

ขอย้อนกล่าว เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้ว เจ้าเมืองเวียงจันทน์ซึ่งยังเป็นเมืองที่อยู่ในความปกครองของพม่า ได้นำความไปกราบทูลพระเจ้าอังวะมั่งระกะษัตริย์พม่าว่า ไทยตั้งตัวเป็นอิสระภาพแล้ว พระเจ้าอังวะมั่งระเกรงว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะมีอำนาจ จึงดำรัสสั่งให้ แมงก็มารหญ้าเจ้าเมืองทวายเป็นแม่ทัพยกมาปราบ แมงก็มารหญ้าได้ยกทัพเข้ามาทางไทรโยคผ่านเมืองกาญจนบุรีและเมืองราชบุรี จนถึงค่ายของทหารจีนที่ตำบลบางกุ้ง จังหวัดสมุทรสงคราม

เมื่อความทราบถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงโปรดให้พระมหามนตรี (บุญมา) คุมทัพหน้า ส่วนพระองค์คุมทัพหลวง โดยได้ยกทัพไปทางด้านเจ้าชว่าง และได้ทำการรบพุ่งตีค่ายพม่าแตกยับเยิน พม่าพ่ายแพ้หนีกลับไป ไทยได้เรือรบและศัตราวุธของพม่าเป็นอันมากแล้วพระองค์ก็เสด็จกลับกรุงธนบุรี

การยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๑^{๒๐}

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบข่าวที่โปมะยง่วน ยกมาตีเมืองสวรรคโลก จึงทรงมีพระราชดำริว่า หากพม่ายังคงครองเมืองเชียงใหม่อยู่หัวเมืองทางภาคเหนือ คงจะไม่เป็นสุข ทำให้ราษฎรเดือดร้อนจะไม่ได้รับความสงบ

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ จึงบัญชาให้พระเตรียมยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ทันที โดยยกทัพไปตั้งชุมนุมไพร่พลที่เมืองพิชัย (จังหวัดอุตรดิตถ์) ให้เจ้าพระยาสุรสีห์ (นายสุดจินดา บุญมา) ผู้ปกครองเมืองพิษณุโลกจัดเป็นทัพหน้า ส่วนพระองค์จัดเป็น ทัพหลวงขึ้นไป ตีเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายโปมะยง่วนเมื่อทราบข่าวกองทัพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกมา ก็ตั้งค่ายรับในเมืองทันที ทัพหน้าของเจ้าพระยาสุรสีห์ขึ้นไปถึงก็โจมตี ค่ายเชียงใหม่แตก หินเข้าเมือง โปมะยง่วนเห็นกำลังฝ่ายไทยเข้มแข็งก็ไม่กล้า ให้ทหารเชียงใหม่ออกมารบ ช้างนอกคงตั้งมั่นอยู่ในเมืองด้วยเชียงใหม่ เป็นเมืองที่มี ป้อมปราการมั่นคงและเคยเป็นราชธานีแห่งล้านนาไทย มีกษัตริย์ครอบครองมาหลายชั่วอายุ บ้านเมืองจึงต้องคอยทำนุบำรุงให้แข็งแรง

เมื่อกองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาถึงก็ทรงดำริว่า นครเชียงใหม่นี้ ยกมาตีครั้งแรกจะต้องไม่สำเร็จ จะต้องยกมาตีเป็นครั้งที่ ๒ จึงจะได้เมือง แม้ว่า เจ้าพระยาสุรสีห์จะมีฝีมือเข้มแข็ง และมีสติปัญญาที่ยังมีอาจหักตีเอาเมืองได้ จึงให้ประทับ ตั้งค่ายไว้และได้ยกทัพกลับ

ทางฝ่ายโปมะยง่วนเห็นกองทัพสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพกลับก็ยกทัพ ติดตามทันที ใช้ปืนใหญ่ระดมยิงรืพลแตกไม่เป็นขบวน สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เห็นดังนั้นก็รีบเสด็จเข้าควบคุมทางกองหลังใช้พระแสงดาบด้านพม่าอย่างไม่กลัวเกรง ทำให้ทนายท้าว นายกองต่างเห็นน้ำพระทัยที่เข้มแข็งมานะอดทนจึงโผนทะยานใส่เข้าสู่ พม่ากองทัพเชียงใหม่ต้องหนีพ่ายกลับไป

ณ อุทยานแห่งชาติลานสาง ตามตำนานโบราณเล่าต่อ ๆ กันมาว่า

^{๒๐}เหมือนเดิม

เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (สมเด็จพระเจ้าตากสิน) เสด็จยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๑ ได้ทรงหยุดพักพลที่บ้านระแหง แขวงเมืองตาก ได้มีขามอบู เป็นจำนวนมากเข้ามาสาวมิภักดิ์ และได้มีทหารพม่าติดตามเข้ามา สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จยกทัพออกไปขับไล่ และพลัดหลงกับกองทัพประจวบกับเป็นเวลากลางคืน อีกทั้งสภาพพื้นที่ก็เป็นป่าเขารกทึบยากแก่การติดตาม กองทัพจึงทรงหยุดพัก ขณะที่หยุดพักอยู่นั้นได้มีแสงสว่างพุ่งขึ้นสู่ท้องฟ้า และได้ยินเสียงม้าศึกร้อง จึงรีบพากันไปยังจุดนั้น ก็พบสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงประทับม้าอยู่กลางลานหิน มีแสงสว่างออกจากพระวรกาย โดยมีทหารพม่าคุกเข่าหมอบอยู่โดยรอบ และขณะนั้นก็เป็นเวลาฟ้าสาบพอดี จึงเรียกบริเวณนั้นว่า ลานสาบ สถานที่ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงประทับม้า ก็ยังคงอยู่ในปัจจุบันเป็นบริเวณชั้นน้ำตกชั้นที่สอง โดยที่บริเวณลานหินจะมีรอยเกือกม้าของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอยู่ด้วย (ปัจจุบันเป็นอุทยานลานสาบที่จังหวัดตาก)

การยกทัพไปปราบเขมร ในปี พ.ศ. ๒๓๑๔^{๑๑}

หลังจากตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๑ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จกลับราชธานีกรุงธนบุรี ในปีรุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๓๑๔ ทรงมีพระราชดำริที่จะไปตีเมืองเขมรซึ่งได้เคยดเว้น มาในปีนี้พระองค์ยังทรงพิโรธเรื่อง สมเด็จพระนารายณ์ ได้ยกทัพมาตีเมืองตราดและจันทบุรี แม้ว่าจะตีไม่ได้เพราะกองทัพฝ่ายไทยได้ขับไล่พ่ายหนีแตกไปแล้วก็ตาม

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงเห็นว่า เขมรชอบถือโอกาสจะเป็นเพราะเห็นว่าไทยเคยพ่ายแพ้ไปมะยุ่นครวณมาล้อมเมืองสุวรรณโลก ในการที่จะยกทัพไปปราบเขมรพระองค์ได้จัดกองทัพทั้งทางบกและทางเรือ โดยให้พระยายมราช (ทองด้วง) คุมกองทัพบกยกไพร่พลราว ๑๐,๐๐๐ คน ยกไปทางจังหวัดปราจีนบุรี ส่วนกองทัพเรือจัดให้มีไพร่พลราว ๑๕,๐๐๐ คน ให้พระยาโกษาธิบดีเป็นทัพหน้า ส่วนพระองค์เป็นทัพหลวง

^{๑๑}เหมือนเดิม

ยกไปทางปากน้ำ เจ้าพระยา ขึ้นไปยังเมืองจันทบุรี และเข้าคลองที่เมืองบันทายมาศ ไปตามคลองจนถึงเมืองพนมเปญ

เมื่อกองทัพของเจ้าพระยาจักรี ยกทัพล่วงหน้าเมืองปราจีนไปแล้ว ก็เริ่มตีหัวเมือง รายทางของเขมรไปจนถึงเมืองโพธิสัตว์ ส่วนเจ้ากำพูชาเห็นกองทัพไทยเข้มแข็ง ก็ไม่กล้ายกทัพออกต่อสู้ แต่ได้ทิ้งเมืองบันทายเพชร ซึ่งเป็นราชธานีหนีไปอยู่บาพนม

พระยายมราช (ทองด้วง) แม่ทัพบก ได้ยกทัพไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่นครพนมเปญ ซึ่งพระองค์ทรงมีบัญชาสั่งให้พระยายมราชติดตามพระนารายณ์ ล่วงหน้าไปก่อนแล้วพระองค์ก็จะเสด็จตามไปทางเรือภายหลัง ครั้นได้ทราบข่าวเจ้ากำพูชา ได้หนีไปอยู่กับญวน จึงได้ยกทัพกลับมาที่พนมเปญ อันถือได้ว่าได้ปราบเขมรราบคาบแล้ว พระองค์ได้ทรงมอบประเทศเขมรให้กับน้องคนันท์ ซึ่งติดตามมาจากกองทัพเจ้าพระยาจักรี ขึ้นครองราชย์ ทรงพระราชทานนามว่า พระรามราชา และเสด็จออกกองทัพกลับกรุงธนบุรี^{๒๒}

ฝ่ายสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งหนีไปนั้นได้ขอกองทัพญวนมาป้องกัน โดยได้ยกทัพ ขึ้นมาตั้งที่แพรกปรักปรีตปกครองอาณาเขตเขมรที่ติดต่อกับญวน ส่วนพระรามราชา ปกครองอยู่ที่เมืองกำโพช อาณาเขตเขมรที่ติดต่อกับไทย

ต่อมาเมื่อพวกบฏโกเชินตีเมืองญวนได้ สมเด็จพระนารายณ์ก็หมดที่พึ่ง จึงได้ แต่งคนให้เข้าเฝ้าและอ้อนวอนพระรามราชาขออยู่ด้วย ฝ่ายพระรามราชา ได้มีใบบอก กราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ทรงทราบ เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบ ก็ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้อภิเษกพระรามราชาเป็นเจ้ากรุงกำพูชา และให้สมเด็จพระนารายณ์ราชา เป็นมหาอุปราช กับให้หน้กองธรรม เป็นมหาอุปราชทิศตะวันออก

การทำสงครามกับเขมรในครั้งนี้ กรุงธนบุรี จึงได้อาณาเขตดินแดนทางฝั่งซ้าย แม่น้ำโขง จดอาณาเขตติดต่อกับญวน

^{๒๒}เหมือนเดิม

สงครามฝ่ายเหนือของไทย ทำศึกกับพม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๑๕

จากการที่พระเจ้าอังวะมั่งระ ได้ทรงทราบคำกราบทูลของโปสุพลาแม่ทัพพม่า ถึงเรื่องเจ้าสุริยวงศ์ ผู้ครองนครหลวงพระบางได้ยกทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์ เมื่อเจ้าบุญสา ผู้ครองเมืองเวียงจันทน์เห็นว่าสู้ไม่ได้จึงได้ขอกำลังจากพระเจ้าอังวะมั่งระกษัตริย์พม่า มาช่วย ซึ่งกษัตริย์พม่าได้ส่ง โปสุพลาเป็นแม่ทัพมาช่วยเจ้าบุญสา เจ้าสุริยวงศ์ได้ทราบ จึงเกิดความเกรงกลัวและยอมอ่อนน้อมต่อโปสุพลา

เมื่อพระเจ้าอังวะมั่งระ ทรงทราบแล้ว ก็นึกถึงเรื่องเมืองเชียงใหม่ ซึ่งถูกกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกมาตี จากการทูลรายงานของโปมะยง่วน ซึ่งพระองค์ ให้ไปปกครองดูแลเมืองเชียงใหม่ พระองค์จึงได้ส่งโปสุพลาไปช่วยปกครองเมืองเชียงใหม่ ร่วมกับโปมะยง่วน อีกทั้งยังมีกำลังผู้คนหลวงพระบางและเวียงจันทน์เป็นกำลัง ซึ่งพอสามารถจะป้องกันรักษาเมืองเชียงใหม่ให้ปลอดภัยจากการที่กองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจะยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่อีกครั้ง

เมื่อโปสุพลาปากปกครองเมืองเชียงใหม่ร่วมกับโปมะยง่วนก็ไม่ค่อยจะถูกกันนัก เพราะโปสุพลาได้ทราบเรื่องที่โปมะยง่วนได้เคยยกทัพไปตีเมืองสวรรคโลก ที่ต้องพ่ายแพ้ สงครามในคราวก่อน โปสุพลาแม่ทัพพม่าผู้เหิมเกริมเย่อหยิ่ง ตูถูกฝีมือกองทัพไทย ว่าคงไม่มีฝีมือเทียบเท่าตน และเพื่อเป็นการอวดโปมะยง่วนในฝีมือของตนที่เก่งกว่า

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๕ โปสุพลาได้ยกทัพมาตีเมืองพิชัย ซึ่งมีพระยาพิชัยราชา ปกครองเมืองพิชัยในเวลานั้นมีกำลังน้อยจึงไม่กล้าออกไปรบคงรักษาเมืองเพื่อป้องกันไว้เท่านั้น เมื่อพ่ายกทัพมาในครั้งนี้ พระยาพิชัยราชาจึงได้มีหนังสือแจ้งไปยังเจ้าพระยาสุรสีห์ ขอให้ยกกำลังมาช่วย เมื่อเจ้าพระยาสุรสีห์ได้รับหนังสือก็ยกทัพไปถึงโดยตีกระหนาบล้อมจน โปสุพลาตกอยู่ในที่ล้อมเสียทีแก่ไทย ทหารพม่าแตกพ่ายต่างหนีขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ทำให้โปสุพลา ได้รับความอับอายอัปยศอดสู่นัก

พระยาพิชัยราชา ในสงครามพม่า ปี พ.ศ. ๒๓๑๖^{๒๓}

หลังจากที่โปสุพลาพ่ายแพ้สงคราม ในปี พ.ศ. ๒๓๑๕ พระยาพิชัยราชาก็มีได้
ประมาทเกรงว่าพม่าอาจจะยกทัพมาอีก จึงได้ทำการแต่งเมืองให้เข้มแข็งขึ้น อีกทั้ง
ตั้งกองสอดแนมให้ทหารรายงานราชการ

ครั้นใน ปี พ.ศ. ๒๓๑๖ โปสุพลาผู้พ่ายแพ้ยังมีความเจ็บใจและความอับอาย
แก่ใจเมื่อยุ่น ประกอบกับในขณะนั้นเกิดการจลาจลเกิดขึ้นในเมืองเวียงจันทน์
จึงได้ยกทัพไประงับเหตุกลางล เมื่อได้ระงับเหตุแล้วก็ได้ถือโอกาสที่จะเข้ามาตีไทยอีกครั้ง
เป็นการเอาฤกษ์เพื่อให้พระเจ้าอังวะมั่งระกษัตริย์ของตนซึ่งรู้ข่าวว่าจะยกทัพมาตีไทย

เมื่อพระยาพิชัยราชาได้ทราบข่าวว่าพม่าได้ยกทัพมาอีก จึงได้มีหนังสือแจ้ง
ให้เจ้าพระยาสุรสีห์ทราบเพื่อขอให้ส่งกำลังมาช่วย เมื่อเจ้าพระยาสุรสีห์ทราบก็รีบส่ง
กำลังยกทัพมา ทั้งนี้เพราะหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดอยู่ในความดูแลของท่านที่จะต้องเป็น
ผู้รับผิดชอบตามพระบรมราชโองการของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าพระยาสุรสีห์
ได้ยกกองทัพออกจากเมืองพิษณุโลก โดยได้นำให้พระยาพิชัยราชายกกองทัพมาบรรจบกัน
เพื่อเลือกที่ตั้งอันเป็นชัยภูมิ โดยได้ตั้งรับกลางทางใกล้วัดเอกราชม และชุมรอกทัพพม่า
เพื่อคอยเผชิญศึก เมื่อกองทัพของโปสุพลาเข้ามาถึง เจ้าพระยาสุรสีห์กับพระยาพิชัยราชา
ก็ให้สัญญาณออกสกัดโจมตี ซึ่งฝ่ายไทยมีชัยภูมิที่ดีกว่าได้ฆ่าฟันพม่าล้มตาย

พระยาพิชัยราชา ในขณะที่คุมทหารออกไปฆ่าฟันพม่าอย่างตลบอบนนั้น
เกือบเคราะห์ร้ายเสียชีวิต ในขณะที่สู้ประจัญบานกันนั้นเท้าข้างหนึ่งได้เหยียบดิน
สิ้นเชจะล้ม จึงได้ใช้ดาบข้างหนึ่งยันไว้มิให้ล้มดาบจึงหักไปเล่มหนึ่ง ฝ่ายทหารพม่า
เห็นเช่นนั้นจึงถลันเข้ามาหมายจะฟันหมื่นหาญณรงค์ (บุญเกิด) ศิษย์เพื่อนคู่ชีพ
คนสนิทของพระยาพิชัยราชา เห็นเข้าจึงเข้าโดด ฟันทหารพม่าคนนั้นถึงแก่ความตาย
ทันที และในขณะเดียวกันได้มีเสียงปืนดังขึ้น หมื่นหาญณรงค์ล้มลงเพราะถูก
กระสุนปืนทะลุอกตายทันที พระยาพิชัยราชาตกใจเห็นเพื่อนทหารคนสนิท

^{๒๓}อธิบายรายการทาง ล่องลำน้ำพิงค์ ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ที่รักใคร่ตายต่อหน้า เกิดบันดาลโทษะ ใช้ดาบเล่มเดียวที่อยู่ในมือเข้าไล่ฟันพม่า โดยมีได้คิดชีวิตของตน จนพม่าแตกพ่ายต้องหนีไป พระพิชัยราชาจึงได้สมญานามว่า “พระยาพิชัยดาบหัก” พระยาพิชัยราชารู้สึกเสียใจกับการจากไปของหมื่นหาญณรงค์ศิษย์เพื่อนรักที่เป็นคนสนิท ได้นำศพของหมื่นหาญณรงค์เข้าไปในเมืองเพื่อจัดทำพิธีศพอย่างสมเกียรติของทหารผู้กล้า

การตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๒^{๒๔}

เนื่องจากพระเจ้าอู่วะมังระ กษัตริย์พม่า หลังจากเสร็จสงครามปราบจีนฮ่อแล้ว ได้ทรงทราบข่าว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ ก็ไม่ทรงพอพระทัย ต้องการที่จะรุกรอนอำนาจไทยโดยต้องการได้สยามประเทศไว้ในเงื้อมมืออย่างเต็มที่ ได้เคยตีกรุงศรีอยุธยาแตกในครั้งที่ ๒ จึงได้ออกตรารับส่งไปยังหัวเมืองพม่าและเมืองมอญ ให้เตรียมยกทัพมาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของไทย โดยได้ส่งปะกันห่วนเจ้าเมืองเมาะตะมะ เป็นแม่ทัพยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์มายังเมืองกาญจนบุรีซึ่งเป็นเมืองร้างจากการเสียกรุงครั้งที่ ๒ ในการเดินทางมาทางด่านเจดีย์สามองค์นั้นจะต้องข้ามพิชิตเขาตะนาวศรี ที่ต่อเป็นพิชิตติดกับเขาถนนธงชัย อันเป็นเส้นทางที่ลำบาก และพระเจ้าอู่วะมังระสั่งให้แพกจีจาเป็นแม่กองคุมไพร่พลพม่า ๕๐๐ คน มอญ ๑๐,๐๐๐ คน มาทำนาปลูกข้าว และทำยังฉางเป็นเสบียงเริ่มตั้งแต่เชิงเขาทางแดนพม่าเข้ามาจนถึงตำบลสามสบท่าดินแดงอันเป็นเขตไทย แต่พวกมอญต่างหลบหนีเพราะกลัวความลำบาก แพกจีจาแม่กองพม่าจึงส่งสิ่งโทษพวกมอญ เมื่อจับตัวไม่ได้ก็จับตัวคนในครอบครัวมอญไปลงโทษแทน เป็นเหตุให้มอญเกิดปฏิวัติ จับแม่กองแพกจีจา และพม่า ๕๐๐ คน ฆ่าตายหมด เพราะมอญมีกำลังมากกว่า แล้วพวกมอญก็ย้อนกลับไปตีเมืองเมาะตะมะ ที่มีแม่ทัพปะกันห่วน เป็นแม่ทัพฝ่ายประกันห่วนทราบเข้าก็ตกใจหนีไปร้างกึ่ง ฝ่ายพวกมอญ

^{๒๔}เหมือนเดิม

ขบถเห็นได้ชัยชนะ ก็ยกพวกกบฏติดตามไปตีถึงเมืองร้างกึ่งฆ่าฟันกันล้มตายเป็นอันมาก

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบข่าวเรื่องมอญกบฏ จึงทรงคิดว่าพม่าจะต้องทำการปราบปรามมอญกบฏอยู่นาน จึงเห็นเป็นโอกาสที่จะตีเมืองเชียงใหม่ได้

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาสุรสีห์ตระเตรียมกองทัพไพร่พลราวสองหมื่นคนได้ตั้งรกรับเสด็จที่เมืองตาก แล้วให้เกณฑ์พวกเจ้าเมืองฝ่ายเหนือเป็นแม่ทัพ อันมีพระยาสุวรรคโลก และพระยาพิชัยดาบหัก ส่วนพระองค์จะเกณฑ์พลในกรุงธนบุรีจำนวน ๑๕,๐๐๐ คน ยกไปทางเรือ

หมายเหตุ มอญเป็นชนชาติเชื้อสายของชนเผ่าตะวันออก คือขอมและไทย ที่แผ่อาณาจักรออกไปก่อนพม่า โดยพม่าเป็นชนชาติที่อพยพมาจากประเทศธิเบต จึงมีดินแดนติดต่อกัน โดยพม่ามาตั้งดินแดนอยู่เหนือมอญ และจากมอญลงมาก็คือเป็นไทย

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จมาถึงจังหวัดตาก ก็ทรงทราบข่าวกษัตริย์พม่าให้ อะแซหฺวุ่นกี้ ขุนพลผู้เฒ่าของพม่าเป็นแม่ทัพออกไปปราบกบฏมอญ และทรงคาดหมายว่าพวกกบฏจะต้องแตกพ่ายเพราะมีกำลังน้อยกว่า ก็จะหนีเข้ามาในเขตแดนไทย และพม่าจะต้องถือโอกาสสุกงอเข้ามาในดินแดนของไทยทางด้านแม่สอด กองทัพของพระองค์จึงควรรีบตีเมืองเชียงใหม่ตามที่ได้ทรงคิดไว้โดยเร็ว จึงทรงมีบัญชารบสั่งให้พระยากำแหงวิหิต (เจ้าเมืองตาก) ไปตั้งรับมอญที่ด่านแม่สอด และให้พระยายมราช แยกไปตั้งรับที่ด่านพระเจดีย์สามองค์เมืองกาญจนบุรีและรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) กับเจ้าพระยาสุรสีห์ (สุดจินดา บุญมา) คุ่มทัพโดยให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพใหญ่ ในระหว่างเดินทัพไปเชียงใหม่ ได้มีพระยาจำบ้านกับพระยาภาวิไลได้นำสมัครพรรคพวกเข้ามาสวามิภักดิ์ อีกทั้งได้เป็นผู้นำทัพยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่อีกด้วย เมื่อสมเด็จพระ

พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบเรื่องตามใบบอกก็ทรงโสมนัสยิ่ง จึงมีบัญชาสั่งให้ ยกทัพตามขึ้นไปทันที

ฝ่ายโงมะยูง่วนและโปลุพลา ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ได้ทราบข่าว กองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกรีธาทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งยังได้ทราบอีกว่า พระยาจำบ้านกับพระยาการิลาของเชียงใหม่เอาใจออกห่าง จึงได้สั่งตั้งค่ายรับที่ฝั่งแม่น้ำปิงเหนือเมืองลำพูน เพื่อเตรียมการต่อสู้

เมื่อกองทัพของเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์สองพี่น้อง ได้ยกทัพมาถึงค่ายพม่าก็เข้ามาโจมตีทันทีพอดีกับกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกมาถึงกองทัพพม่าก็แตกพ่ายหนีเข้าเมืองเชียงใหม่ ทัพของเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ไม่รอช้า รีบยกทัพติดตามไปล้อมเมืองเชียงใหม่ทันที และได้มีใบบอกขอพระราชทานอนุญาตจะเข้าปล้นเมืองพร้อมกันทุกด้าน ซึ่งพระองค์ได้มีพระราชกำหนดไปว่าจะตีด้านไหนก็ให้ตีเป็นด้าน ๆ ไปโดยไม่ย่อท้อ เชียงใหม่เป็นเมืองที่มีคูล้อมรอบ เจ้าพระยาจักรีแม่ทัพจึงสั่งให้ทหารขุดคูเป็นทางเดินสำหรับเข้าปล้นเมือง

เมื่อกองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาถึง โปรดให้ตั้งค่ายและรับสั่งโดยมีรั้วรอ ให้เจ้าพระยาจักรีนำทัพเข้าตีทางด้านตะวันออก ซึ่งพม่าออกมารบอยู่นอกเมือง ส่วนเจ้าพระยาสุรสีห์นำทหารเข้าตีค่ายพม่าที่ประตูท่าแพ ซึ่งเจ้าพระยาทั้งสองตีแตกหมดทุกค่าย พม่าเห็นจะอยู่ต่อสู้ไม่ได้ จึงหนีมาทางด้านเหนือ อันเป็นที่ตั้งค่ายของพระยาสุวรรณคโลก (พระยาพิชัยดาบหัก) ซึ่งตั้งค่ายอยู่ จึงสั่งไล่ดอนฆ่าฟันพม่าบาดเจ็บล้มตายเกลื่อน จนพม่าหนีไปพึ่ง โปลุพลาแม่ทัพกับโงมะยูง่วนต่างหนีเอาตัวรอด โดยได้หนีไปอยู่เมืองเชียงแสน

เมื่อตีเมืองเชียงใหม่แตกแล้ว วันรุ่งขึ้นสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่ และได้ทรงประกาศแต่งตั้งให้พระยาจำบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ เจ้าเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระยาการิลาเป็นเจ้าเมืองลำปาง พระยาลำพูนเป็นพระยาไวยวงศา อยู่ปกครองเมืองลำพูนตามเดิม และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) อยู่ดูแลปกครองเมืองลานนาไทยต่อไป

กองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ยกทัพกลับมาตั้งที่จังหวัดตาก โดยได้แวะไปที่วัดตอยเขาแก้วที่พระองค์ได้เคยเสี่ยงทายลูกแก้ว ไว้ในสมัยที่เคยเป็นเจ้าเมืองตาก

รับศึกอะแซห่วนก็ในปี พ.ศ. ๒๓๑๘^{๒๔}

ผลจากการที่พวกมอญเป็นกบฏ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ พระเจ้าอังวะมังระ จึงให้แพกจีจาเป็นแม่กองมาปราบกบฏมอญ แต่ปรากฏว่าพวกมอญกบฏ ได้ทำการปราบแพกจีจากับพรรคพวกฆ่าตายแล้วยกกองทัพมอญกบฏย้อนไปที่เมืองเมาะตะมะ ได้พบกับปะกันห่วน เจ้าเมืองเมาะตะมะซึ่งไม่ทันรู้ตัวเตรียมตัวจะยกทัพมาตีไทย เลยยกทัพหนีไปเมืองร่างกุ้ง ทำให้พวกมอญกบฏปฏิวัติก็ยกติดตามไปรบพุ่งกับพม่า ถึงเมืองร่างกุ้ง

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้รับยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๒ จนได้เมืองเชียงใหม่ และเสด็จกลับกรุงธนบุรี ในระหว่างเสด็จมาถึงที่จังหวัดตากได้แวะที่จังหวัดตากและได้ทรงทราบข่าวกษัตริย์พม่าได้ให้อะแซห่วนก็ ขุนพลแม่ทัพพม่า ผู้เฒ่าซึ่งมี เชื้อสายราชวงศ์เป็นผู้ทำการปราบมอญ เมื่อทัพอะแซห่วนก็ยกทัพมาพวกมอญปฏิวัติก็ผละหนีไม่กล้าต่อสู้ โดยพวกมอญได้หนีเข้ามาที่ไทย อะแซห่วนก็ จึงสั่งให้ จุยกองห่วนคุมทัพมาตีและสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกทัพไปปราบ จนในที่สุด จุยกองห่วนต้องออกจากทัพมายอมแพ้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งได้กล่าวในตอนต้น

อะแซห่วนก็ได้ปราบมอญและได้ยกทัพมาที่เมืองเมาะตะมะ ยังไม่เห็นจุยกองห่วนกลับมาตีปกติ จึงสั่งให้มองจายิด ซึ่งตั้งค่ายที่ปากแพรกให้รีบถอนค่ายไปช่วยโดยเกรงว่า จุยกองห่วนจะพลาดหลังไทย

ทางฝ่ายอะแซห่วนก็ซึ่งอยู่ที่เมืองเมาะตะมะเพื่อรอรับศึกอยู่นั้น ทราบว่า พระเจ้าอังวะมังระเสด็จมายกยอดเจดีย์เกศธาตุที่เมืองร่างกุ้ง ก็เดินทางไปเฝ้า

^{๒๔}เหมือนเดิม

และพระเจ้าอังวะมังระ ได้ตรัสมอบธรรมาสน์สงครามให้อะแซหฺวันก็ทำสงครามกับไทย อันเป็นการรื้อถอนพระราชอำนาจสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกษัตริย์ไทย

ขอล่าวถึง ตะแคงมรหนอง แม่ทัพพม่าอีกคนหนึ่ง เข้าใจว่าพวกพม่ายังไม่แพ้ แก่ไทย จึงตั้งใจจะยกเข้าไปช่วยโดยได้เข้าตีเผาค่ายพระมหาสงคราม จนรื้อผลแตกพ่าย ในขณะที่ทัพของเจ้าพระยาสุรสีห์ได้นำทหารเข้ามาช่วย ห้ามทหารไม่ให้ออกจากค่าย แต่ให้ช่วยดับไฟ ส่วนเจ้าพระยาจักรีได้เข้าสู้รบกับพม่า ได้ฆ่าฟันพม่าล้มตายหนีแตกหนี ไปถึงค่ายที่ปากแพรก ทางฝ่ายตะแคงมรหนอง เมื่อทราบว่ายุยงของหฺวันยอมแพ้แก่ไทย และถูกจับไปเป็นเชลย ก็รับนำทหารหนีไปหาอะแซหฺวันก็ตั้งเมืองมะตะมะแจ้งให้ทราบ

เมื่ออะแซหฺวันก็ทราบเรื่องยุยงของหฺวันถูกจับเป็นเชลย จึงวางแผนที่จะตีเมือง ทางภาคเหนือของไทยเสียก่อน จึงมีคำสั่งไปยังเมืองเชียงแสนให้ไปสุพลา กับโปมะยง่วน จัดทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ให้ได้ และให้เตรียมเรื่องส่งเสบียงอาหารมายังเมืองมะตะมะด้วย

เมื่อไปสุพลา กับโปมะยง่วน รับทราบคำสั่งอะแซหฺวันก็ รับผิดชอบจัดการยกทัพ เพื่อมาตีเมืองเชียงใหม่ ทันที

ฝ่ายทางกรุงธนบุรี เมื่อได้ข่าวข้าศึกพม่าจะมาตีเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีพระดำรัสสั่งให้ เจ้าพระยาสุรสีห์คุมทัพฝ่ายเหนือ ส่วนเจ้าพระยาจักรี ให้คุมทัพจากกรุงธนบุรี ยกไปรักษาเมืองเชียงใหม่ทันที ฝ่ายกองทัพพม่าอันมีไปสุพลา กับโปมะยง่วนได้ทราบกองทัพไทยอันมีกำลังเป็นกองทัพใหญ่ มีแม่ทัพทั้งสองที่เก่งกล้า รู้กิตติศัพท์ดี ไม่กล้ายกทัพมาตี ได้ถอยทัพหนีไปเมืองเชียงแสนเสียก่อนที่ทัพไทยจะมาถึง

ขอย้อนไปกล่าวถึงอะแซหฺวันก็ เมื่อได้ทราบข่าวว่า ไปสุพลา กับโปมะยง่วน ไม่สามารถทำกรุงตีเมืองเชียงใหม่ได้โดยยกทัพกลับไปเมืองเชียงแสน จึงวางแผนการรบ โดยให้ลลวโปกับมังแยียง คุมกองทัพเป็นแนวหน้า ส่วนตัวอะแซหฺวันก็ คุมพล เป็นกองทัพหลวง

กองทัพของอะแซหฺวุ่นก็ได้ยกทัพล่วงเข้ามาทางด้านแม่สอดผ่านเข้ามาถึง
ด้านลานหอยตรงมาทางเมืองสุโขทัย เจ้าเมืองตากกับเจ้าเมืองสุโขทัย ซึ่งมีกำลังน้อยกว่า
ก็หนีเข้าป่าหลบพม่าไป แต่ได้มีหนังสือแจ้งให้เจ้าพระยาจักรีทราบ ซึ่งท่านแม่ทัพ
และสมุหนายกได้ทำหนังสือกราบทูลให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทราบ เมื่ออะแซหฺวุ่นก็
ได้สอบถามถึงพระยาเสื่อเจ้าเมืองพิษณุโลก และได้ทราบว่าเจ้าพระยาสุรสีห์ไม่อยู่
ไปราชการเมืองเชียงใหม่ จึงเคลื่อนทัพไปตั้งอยู่ที่บ้านธานีริมน้ำยม

เมื่อทัพของเจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ ได้ทราบว่าเมืองเชียงใหม่
ปลอดภัยเพราะไปสุพลาและไปมะยง่วนหนีไปเมืองเชียงแสนก็ตั้งใจที่จะตีเมืองเชียงแสน
ให้ได้ แต่เมื่อครั้งได้ทราบหนังสือที่แจ้งว่าพม่าเข้ามาตั้งมั่นที่สุโขทัย จึงยกทัพกลับมา
ทางสวรรคโลก และเมื่อมาถึงเมืองพิษณุโลก ทราบว่ากำลังทัพพม่าได้ตั้งอยู่ที่สุโขทัย
จึงได้วางแผนการรบให้แยกทางการเดินทัพ เจ้าพระยาจักรีเตรียมทัพต่อสู้ที่เมืองพิษณุโลก
และให้เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพไปสู้รบกับพม่าที่บ้านธานี แต่เจ้าพระยาสุรสีห์
ยังเอาชนะพม่าไม่ได้ทั้งที่ได้พยายามหลายครั้ง ทั้งนี้เพราะกลาโปแม่ทัพกองหน้า
ของพม่าเป็นผู้มีฝีมือคนหนึ่ง เจ้าพระยาสุรสีห์ จึงยกทัพเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองพิษณุโลก

เมื่อทัพของอะแซหฺวุ่นก็ทราบเรื่องที่เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพเข้าเมืองพิษณุโลก
จึงเคลื่อนทัพของตนเข้ามาล้อมเมืองพิษณุโลกทันที โดยตั้งค่ายมั่นคงเมื่อเจ้าพระยาสุรสีห์
ทราบเรื่องที่พม่าล้อมเมืองพิษณุโลก จึงได้ยกกองทัพออกไปทำการต่อสู้หลายครั้ง
แต่ไม่สามารถเอาชนะพม่าได้อีก ต้องถอยทัพเข้าเมืองทำให้เจ้าพระยาจักรีซึ่งเป็น
แม่ทัพคาดการณ์เห็นว่าพม่ายกทัพมาครั้งนี้มีไพร่พลมากเกิดคาด จึงสั่งให้เจ้าพระยาสุรสีห์
หยุดรบให้รักษาเมืองส่วนตัวท่านจะออกไปทำการรบเองบ้าง ปรากฏว่าได้ชัยชนะ
พม่าหลายครั้ง จึงทำให้ อะแซหฺวุ่นก็ชมเชย และอยากจะขอดูตัวแม่ทัพไทยผู้นี้
อัญเชิญจากพระราชวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขออัญเชิญ
มากล่าวไว้ในตอนนี้ว่า

“อะแซหฺนุกี้ซึนม่่ากัันร่่มระย้า มีพลทหารถือปืนแห่หน้าสามพัน ถือทวนตามหลังหนึ่งพัน เจ้าพระยาสุรสีห์ยกออกโจมตี ได้รับกันถึงตะลุมบอน ไทยด้านทานไม่อยู่กลับเข้าเมือง แต่ออกโจมตีแตกกลับเข้ามาเช่นนี้สองครั้ง เจ้าพระยาจักรีจึงได้ว่ากับเจ้าพระยาสุรสีห์ว่าทัพ เจ้าเป็นหัวเมืองสู้ไม่ได้ ข้าจะออกตีเอง เจ้าพระยาจักรีออกโจมตีชนะบ้าง แพ้บ้างถึงเก้าสิบวัน อะแซหฺนุกี้จึงได้มาบอกว่า พงุ่นี่เราอย่ามารบกันเลย ให้แม่ทัพออกมาเราจะขอตัว เจ้าพระยาจักรีซึนม่่ากัันสั้บทนออกไปให้พม่าตัว อะแซหฺนุกี้จึงให้ล่ามถามว่า อายุเท่าใด ตอบว่าอายุ ๓๐ เศษ แล้วถามอะแซหฺนุกี้ ๆ ตอบว่าเจ็ดสิบสอง อะแซหฺนุกี้ชมว่า รูปร่างก็งาม ฝีมือก็เข้มแข็งสู้รบกับเราผู้เฒ่าได้ จงอุตสาห์รักษาตัวไว้ ภายหลังจะได้เป็นกษัตริย์แล้วให้นำเครื่องทองสำหรับหนึ่งสักหลาดพับหนึ่งดินสอแก้วสองก้าน น้ำมันดินสองหม้อ มาให้เจ้าพระยาจักรีการที่อะแซหฺนุกี้ทำเช่นนี้จะเป็นการที่ยกย่องศัตรูว่าเข้มแข็ง เพื่อจะยกฝีมือและกำลังคิดว่า ถ้าผู้อื่นคงสู้ไม่ได้ ธรรมดาข้าศึก ต้องสรรเสริญฤทธิ์เดชของศัตรูหรือจะเป็นกมลอุบายให้กำเริบแตกเร็ววากันก็ตาม พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ได้ถือเป็นเช่นนั้นถือว่าคำที่ศัตรูสรรเสริญนั้น เป็นเกียรติยศใหญ่แก่ แม่ทัพกรุง ถ้ายิ่งให้คำสรรเสริญนี้เลื่องลือมากไปในประเทศทั้งปวง ประเทศซึ่งเคยกลัวอำนาจพม่าได้ยินว่าอะแซหฺนุกี้ซึ่งเป็นแม่ทัพใหญ่ และเป็นเชื้อพระวงศ์ยกย่องสรรเสริญ แม่ทัพแผ่นดินสยามเช่นนี้จะเป็นที่ยำเกรงทั่วไปหมด ฝ่ายเจ้าพระยาสุรสีห์มีนามควรจะแปลได้ว่าพระยาเสือหรือจะตั้งตามคำสรรเสริญแต่ก่อนมาแล้ว”

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบหนังสือกราบทูลของเจ้าพระยาจักรี ก็ทรงมีรับสั่งให้เกณฑ์ไพร่พล ได้จำนวน ๑๒,๐๐๐ คน ก็เสด็จทางเรือเป็นแม่ทัพยกจากแม่น้ำเจ้าพระยามาหยุดที่ปากน้ำโพเมืองนครสวรรค์ บัญชาสั่งให้พระยาราชเศรษฐีคุมกองทัพเงินตั้งรักษามีหน้าที่ลำเลียงเสบียงอาหาร และพระองค์ก็เสด็จยกทัพเรือต่อไปตามลำน้ำน่านถึงปากคลองพิงอัน อันเป็นเส้นทางไปมาระหว่างแม่น้ำน่านกับแม่น้ำยม แล้วทรงให้ตั้งทัพหลวงประทับ แล้วบัญชาสั่งให้แม่ทัพนายกองตั้งค่ายเรียงโดยนำรีตตั้งทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำน่านมีค่ายบางทราย พระยาราชสุภาวดีเป็นนายทัพ

ค่ายท่าโรง เจ้าพระยาอินทรอภัยเป็นนายทัพ ค่ายบ้านกระดาศ มีพระยาราชนกก็เป็นนายทัพ ค่ายวัดจุฬามณี มีหมื่นเสมอใจราชเป็นนายทัพ และค่ายวัดจันทร์ท้ายเมืองพิษณุโลก มีพระยานครสวรรค์เป็น นายทัพ รวม ๕ ค่าย อีกทั้งยังให้ตั้งปืนใหญ่เตรียมไว้เป็นกำลังหนุน การตั้งทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นได้ว่าพระองค์มีพระปรีชาสามารถในการจัดทัพสู้รบข้าศึกอย่างตีหาผู้ใดเทียบได้

เมื่ออะแซหุ่นก็ได้ทราบข่าวกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพหลวงมาตั้งค่ายจึงสั่งให้นายทัพคุมทหารมาสอดแนมดูทัพทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน ซึ่งนายทัพที่มาสอดแนมได้ดีค่ายที่บ้านกระดาศ ค่ายท่าโรงและค่ายบางทราย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีบัญชาสั่งให้เอาปืนใหญ่ไปยังที่ท่าค่ายที่ให้พม่าต้องถอยหนีไป แม่อะแซหุ่นก็จะสั่งให้ยกทัพมาตีที่ท่าโรงอีกครั้ง ก็ถูกปืนใหญ่ที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสั่งให้ไปช่วยยิง จนพม่าต้องแตกพ่ายอีก ทำให้อะแซหุ่นก็ถอนทหารที่สุโขทัย ยกไปช่วยรบทางเมืองพิษณุโลกและให้อีกกองทัพหนึ่งให้ยกมาตีตัดเสบียงทางกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

กองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี รัชศึกพม่าและถูกโจมตีถึงสองครั้ง จึงมีบัญชาสั่งให้ เจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกไพร่พลออกไปประชิดค่ายพม่าทางตะวันออก ส่วนทางด้านตะวันตกท้ายเมืองพิษณุโลกที่มีพระยานครสวรรค์ให้พระยามราชมกุศลออกไปช่วย โดยพระองค์จะไปบัญชาสั่งการทัพเอง แต่ในคืนนั้นก็ไม่สามารถปล้นค่ายพม่าได้จึงต้องถอยทัพกลับ พระองค์ได้ทรงปรึกษารื้อกับแม่ทัพนายกองและทรงดำริว่ากองทัพพม่ามีกำลังมากจะหักด้วยกำลังมิได้ เห็นควรแปรวิธีการรบเสียใหม่โดยให้เจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาสุรสีห์รวมกำลังในเมืองและยกออกตีพม่า ส่วนทางด้านหน้าให้พระยานครสวรรค์ เป็นกองหน้า ให้พระยามหามณเฑียร เป็นแม่ทัพยกกระหนาบไปตีด้านหลัง^{๖๖}

^{๖๖}เหมือนเดิม

เจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาสุรสีห์ได้ยกออกไปตั้งประชิดค่ายพม่าทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือตามรับสั่ง การรบกับพม่าในคืนนั้นฝ่ายพม่าหวงแต่ดับไฟที่ฝ่ายไทยเอาไฟจุดไว้ พม่าล้มตายไปมากแต่ก็ยังไม่สามารถตีค่ายพม่าได้ ส่วนพระยามหามณเฑียรกับพระยานครสวรรค์ ที่ได้ยกไปตีกระหนาบต้องสู้รบกับพม่าระหว่างทางที่ยกมาจากสุโขทัย จึงเข้ามาช่วยไม่ทัน

ฝ่ายอะแซหุ่ญก็ เห็นกำลังกองทัพหลวงกับกองทัพเมืองพิษณุโลกอ่อนกำลัง จึงสั่งให้กะละโบป่ลันเอาเสบียงได้หลายครั้ง ทำให้ทางพิษณุโลกต้องอ่อนกำลัง เพราะกะละโบป่ลันไม่ให้ทางพระยานครราชสีมาลำเลียงเสบียงส่งให้เจ้าพระยาสุรสีห์

นอกจากนี้ทางกองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ข่าวตามใบบอกว่าพม่าได้ยกทัพเพิ่มมาอีกทางด่านสิงขร มาตีเมืองกุยบุรี เมืองปราณบุรีแตก แม้กรมขุนอนุรักษ์สงครามซึ่งรักษาเมืองเพชรบุรีจะได้แต่งกองทัพไปอยู่ที่ด่านช่องแคบแขวงเมืองเพชรบุรี แต่พระองค์ก็ไม่ไว้วางพระทัยเกรงพม่าจะเข้ามาตีกรุงธนบุรี นอกจากนี้ยังได้รับทราบตามใบบอกอีกว่าพม่าที่ตั้งค่ายอยู่ที่กำแพงเพชรได้ยกไปเมืองอุทัยธานี ทำให้พระองค์ต้องแบ่งกำลังกองทัพหลวงไปช่วยเมืองนครสวรรค์เพื่อป้องกันมิให้พม่าตัดกำลังเสบียงอาหาร เพราะพม่าอาจมาทางทิศเหนือจากอุทัยธานีเข้านครสวรรค์ได้

แม้ว่ากองทัพพม่าที่อะแซหุ่ญก็ให้ยกกำลังไปตัดเสบียงอาหารทางกองทัพหลวงที่พม่ายกมาจากสุโขทัย พระยาเจ่งคุมมอญยกโจมตีพม่าพ่ายได้อาวุธมาถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ส่วนพม่าที่มุ่งมาทางนครสวรรค์ตามคำสั่งของอะแซหุ่ญก็ เมื่อทราบว่าทางนครสวรรค์มีกำลังเข้มแข็ง เมื่อยกมาถึงเมืองกำแพงเพชร ก็ตั้งกองโจรเดินป่า อ้อมหลังเมืองนครสวรรค์ไปอุทัยธานีตามใบบอก สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงถอนทัพที่ทำกระดาศไปช่วยพระยาราชเศรษฐีที่ปากน้ำโพ คอยป้องกันกองลำเลียงเสบียงอาหาร^{๒๗}

^{๒๗} เหมือนเดิม

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้มีรับสั่งให้เรียกเจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาสุรสีห์เข้าเฝ้าเพื่อปรึกษา แต่เจ้าพระยาจักรีป่วย คงมีแต่เจ้าพระยาสุรสีห์มาเพียงคนเดียว จึงต้องรอเจ้าพระยาจักรี ต่อมาเจ้าพระยาจักรีได้เข้ามาเฝ้าหลังหายป่วยแล้ว พระองค์ดำริสว่าทัพหลวงของพระองค์จะถอยไปตั้งที่เมืองพิจิตร ให้เจ้าพระยาจักรีรออยู่รักษาเมืองพิษณุโลก เจ้าพระยาจักรีได้ทูลว่า ถ้าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีถอยทัพ ก็จะต้องขอพระราชทานอนุญาตทั้งเมืองเพราะรีพลขาดเสบียงอาหาร ส่วนพม่าอยู่นอกเมืองพอหาอาหารได้ดีกว่า ผู้ทั้งเมืองให้หายห่วงแล้วค่อยรวมกำลังมารบกับพม่าจะดีกว่า ซึ่งพระองค์ท่านยังไม่ทันตัดสินใจ พระทัย ฝ่ายพม่าได้ยิงปืนใหญ่เข้ามาปล้นค่ายปากพิง จึงสั่งให้เจ้าพระยาจักรีอยู่รักษาค่ายแล้วพระองค์เสด็จทางเรือไปช่วยค่ายปากพิง คิณนั้นไม่ปรากฏว่าพม่าได้ยกมาตีค่าย เช้าวันรุ่งขึ้นเจ้าพระยาจักรีให้พระยาเทพอรชุนกับพระพิชิตรณรงค์รักษาด่าน และได้เดินทางกลับเมืองพิษณุโลก เมื่อมาถึงเมืองพิษณุโลก ได้ปรึกษาหารือกับเจ้าพระยาสุรสีห์ว่าจะรักษาเมืองต่อไปหรือไม่เพราะผู้คนอดตายไปมากควรทิ้งเมืองพิษณุโลก และให้ทหารที่นอกเมืองเข้ามาในเมืองยิงปืนใหญ่ป้องกันพม่า เจ้าพระยาสุรสีห์เห็นชอบด้วย จึงได้จัดกำลังแบ่งเป็นกองทัพกองหนึ่งตีฝ้าจัดทหารที่เข้มแข็ง ส่วนที่ ๒ คุมครัวราษฎร ส่วนกองที่ ๓ ป้องกันท้ายชบวน โดยตีหักออกทางด้านตะวันออกของเมืองออกไปได้ พม่าด้านกำลัง ไม่ไหวต้องปล่อยให้กองทัพไทยออกไป โดยได้เดินทางไปเมืองพิจิตรแล้วเข้าเมืองเพชรบูรณ์ ฝ่ายอะแซหุ่นก็ซึ่งล้อมเมืองอยู่ถึง ๔ เดือน เมื่อเมืองพิษณุโลก หิงร้าง จึงยกเข้าเมืองได้ การเข้ายึดเมืองพิษณุโลกไม่มีผู้คนขาดเสบียงอาหารอุดหนุนกองทัพ จึงสั่งให้มังเฆยงติดตามกองทัพและหาอาหาร กบิให้กะละโปช่วยหาอาหาร

เมื่อมังแยะย่างกับกะละโปออกไป ก็ได้มีห้องตราสาสน์ว่าพระเจ้าอังวะมังระ
สิ้นพระชนม์ จึงถูกาซึ่งเป็นราชบุตรได้รับราชสมบัติปกครองพม่า จึงมีรับสั่งให้
อะแซหวุ่นกี้ยกทัพทั้งหมดกลับโดยเร็ว ฝ่ายอะแซหวุ่นกี้เมื่อได้รับทราบห้องตราสาสน์
เกรงพระราชอาญา จึงได้ยกทัพกลับมาทางเดิมผ่านด่านแม่ละเมา

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทราบว่ายกทัพกลับโดยยังไม่ทราบว่
มีห้องตราสาสน์ของกษัตริย์พม่า จึงบัญชาสั่งให้ทัพไทยยกติดตามพม่าทุกทางกองทัพ
มังแยะยงสู้ไม่ได้ยอมแพ้ไทยต้องหนีไปเมืองเวียงจันทน์ หลวงพระบาง ส่วนกองทัพ
กะละโปถูกโจมตีแตกหนีไปทางด้านเจดีย์สามองค์ พาไพร่พลพม่าล้มตายแทบไม่มีเหลือ
ทั้งอะแซ หุ่นกี้เองก็แทบจะเอาชีวิตไม่รอดกลับพม่า ไทยจับเชลยพม่าไปเป็นจำนวนมาก

การตีเมืองนครจำปาศักดิ์ ในปี พ.ศ. ๒๓๒๐^{๒๔}

เจ้าเมืองนางรองอันเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมาเกิดกบฏ โดยเอา
เมืองนางรองไปยกให้กับเจ้าโอ เจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ ซึ่งคิดตั้งตัวเป็นอิสระ โดยคิดว่า
ไทยถูกพม่ายกทัพมาตีจึงไม่มีกำลังยกทัพมาตีเมืองนางรองได้ เจ้าพระยานครราชสีมา
ได้มีใบบอกกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ทรงทราบ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
โปรดฯ ให้เจ้าพระยาจักรี ยกทัพขึ้นไปปราบกบฏจับได้ให้ประหารชีวิต เจ้าพระยาจักรี
ได้ทราบว่เจ้าโอกับเจ้าอินทอุปราชา เตรียมกองทัพมีรีพลประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทราบใบบอกของเจ้าพระยาจักรี ไม่ทราบแน่ชัดว่าให้
ตีเมืองนครราชสีมาหรือที่ใด พระองค์จึงทรงบรรลั่งโปรดให้เจ้าพระยาสุรสีห์
ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่ กรุงธนบุรี ยกกองทัพไปสมทบกับกองทัพของเจ้าพระยาจักรี
ตีเมืองนครจำปาศักดิ์ ทัพนครจำปาศักดิ์ สู้ไม่ได้ เจ้าโอกับเจ้าอินทหนีเอาตัวรอด
แต่ได้ถูกจับในที่สุดก็ประหารชีวิตเสียทั้งคู่ เมื่อปราบกบฏได้แล้วได้เกลี้ยกล่อมหัวเมือง

^{๒๔}หนังสือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก ของ นายสำราญ แดงประเสริฐ

แถบนั้นให้เข้าร่วม ได้เมืองสุรินทร์ สังขะ และขุขันธ์ ได้ดินแดนลาวและเขมรทางฝั่งแม่น้ำโขง ฝั่งซ้ายทั้งหมด

เจ้าพระยาทั้งสองได้ยกทัพกลับ กราบพูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ทรงทราบ ซึ่งพระองค์ทรงยกย่องในความเป็นนักรบของสองเจ้าพระยาพี่น้อง และได้ทรงปูนบำเหน็จรางวัลแก่นายทัพนายกอง พร้อมกับได้เลื่อนยศเจ้าพระยาจักรีขึ้นเป็นเจ้าต่างกรม ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกพิลิกมहिมา พุกนศราระอาเดชนเรศราชสุริยวงศ์ องค์อัครปรีณายก ณ กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา”

การปราบเมืองกัมพูชา

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๒๒ ฟ้าทะละหะ (มู) กับพระยาวิบูลยราช (ชู) ซึ่งเป็นข้าเก่าของพระนารายณ์คิดขบถ เข้าปล้นและเผาราชมณเฑียร และจับเอาบุตร ๔ คน ของพระรามราชา ฆ่าเสียแล้วขอกองทัพญวนกับกองทัพเจ้าเมืองป่าสัก เข้าตีทัพพระรามราชาแตก จับตัวพระรามราชาได้ใส่กรงเหล็กถ่วงน้ำ แล้วยกนักรบเอง โอรสพระนารายณ์อายุ ๗ ขวบขึ้น เป็นพระราชอาธิบดีฟ้าทะละหะ (มู) สถาปนาตนเอง เป็นสมเด็จพระละหะมหาราช ผู้สำเร็จราชการ และตั้งพระยาวิบูลยราช (ชู) เป็นพระยากลาโหม

ในบรรดาข้าเก่าของพระรามราชา มีพระยายมราช (แบน) ผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ใกล้ชิด น่าจะต้องโทษประหารให้ตายตามเจ้านายของตน แต่พระยายมราช(แบน) เคยมีบุญคุณแก่พระยากลาโหม (ชู) และเป็นเพื่อนน้ำสกลกัน พระยากลาโหม (ชู) จึงได้ช่วยแก้ไขให้รอดตาย พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงพระพิโรธว่า พระยายมราช (แบน) มิได้ระวังพระรามราชาเจ้านายของตนจึงถูกปลงพระชนม์ชีพ มีความผิด จึงโปรดให้มีศุภอักษรถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าทะละหะขอเอาตัวพระยายมราช (แบน) มาจำคุกไว้ที่กรุงธนบุรี^{๒๔}

^{๒๔}เหมือนเดิม

ครั้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ พระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นว่ากัมพูชาหันไปฝักใฝ่กับญวนหนักขึ้นจึงให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกและมหาอุปราชกรมขุนอินทรพิทักษ์กับเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ ยกทัพออกไปปราบกัมพูชา ในระหว่างศึกทางกรุงธนบุรีเกิดจลาจลสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพกลับปราบดาภิเษกเป็นพระรามาธิบดีที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์

ในช่วงเวลาเพียง ๑๕ ปี พระราชอาณาจักรกรุงธนบุรีได้ขยายออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาล กล่าวคือ ทิศเหนือตลอดอาณาจักรลานนา ทิศใต้ตลอดเมืองกะลันตัน ตรังกานู และไทรบุรี ทิศตะวันออกตลอดกัมพูชาจดญวนใต้ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือตลอดนครเวียงจันทน์ หัวเมืองพรน และนครหลวงพระบาง หัวพันทั้งห้าทั้งหก ทิศตะวันออกเฉียงใต้ตลอดเมืองพุกไธมาศ ทิศตะวันตกตลอดเมืองมะริด และตะนาวศรีออกมหาสมุทรอินเดีย

องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

บทที่ ๓

สภาพทั่วไปและภูมิหลังของบ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก และสืบสานสายสกุลของพระเชียงเงินจากอดีตสู่ปัจจุบัน

๓.๑ เมืองเชียงเงิน

เป็นคำที่มีความสำคัญต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง เพราะหากไม่มีการศึกษาวิเคราะห์วิจัย เรื่องราวต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ในเรื่องนี้ อันเป็นความภาคภูมิใจของบุคคลในชุมชนก็จะสูญหายไปด้วย ก่อนที่จะนำเข้าสู่สาระสำคัญของเมืองเชียงเงิน จะขอกล่าวถึงข้อความหรือคำต่าง ๆ ที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเมืองเชียงเงิน เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันดังนี้

๓.๑.๑ บ้านท่าแค เป็นชื่อของชุมชนที่มีกลุ่มประชากรอยู่หนาแน่น มีความเป็นศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่มั่นคง แข็งแรง ทั้งด้านการศึกษา ภาษา ศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจน เป็นหมู่บ้านของคนไทยพื้นเมือง ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองตาก (เขตตำบลเชียงเงิน) สาเหตุที่เรียกว่า “บ้านท่าแค” จากการที่มีโอกาสสอบถาม และติดตามจากแบบสอบถามภาคสนาม ซึ่งได้รับข้อมูลตรงกันว่า เรียกตามชื่อต้นไม้พื้นบ้านที่มีขึ้นอยู่ตามธรรมชาติมากมาย คือต้นแคบ้าน ซึ่งสมัยก่อนนั้นจะขึ้นเป็นดงในที่ราบต่ำ เห็นอยู่ทั่วไป มีประโยชน์ในการใช้ทำอาหารรับประทาน และทำยาพื้นบ้าน จึงเรียกชื่อตามท้องถิ่น เหมือนชุมชนอื่นๆ เช่น บางจาก ดอยขนน บ้านทาน้ำอ้อย เป็นต้น

๓.๑.๒ ตำบลเชียงเงิน เป็นชื่อของตำบลหนึ่งใน ๑๔ ตำบล ของอำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก ได้แก่ ๑) ตำบลระแหง ๒) ตำบลหนองหลวง ๓) ตำบลไม้งาม ๔) ตำบลหัวเตียด ๕) ตำบลวังหิน ๖) ตำบลน้ำริ้ม ๗) ตำบลตลุกกลางทุ่ง ๘) ตำบลโป่งแดง ๙) ตำบลวังประจบ ๑๐) ตำบลแม่ท้อ ๑๑) ตำบลหนองบัวเหนือ ๑๒) ตำบลหนองบัวใต้ ๑๓) ตำบลปามะม่วง และ ๑๔) ตำบลเชียงเงิน คือตำแหน่ง

ที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ อันเป็นสถานที่ดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยมีพื้นที่ติดต่อกับเขตตำบล และสถานที่ต่าง ๆ ดังนี้

ด้านทิศเหนือ ติดกับตำบลระแหง

ด้านทิศใต้ ติดกับตำบลวังหิน

ด้านทิศตะวันออก ติดกับตำบลน้ำร้อน และตำบลวังหิน

ด้านทิศตะวันตก ติดกับแม่น้ำปิง

พื้นที่ตำบลเชียงเงิน จะมีลักษณะยาวจากทิศเหนือถึงทิศใต้ตามลำแม่น้ำปิง ประมาณ ๒ กิโลเมตร และกว้างจากแม่น้ำปิงถึงถนนพหลโยธินสายเก่า ซึ่งเป็นเส้นแบ่งระหว่างตำบลเชียงเงินกับตำบลน้ำร้อน และตำบลวังหิน ประมาณ ๑ กิโลเมตร โดยมีถนนเส้นหลักแล่นตรงจากทิศเหนือถึงทิศใต้ จำนวน ๓ เส้น คือ

(๑) ถนนชัยชนะ เป็นถนนสายหลักหรือถนนเส้นเดิมของชุมชน โดยเชื่อมต่อจากถนนไทยชนะ ที่ผ่านหมู่บ้านเชียงทอง ผ่านเข้าบ้านท่าแคหรือตำบลเชียงเงิน ไปถึงวัดโพธิ์ร้างแล้วไปสิ้นสุดเขตตำบลเชียงเงินที่บึงน้ำโจนตำบลวังหิน

(๒) ถนนท่าแคอุทิศ เป็นถนนสายที่ ๒ โดยเริ่มต้นจากบ้านเชียงทอง ผ่านถนนพหลโยธิน (สายใหม่) ตรงเชิงสะพานกิตติขจรฝั่งตะวันออกลงลงมาทางใต้ขนานกันกับถนนชัยชนะ จนไปบรรจบกันที่วัดโพธิ์ร้าง

(๓) ถนนท่าแคตัดใหม่ เป็นถนนที่สร้างขึ้นใหม่ อันเนื่องจากเมื่อตำบลระแหงบริเวณริมน้ำได้รับการถมตมแผนพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำปิง สมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ทำให้พื้นที่ตอนล่างเกิดการทับถมมากขึ้นเป็นที่ทำกินของชาวบ้านริมแม่น้ำ จนมีการจับจองกรรมสิทธิ์ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวนี้จะยาวตามลำแม่น้ำปิง ประมาณ ๒ กิโลเมตร เท่ากับความยาวของถนนชัยชนะ ถนนท่าแคตัดใหม่จึงยาวเกือบเท่ากับถนนชัยชนะ และพื้นที่ซึ่งเกิดใหม่จากการทับถมนี้กว้างประมาณ ๘๐๐ เมตร

นอกจากนี้ จากถนนชัยชนะจะมีถนนตัดซอยขวางผ่านถึงถนนท่าแคอุทิศอีกหลายเส้น ซึ่งเดิมเรียกว่า “ซอย” เช่น “ถนนชุมชนท่าแค” ซึ่งตัดจากถนนชัยชนะที่บริเวณบ้านอาจารย์จำลอง อ่อนละมุน บริเวณนี้กล่าวว่าเดิมคือที่ตั้งเมือง และตำหนักพระเชียงใหม่ ไปจนถึงถนนท่าแคอุทิศ แล่นผ่านท้องนาไปถึงเรือนจำกลางจังหวัดตาก บรรจบกับถนนพหลโยธินสายเก่า (กำแพงเพชร - ตาก) ที่แล่นตรงจากสะพานวุฒิกุลจังหวัดตาก

๓.๑.๓ เมืองเชียงใหม่ สาระสำคัญที่จะต้องศึกษา ค้นคว้า รวบรวม ให้เป็นที่ประจักษ์ในงานวิจัยเล่มนี้ คือ “เมืองเชียงใหม่” ซึ่งจากเอกสารอ้างอิงในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพของ พ.อ.ปรง นุชภักดี ตช.ตม. ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๓๘ มีเนื้อหาสาระสำคัญดังนี้

๓.๒ “ความทรงจำ” ของ พ.อ.ปรง นุชภักดี^{๓๐}

ความทรงจำที่ข้าพเจ้าจะเขียนต่อไปนี้ ได้มาจากคำบอกเล่าของคุณยายของข้าพเจ้า ที่ชื่อว่า “บุญถิ” หรือจากประสบการณ์ของข้าพเจ้าเอง และได้จากตำราประวัติศาสตร์ ซึ่งหากข้าพเจ้าจะไม่เขียนไว้ก็เกรงว่า ความทรงจำเก่า ๆ ก็จะตามข้าพเจ้ากลับบ้านเก่าด้วย แต่ถ้าได้เขียนไว้อาจเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา และผู้ที่สนใจอ่านต่อไป ดังนี้

“เมืองตาก” อันเป็นบ้านเกิดของข้าพเจ้าในสมัยโบราณ นับแต่ก่อนปี พุทธศักราช ๒๒๙๐ เป็นต้นมา คือประมาณ ๒๖๐ - ๓๐๐ ปี จะมีเมืองขึ้นในปกครองอยู่ ๓ เมือง คือ

- ๑.เมืองระแหง
- ๒.เมืองเชียงทอง
- ๓.เมืองเชียงใหม่

ส่วนเมืองอื่น ๆ ที่ปรากฏขึ้นในภายหลัง อีกหลาย ๆ เมืองในปัจจุบันได้มาตั้งขึ้น ประมาณตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะในสมัยโบราณนั้น แบ่งเขตการปกครองออกเป็นบ้าน และเมือง และยังแบ่งระดับของเมืองออกเป็น เมืองเอก เมืองโท เมืองตรี และเมืองจัตวา ตามลำดับอีกด้วย

เมืองระแหง ตั้งที่ทำการเมืองอยู่ที่ตำบลระแหง ปัจจุบัน

เชียงทอง ตั้งอยู่ที่บ้านคลองห้วยทราย ตำบลหนองบัวใต้ อำเภอเมือง ปัจจุบัน

เมืองเชียงใหม่ ตั้งอยู่บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ปัจจุบัน

^{๓๐}จากหนังสือพระราชทานเพลิงศพ พ.อ.ปรง นุชภักดี พ.ศ. 2538 ที่วัดโสมนัสวิหาร

“เมืองตาก” ตั้งอยู่บ้านป่ามะม่วงในปัจจุบัน โดยจวนพระยาตากจะตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตำบลป่ามะม่วง แต่อยู่เหนือห้วยแม่ท้อเป็นระยะทาง ๑๐๐ - ๒๐๐ เมตร บนฝั่งขวาของแม่น้ำปิง หรือฝั่งตะวันตก เรียกว่า “บ้านสวนมะม่วง” ซึ่งปัจจุบันนี้เรียกว่า ตำบลป่ามะม่วง จวนหรือตำหนัก พระยาตากที่สวนมะม่วง ในสมัยโบราณนั้นเป็นที่ว่าการเมือง คือ ใช้จวนเป็นที่ทำการครบทุกอย่าง ทางด้านหลังจวน หรือทางทิศตะวันตกจะเป็นถนนขนบพ สมัยที่ข้าพเจ้าเป็นเด็กจะเป็นทางเกวียน ต่อจากทางเกวียนก็จะเป็นทุ่งนา ส่วนทางทิศตะวันออกจะติดกับแม่น้ำปิง มีเนื้อที่ประมาณ ๒๐ ไร่เป็นที่ดินว่างเปล่า อยู่ในความดูแลของกำนันตำบลป่ามะม่วง มีที่สังเกต คือ มีต้นมะม่วงกะล่อนประมาณ ๔ ต้น แต่ละต้นโตขนาดวัดโดยรอบต้นได้ ๓ - ๔ เมตร แต่ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๓ ข้าพเจ้าได้สังเกตดูไม่เห็นมี เข้าใจว่าถูกรายล้อมในพื้นที่ใกล้เคียงตัดออกไปแล้ว ส่วนที่ดินแปลงที่ว่างเปล่าดูเหมือนจะถูกรายล้อมในพื้นที่ใกล้เคียงบุกรุกเข้าไปทำประโยชน์หมดแล้ว ส่วนทางด้านใต้ยังไม่ถูกรุกที่ เนื่องจากมีเสาโทรเลขขนาดสูง ๔ วา ๒ หรือ ๓ ต้น ต่อกัน ตั้งอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ เพื่อแสดงเป็นหลักเขตอยู่แต่เสาหันต่อไปก็อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ เพราะแม่น้ำปิงตรงที่ตั้งเสาโทรเลขเพื่อวางสายข้ามแม่น้ำนั้น ปัจจุบันนี้ ไม่ได้กว้างประมาณ ๘๐๐ - ๑,๐๐๐ เมตรเหมือนแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะการพัฒนาของรัฐบาลสมัยจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นนายกรัฐมนตรี

ที่ตั้งจวนหรือตำหนักพระยาตากนี้ ไม่มีอิฐหรือปูนทรายเป็นที่สังเกต เพราะจวนในสมัยก่อนนั้น ใช้สร้างด้วยไม้ เหมือนกับเนินประสาทของพ่อขุนรามคำแหงที่จังหวัดสุโขทัย ซึ่งก็มีแต่เนินดินเป็นที่สังเกตไว้ให้ดูเท่านั้น^{๓๓}

ที่ว่าการเมืองตาก ยังคงตั้งอยู่ที่ตำหนักป่ามะม่วง จนถึง พุทธศักราช ๒๔๓๕ - ๒๔๕๓ ระหว่างนี้ทางราชการได้จัดการไปรษณีย์โทรเลขขึ้น ได้สร้างที่ทำการไปรษณีย์ โทรเลขเป็นเรือนไม้ สำหรับประชาชนเกี่ยวกับไปรษณีย์ โทรเลข ต่อมาปรากฏว่าสายน้ำในแม่น้ำปิงซึ่งฤดูแล้งเคยไหลผ่านทางฝั่งตะวันตกนั้น ได้เปลี่ยนทางเดินไปไหลทางฝั่งตะวันออก ทำให้บ้านระแหงทางฝั่งตะวันออกเจริญในทางการค้ามากขึ้น และในระยะนี้ทางราชการ

^{๓๓}เหมือนเดิม

ได้ปรับปรุงการปกครองใหม่ โดยตั้งเป็นกระทรวงขึ้น ๑๒ กระทรวง ยกเลิกการเรียกชื่อบ้านเมืองเสีย ตั้งการปกครองขึ้นเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งในตอนนี้ เมืองตาก ก็ได้ย้ายที่ว่าการเมืองไปอยู่ฝั่งตะวันออก อยู่ตรงกันข้ามกับที่ตั้งเดิม อยู่ในตำบลระแหง แต่งานไปรษณีย์โทรเลขยังย้ายตามมาไม่ได้ เพราะติดด้วยการวางสายโทรเลขข้ามฝั่งแม่น้ำที่กว้างมาก

ที่ทำการเมืองตาก (ใหม่) ซึ่งสร้างขึ้นที่ตำบลระแหงนี้ สร้างห่างจากฝั่งแม่น้ำปิงไปประมาณ ๑๐๐ เมตร เป็นตึกก่ออิฐถือปูน เป็นแบบจวนผู้ว่าราชการจังหวัด สวยสง่างามมาก เป็นตึก ๒ ชั้น ขนาดใหญ่ มีบันไดชั้นชั้นบนโดยไม่ต้องผ่านชั้นล่าง ส่วนชั้นล่างมีที่ทำงานของแผนกการต่าง ๆ เกือบรอบตัวตึกปลูกต้นไม้เป็นระยะ ๆ ด้านหน้าตึกมีกำแพงแก้ว และมีสนามหญ้า ถัดจากสนามหญ้าออกไปถนนใหญ่ มีรั้วสูงประมาณ ๑.๕๐ เมตร และริมแม่น้ำปลูกต้นมะขามแฉะไว้ เป็นระยะ ใต้ระเบียบสวยงาม

หมายเหตุ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ต้องการจะชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของเมืองตาก จากอดีตสู่ปัจจุบันในช่วงหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุการณ์เมื่อ ๒๐๐ ปีผ่านมาแล้ว

“เมืองตาก” แตกต่างจากจังหวัดอื่น ตรงที่มีราษฎร ๓ จำพวก คือ

พวกที่ ๑ เป็นคนไทยแท้ หรือจะเรียกว่าไทยพื้นเมืองก็ได้ราษฎรพวกนี้อยู่ที่บ้าน ป่ามะม่วง หนองบัวใต้ วังหิน ท่าไม้แดง บ้านลานดอกไม้ น้ำริม หนองพม่า และบ้านเชียงเงิน ซึ่งสันนิษฐานว่า บ้าน หรือชุมชนเหล่านี้ขึ้นกับเมืองเชียงเงิน

พวกที่ ๒ เมืองระแหง นอกจากบ้านสวนมะม่วงแล้ว ก็น่าจะมีบ้านจีน บ้านระแหง และบ้านหนองหลวง รวมอยู่ด้วย ซึ่งบ้านเหล่านี้เป็นคนจีน และคนมอญ ซึ่งปัจจุบันเป็นคนไทยไปหมดแล้ว

พวกที่ ๓ เป็นพวกที่อพยพมาจากลำปาง เถิน เชียงใหม่ เมื่อสมัยประมาณ ๘๐ ปีขึ้นไป ราษฎรพวกนี้แต่งกาย และสำเนียงพูดต่างกับคนไทยพื้นเมืองมาก คือ การแต่งกายและสำเนียงพูดเป็นแบบ “ล้านนา” มีชุมชน ที่กล่าวถึงนี้หลายแห่ง เช่น บ้านเชียงทอง บ้านปากห้วยแม่ท้อ บ้านหัวเตี้ยต บ้านไม้งาม บ้านหนองบัวเหนือ บ้านตาก บ้านสามเงา ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน และไม่นิยมผสมสุกับชุมชน หรือกลุ่มภาษาอื่น และจะปกครองดูแลกันเอง ในเฉพาะกลุ่มภาษาดังกล่าวนี้ รวมทั้งที่อำเภอแม่สอด และอำเภอ แม่ระมาดด้วย คือหากผิดสำเนียงภาษาแล้ว จะไม่เข้ากลุ่มด้วย

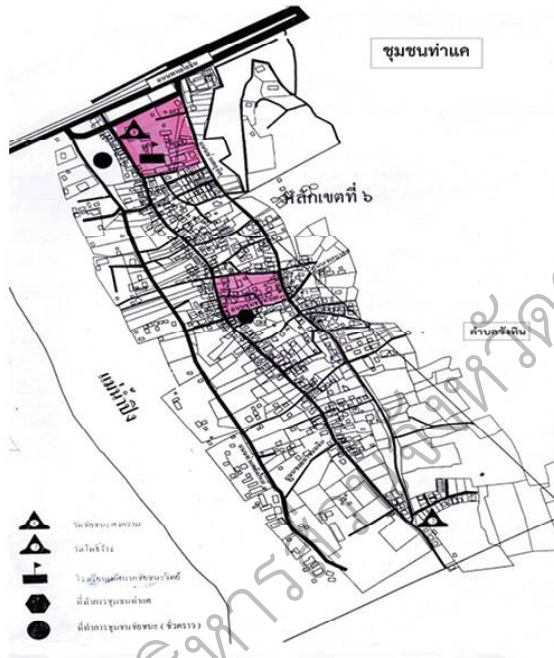
เมืองเชียงทอง ได้กล่าวนำไว้ในบทที่ ๑ แล้ว เมืองเชียงทองที่กล่าวถึงนี้ ไม่ใช่บ้านเชียงทองที่กล่าวไว้ในกลุ่มคนตากพวกที่ ๓ เพราะมีคนรุ่นเก่ายืนยันว่า เมื่อประมาณ ๖๐ ปี ที่ผ่านมา กรมทางหลวงตัดถนนผ่านพื้นที่บริเวณบ้านคลองห้วยทราย และสร้างหน่วยงานหมวดการทางขึ้นที่บ้านคลองห้วยทราย พบกำแพงเมืองโบราณ ที่มีซากกำแพงเป็นอิฐรุ่นเก่าถูกทำลายลง และพบพระภาพเนื้อหินทราย ๑ องค์ ปัจจุบันได้บูรณะและ เก็บไว้ที่วัดคลองห้วยทราย และคนรุ่นเก่ารวมทั้งข้อมูลการบันทึกของคนรุ่นเก่ายืนยันว่า ที่นี้คือเมืองเชียงทอง ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านเชียงทอง ซึ่งกลายเป็น ตำบลเชียงทอง ของอำเภอวังเจ้าในปัจจุบัน และพระภาพที่พบ ณ ซากกำแพงเมืองนี้ คาดว่าน่าจะนำมาจากเมืองสทบุรี สมัยพระนางจามเทวีเสด็จขึ้นครองเมืองทริภุชชัย หรือเมืองลำพูนในสมัยหนึ่งนั่นเอง

เมืองเชียงเงิน จะอยู่ใจกลางของชุมชนบ้านท่าแค หรือที่เรียกว่า “ตำบลเชียงเงิน” ในปัจจุบัน โดยมีหลักฐานยืนยันที่น่าเชื่อถือ ที่จะขอแนะนำเสนอซึ่งต่อไปนี้จะขอกล่าวถึง เรื่องราวของ “เมืองเชียงเงิน” และ “พระเชียงเงิน” ตามบันทึกของ พ.อ.ปรง นุชภักดี ดังนี้

ข้าพเจ้าได้ไปเดินดูเมื่อประมาณ พุทธศักราช ๒๔๙๐ ยังเห็นมีต้นมะขามแถว ตั้งเรียงเป็นระเบียบอยู่ริมถนนด้านตะวันออก มีอยู่ประมาณ ๕ - ๖ ต้น แต่ละต้นโต วัดโดยรอบประมาณ ๓ - ๔ เมตร แต่ครั้งถึงปีพุทธศักราช ๒๕๑๓ ข้าพเจ้าได้ ไปดูอีกครั้ง ปรากฏว่าต้นมะขามได้ถูกตัดโค่นหมดจนไม่มีอะไรเป็นที่สังเกต ข้าพเจ้า ได้เข้าไปเสวนากับคุณปุ่น..... ซึ่งเขามิศักดิ์เป็นที่ของข้าพเจ้า เขาบอกว่า “ที่เขาตั้งบ้านอยู่นั้น คือที่ทำการเมืองเชียงเงิน เขาเป็นเหลนอันดับ ๑ ของพระเชียงเงิน (นุช)” เวลานี้ เขาอายุมากแล้ว อีกไม่นานก็จะถามใครไม่รู้เรื่อง^{๒๖}

^{๒๖}เหมือนเดิม

๓.๓ แผนผังที่ตั้งบ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก (ปัจจุบัน)

พิจารณาตามแผนผังที่กำหนดว่าด้านทิศเหนือของชุมชนบ้านท่าแค จะอยู่ติดกับชุมชนบ้านเชียงทอง ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก โดยมีสะพานกิตติขจรกับถนนพหลโยธิน คั่นอยู่ เริ่มตั้งแต่โรงเลื่อยและโรงสีเดิม ถึงสะพานกิตติขจรจนถึงวัดชัยชนะสงคราม และโรงเรียนเทศบาล ๓ (วัดชัยชนะสงคราม) ล่องใต้ไปตามถนนชัยชนะและแม่น้ำปิง โดยมีถนนท่าแคอุทิศเป็นทางคู่ขนานไปเรื่อย ๆ ประมาณ ๘๐๐ - ๙๐๐ เมตร ก็จะพบถนนที่ตัดขวางจากถนนชัยชนะไปถนนท่าแคอุทิศ ซึ่งถนนที่ตัดขวางนี้ปัจจุบันเรียกว่า “ถนนชุมชนท่าแค” และบริเวณข้างถนนแห่งนี้เดิมเคยมีต้นมะขามใหญ่ประมาณ ๔ - ๕ ต้น และตรงข้ามต้นมะขามไปทางเหนือประมาณ ๘๐ เมตร บริเวณบ้านของลุงปุ่น ป้าเจิม คือบริเวณที่คาดว่าเดิมเป็นท่าหนัก หรือที่ทำการเมืองเชียงเงิน

หมายเหตุ จากประสบการณ์ของข้าพเจ้าเมื่อวัยหนุ่ม พุทธศักราช ๒๕๑๒ ตอนนั้นข้าพเจ้า (ผู้เขียนอาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ) ได้ไปเที่ยวที่บ้านครูจำลอง อ่อนละมุน และครูชุ่ม กำเงิน ได้พบเห็นต้นมะขามดังกล่าวขึ้นอยู่ที่บริเวณนี้ตรงตาม คำบอกเล่า ทุกประการ และต่อมาต้นมะขามในบริเวณดังกล่าวไม่มีแล้วบริเวณที่ลุงปุ่น กล่าวถึงว่าเป็นร่องรอยของเมืองเชียงใหม่ ก็คงอยู่บริเวณดังกล่าวนี้

๓.๔ พระเชียงใหม่^{๓๓}

เป็นนามและบรรดาศักดิ์ของตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง ที่มีการปกครองขึ้นตรงกับเมืองตากมาตั้งแต่สมัยโบราณ เพราะในสมัยที่พระยาตาก (สิน) ครองเมืองตาก ซึ่งพระเชียงใหม่คนแรกที่จะกล่าวต่อไป ก็เป็นเจ้าเมืองรองลงมาจาก เมืองตาก โดยมีบรรดาศักดิ์เป็นชั้นพระ รองจากเจ้าเมืองตากที่มีบรรดาศักดิ์เป็นชั้นพระยา พระเชียงใหม่เป็นตำแหน่งและบรรดาศักดิ์ผูกขาดของตระกูลที่สืบต่อ ๆ กันมา ตามที่ปรากฏและสามารถนำมาศึกษาได้ จะขอเรียงตามลำดับเพื่อความเข้าใจ ดังนี้

๓.๔.๑ พระเชียงใหม่ (โพ) เป็นคนที่ ๑ ที่จะกล่าวถึง คือ คนที่ครองเมืองเชียงใหม่ สมัยที่พระยาตาก (สิน) ดำรงตำแหน่งยกกระบัตรเมืองตาก และเลื่อนขึ้นเป็น พระยาตาก (สิน) รวมทั้งได้ติดตามพระยาตาก (สิน) หรือ พระยา วชิรปราการ ลงไปร่วมรบป้องกัน กรุงศรีอยุธยา และได้ร่วมกันกับพระยา วชิรปราการ (สิน) ที่ฝ่า วงล้อมข้าศึกออกจากกรุงศรีอยุธยา ไปรวบรวมกำลังกองทัพที่เมืองนครนายก ปราจีนบุรี ชลบุรี ระยอง และจันทบุรี ก่อนที่จะยกทัพกลับมาตีกองทัพพม่าที่ ยึดเมืองธนบุรี เป็นที่พ่ายแพ้ได้ แล้วยก เข้าตีค่ายโพธิ์สามต้นอันเป็นค่ายหลวงของข้าศึกที่มีสุกี้ (พระนจยกอง) เป็นแม่ทัพได้สำเร็จ ชื่อพระเชียงใหม่ปรากฏอยู่ในกองทัพตลอดเวลา แม้ว่าในบางช่วงของการเดินทัพต่อสู้กับข้าศึก จะปรากฏเรื่องราวอันเป็นประวัติในทางลบบ้าง แต่วิเคราะห์แล้วว่าจะเป็นที่เกลียดชังของแม่ทัพที่ต้องการ “ตัดไม้ข่มนาม” โดยกระทำการ ชนิดที่เรียกว่า “เชือดคอไก่ให้ลิงดู” เพื่อความเข้มแข็ง สมครสมานกำลังของกองทัพ บ้างก็ตาม แต่นามของพระเชียงใหม่ก็ยังปรากฏเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับการยกย่อง

^{๓๓}เหมือนเดิม

ให้มีตำแหน่ง และบรรดาศักดิ์ที่สูงขึ้น คือ เลื่อนขึ้นเป็น “พระยาพิพิธราชา” และตำแหน่งสุดท้ายคือ “เจ้าพระยานุรักษ์ภูธร เจ้าเมืองนครสวรรค์” ซึ่ง ความภาคภูมิใจของคนตานั้น น่าจะอยู่ที่มีคนตาคคนหนึ่ง คือ “พระเชียงเงิน” ปรากฏชื่อและร่างอยู่บนอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ สวนสาธารณะ ทุ่งนาเขย อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี โดยมีพระเชียงเงิน ยืนถือปืนยาวอยู่ตรงข้าม้าด้านขวาม้าพระที่นั่งร่วมกับหลวงพิชัยอาสาหรือพระยาพิชัยดาบหัก ที่ถือดาบอยู่ด้านซ้ายม้าพระที่นั่ง รวมทั้งหลวงพรหมเสนา และหมื่นราชเสนาหา ที่ยืนอยู่ขวาม้าด้านหลังทั้ง ๒ คน ซึ่งทั้งนั้นนับเป็นเกียรติประวัติอย่างยิ่งแก่คนตาค โดยเฉพาะชาวบ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก พระเชียงเงินท่านแรกนี้น่าจะครองเมืองเชียงเงินประมาณปีพุทธศักราช ๒๒๘๐ ถึงปีพุทธศักราช ๒๓๐๙ รวมเวลาประมาณ ๒๙ ปี แล้วยกตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงเงินให้บุตรชายเมื่ออายุประมาณ ๔๕ ปี เพื่อร่วมไปกับกองทัพของพระยาตาก (สิน) จนบั้นปลายชีวิตเมื่ออายุ ๖๕ ปี ถึงแม้ว่าประวัติในบั้นปลายของชีวิตจะเจียบหายไปไม่ปรากฏเรื่องราวให้ชัดเจนก็ตาม ความสุข ความภาคภูมิใจของชาวจังหวัดตาคที่มีต่ออันกรบแห่งเมืองตาคท่านนี้ก็ยังคงมีอยู่ตลอดไป

หมายเหตุ พระเชียงเงิน คนก่อนหน้านี้ไม่มีประวัติกล่าวไว้แต่อย่างใด

๓.๔.๒ พระเชียงเงิน (เพิ่ม) คนที่ ๒ คือคนที่รับมอบตำแหน่งพระเชียงเงินจากบิดา ด้วยความเห็นชอบของพระยาตาก (สิน) ผู้เป็นเจ้าเมืองตาคในสมัยนั้น ซึ่งน่าจะได้รับตำแหน่งเมื่ออายุน้อย และหลังจากพระเชียงเงินผู้บิดาร่วมเดินทางไปกับกองทัพของพระยาตาก (สิน) แล้ว เหตุการณ์บ้านเมืองของเมืองตาคก็คงต้องเดือดร้อน ไร้สาระสลาย เพราะมีข้าศึกเข้าประชิดเมือง จนพระยาตาก (สิน) กอบกู้เอกราชได้ในปีพุทธศักราช ๒๓๑๑ พระเชียงเงิน (เพิ่ม) คนที่ ๒ ก็คงจะปกครองดูแลเมืองเชียงเงินในสมัยที่พระยากำแหงวิชิต เจ้าเมืองตาค ปกครองเมืองตาค แต่ไม่ปรากฏนามในประวัติศาสตร์ เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งที่ ๒ ปีพุทธศักราช ๒๓๑๗ ซึ่งพระเชียงเงิน (เพิ่ม) คนที่ ๒ นี้ น่าจะครองเมืองเชียงเงินประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๐๙ จนกระทั่งปีพุทธศักราช ๒๓๕๐ ประมาณ ๔๐ ปี

๓.๔.๓ พระเชียงเงิน (ต่าย) คนที่ ๓ เป็นบุตรพระเชียงเงิน (เพิ่ม) คนที่ ๒ น่าจะได้ครองเมืองเชียงเงิน ประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๕๐ ขณะเมื่ออายุได้ประมาณ ๒๕ ปี จนถึงปีพุทธศักราช ๒๓๙๐ รวมเวลาประมาณ ๔๐ ปี

๓.๔.๔ พระเชียงเงิน (นุช) คนที่ ๔ เป็นบุตรพระเชียงเงิน (ต่าย) คนที่ ๓ และได้รับตำแหน่งเมื่อประมาณ ปีพุทธศักราช ๒๓๙๐ เป็นต้นมา จนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๒๐ ซึ่งเป็นเวลาของช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองบ้านเมืองระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๑๖ - ๒๔๓๕ ซึ่งพระเชียงเงิน (นุช) นี้ มีบุตรธิดา ๔ คน คือ

๑. เป็นหญิงชื่อบุกทอง
๒. เป็นหญิงชื่อพริ้ง
๓. เป็นชายชื่อ “สิงห์โต” คือตาของข้าพเจ้า
๔. เป็นชายชื่อเนตร

ตาสิงห์โต ซึ่งเป็นตาของข้าพเจ้า เมื่อวัยเด็กได้เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนหาความรู้ที่เมืองพิษณุโลก ซึ่งเป็นเมืองเอก และเมื่อจบการศึกษาแล้วได้ออกทำราชการที่เมืองพิษณุโลก จนได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “ขุนสินเทพ” และได้แต่งงานกับผู้หญิงที่บ้านคลอง มีบุตรหญิง ๑ คน แล้วภรรยาได้ถึงแก่กรรม ขณะนั้นพระเชียงเงิน (นุช) บิดาสูงวัยแล้ว ขุนสินเทพจึงขอย้ายกลับมารับราชการที่เมืองตาก เพื่อช่วยงานตำแหน่งพระเชียงเงินไปด้วย และก็เพื่อเตรียมตัวเข้ารับตำแหน่งพระเชียงเงินคนต่อไปแทนบิดา

ต่อมาทางราชการได้สั่งยุบเมืองเชียงเงิน และตำแหน่งพระเชียงเงิน เจ้าเมืองก็ถูกยุบตาม ในระหว่าง ปีพุทธศักราช ๒๔๑๖ - ๒๔๓๕ ตามแผนการปรับปรุงบ้านเมืองใหม่ แต่ทั้งนี้ได้เลื่อนให้ขุนสินเทพมีบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น “หลวงพิพิธณรงค์” ตำแหน่งมหาดไทยจังหวัดตาก หรือตำแหน่งปลัดจังหวัดในปัจจุบัน ท่านผู้นี้คือต้นสกุล “นุชภักดี” หรือสกุล “นุดภักดี”

ตาของข้าพเจ้า หรือ “หลวงพิพิธณรงค์” ได้แต่งงานใหม่กับยายของข้าพเจ้า “ชื่อบุณฺณิ” เป็นบุตรของข้าราชการเมืองชัยนาท โดยพี่ชายของยายใช้สกุล “ไชยนันท์” ตาหลวงพิพิธณรงค์ ก็บ้ายาบุญณิ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๔ คน เป็นชาย ๑ คน เป็นหญิง ๓ คน คือ^{๑๔}

^{๑๔}เหมือนเดิม

๑. ป้าเก็บ เป็นพี่สาวคนโต เป็นต้นสกุลของผู้ใช้สกุล “เครื่องกำแหง” และ “สิ่งหู่” ต่อมาป้าเก็บถึงแก่กรรมเมื่อคลอดลูกคนที่ ๔ และสามีไปแต่งงานใหม่คงทิ้งลูกทั้ง ๔ คน ไว้ให้มารดาของข้าพเจ้าเลี้ยง ซึ่งก็ได้บำรุง เลี้ยงดู ให้เติบโตมีอาชีพเป็นหลักเป็นฐานอันดีกันทุกคน
๒. ลุงโถ เคยรับราชการเป็นปลัดกิ่งอำเภอยังหิน อำเภอยี่งอ จังหวัดตาก ต่อมาได้ลาออกจากราชการเพราะป่วย พร้อม ๆ กับการยุบกิ่งอำเภอยี่งอลง (ท่านผู้นี้ไม่มีบุตร)
๓. คุณแม่กวาด ท่านผู้นี้ คือ มารดาของข้าพเจ้า
๔. นายวิล เสียชีวิตตั้งแต่ยังเด็ก มารดาของข้าพเจ้าจึงกลายเป็นลูกคนเล็ก ไปโดยปริยาย

ฝ่ายบิดา

ปู่ของข้าพเจ้าเป็นคนไทย “ชื่อวอน” ส่วนจะชื่อจริงว่า “ถาวร” หรือ “บวร” ข้าพเจ้าไม่รู้ เป็นชื่อที่ลูกหลานเรียกกัน ปู่มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน คือ

๑. ย่าพา ชื่อจริงจะชื่อ ประภา หรือสุภา หรือยุภา ข้าพเจ้าไม่รู้ เป็นพี่สาวใหญ่ เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับหลายคนในสกุลต่าง ๆ เช่น อาจารย์ยี่งอ ดิษฐ์บรรจง พลเอกเหรียญ ดิษฐ์บรรจง พลเรือเอกชาติ ดิษฐ์บรรจง พลเรือเอกธาดา ดิษฐ์บรรจง และคุณสะอาดศรี กาญจนาลัย
๒. ย่าจ๊ีบ ไม่มีทายาทสืบสกุล
๓. ปู่วอน คือ ปู่ของข้าพเจ้า เมื่อวัยรุ่นได้เดินทางจากตำบลปามะม่วง อำเภอยี่งอ จังหวัดตาก ซึ่งเป็นบ้านเกิดมาที่บพระธาตุคงค์ โดยตั้งใจจะมาศึกษาหาความรู้ที่กรุงเทพมหานคร แต่จะเป็นเพราะ เหตุใดไม่ปรากฏ จึงเดินทางมาถึงแค่อำเภอฟักไถ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จึงศึกษาอยู่ที่นั่น เป็นต้นสกุล “จันทร์จิต”
๔. ย่าเล็ก ไม่ทราบว่ามีใช้สกุลอะไร มีใครบ้าง ย่าของข้าพเจ้าชื่อ “ทับ” บิดาเป็นคนจีน มารดาเป็นคนไทย มีพี่น้องบิดา มารดาเดียวกัน ๓ คน คือ

๑. ยาแخم เป็นตันสกุล “อินทร์ฉิม” มีบุตร ๔ คน คือ อาณาช อาศรี อาพวงเป็นผู้หญิง และอาอวบ มีบ้านอยู่ที่ปากคลองขุนอินทร์ อำเภอผักไห่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๒. ยาหับ เป็นย่าของข้าพเจ้า
๓. ปู่ตี ไม่ทราบว่ามีสกุลอะไร มีบุตรกี่คน ทราบชื่อคนเดียว ชื่ออาบุญธรรม ย่าของข้าพเจ้าบิดา มารดา ตายตั้งแต่ยังเด็ก มียาแخمพี่สาวใหญ่ดูแลปกครองทรัพย์สินแทนมาโดยตลอด

เมื่อปู่กับย่าสมรสกันแล้ว ก็ยังคงอยู่ที่อำเภอผักไห่ โดยช่วยพี่สาวใหญ่ ประกอบอาชีพอยู่ ๓๐ กว่าปี จนพี่สาวใหญ่ตั้งโรงสีได้หนึ่งโรง จึงอพยพครอบครัว มาอยู่ที่ตำบลปามะม่วง อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีบุตรธิดาด้วยกัน ๕ คน คือ

๑. คุณพ่อบุญมี บิดาของข้าพเจ้า
๒. อาฉิม เป็นผู้ชาย ตายที่จังหวัดตาก ตั้งแต่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ
๓. อาป้อ (หญิง) มีสามีใช้สกุล บุญยะทิม มีบุตรชายชื่อ ร.ต.อ.บุญธรรม บุญยะทิม
๔. อาบุญเรือง (หญิง) มีบุตรเป็นตำรวจชื่อจำลอง รู้สึกว่าจะใช้สกุล เครือยิ้ม

เหตุที่ข้าพเจ้าต้องเขียนเล่าเรื่องนี้ ก็เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ย้อนหลังได้ทราบ ที่มาที่ไปของความเป็นสายสกุล ที่มีความสัมพันธ์ตั้งแต่ต้น จนถึงบุตรของพระเชียงใหม่ คนสุดท้าย ที่ชื่อ สิงห์โต จนถึงมารดาของข้าพเจ้าว่ามีความผูกพันโยงใยต่อกันอย่างไร อันเป็นจุดเริ่มต้นกำเนิดของบุคคลผู้บันทึกข้อมูล และเป็นผู้จุดประเด็นสำคัญให้เกิด การวิจัยในครั้งนี้^{๓๔}

^{๓๔}เหมือนเดิม

๓.๕ ต้นกำเนิดของข้าพเจ้า พ.อ.ปรุง นุชภักดี ตช.ตม.

คุณพ่อบุญมี กับคุณแม่กวาด บิดา มารดาของข้าพเจ้า สมรสกันเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๑ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ

๑. พ.อ.ปรุง นุชภักดี คือตัวข้าพเจ้าผู้บันทึกข้อมูลเรื่องนี้ เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๒
๒. โภย เป็นหญิง เกิดปีพุทธศักราช ๒๔๕๖ มีบุตร ๓ คน เป็นหญิง ๑ คน ชาย ๒ คน ใช้สกุล เชื้อนเคนทร์ และ เกษวงค์รอด

บิดามารดาข้าพเจ้าประกอบอาชีพในทางค้าขาย คุณแม่เปิดร้านค้าขึ้นที่ตำบลปามะม่วง ทำหน้าที่ทั้งขายปลีกและขายส่ง คุณพ่อมีเรือแม่ปะหนึ่งลำลงมาซื้อของสินค้าที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ เอามาให้คุณแม่ขาย ในฤดูน้ำหลากก็จะเพิ่มการขนส่งไม้ซุง (สัก) ลงมาส่งที่นครสวรรค์ หรือปากน้ำโพอีกทางหนึ่ง ชีวิตกำลังจะเจริญก้าวหน้า ก็มีอุปสรรคอันเกิดจากความไม่ลงกัน การหย่าร้างจึงเกิดขึ้นถึงขั้นศาลได้นั่งพิจารณาคดี คุณพ่อชนะคดี คุณแม่เป็นผู้แพ้ ศาลให้แบ่งลูกกันคนละคน แต่ไม่มีใครไปอยู่กับพ่อ มาอยู่กับแม่ กันหมด แม่ต้องมาซื้อที่ปลูกบ้านใหม่ แต่คงทำงานค้าขายเช่นเคย โดยลดฐานะมาขายปลีกอย่างเดียว บ้านใหม่ของแม่อยู่ห่างจากบ้านพ่อประมาณ ๑๐๐ เมตร ต่างฝ่ายต่างไม่แต่งงานใหม่ การค้าของแม่เจริญมาก เคยได้รับมอบความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชากรมทหารพรานที่ ๖ จังหวัดตาก ให้เป็นผู้ส่งข้าวเลี้ยงทหารทั้งกรม โดยไม่มีการประมูล ด้วยเหตุที่ไม่มีคู่แข่ง เพราะในสมัยนั้นไม่มีโรงสีที่จังหวัดตาก คุณแม่ได้ส่งข้าวสารให้ทหาร จนกระทั่งปีพุทธศักราช ๒๔๖๙ ซึ่งเป็นปีที่กรมทหารพรานถูกยุบ คุณแม่มีเงินส่งข้าพเจ้าเข้ามาศึกษาในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ชั้น ป.๓ จนจบชั้น ม.๘ และเข้าเรียนต่อในโรงเรียนนายร้อยทหารบก พระคุณอันนี้ข้าพเจ้าจึงใช้นามสกุล “นุชภักดี” โดยไม่ได้ใช้นามสกุล “จันทร์จิต” ของพ่อ

สาเหตุที่ข้าพเจ้าต้องเดินทางเข้ามาศึกษาในกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ ชั้น ป.๓ เพราะตำบลที่ข้าพเจ้าอยู่นั้นไม่มีคนไฝ่เรียน มีแต่คนชักชวนให้ข้าพเจ้าออกนอกทาง ส่วนคุณพ่ออยู่บ้านคนเดียว ในที่ดินกว้างขวาง ทำการค้าไม่ได้ แต่มีความรู้ความสามารถทางการฝีมือทำของขาย นับว่าหาเงินเลี้ยงชีพได้ ไม่ขัดสน แต่ทั้งบ้านไปตลาดครั้งใดจะถูกมือดีมางัดบ้าน ลักเอาเสื้อผ้าที่มีอยู่ และลักเอาการฝีมือที่พ่อทำไว้ขายเอาไปสรุปแล้วฐานะของพ่อก็แต่ทรงกับทรุด

ปีพุทธศักราช ๒๔๖๕ คุณพ่อได้พาข้าพเจ้ามาส่งกรุงเทพฯ เพื่อเรียนต่อ
ชั้น ม.๑ ได้เข้าเรือชะล่าของข้าราชการบำนาญ ซึ่งมาทำธุระที่ปากน้ำโพ เพราะใน
ฤดูแล้งน้ำแห้ง หาเรืออื่นมาได้ มานอนตามทางหลายคืน ต้องนอนกันบนหาดทราย
มีคืนหนึ่งฝนตก ลงมาแรงไม่ทันรู้ตัว ต้องเอาผ้าขนสัตว์ที่ปูนอนขึ้นมาคลุมข้างบน
แล้วเอาตัวทับไว้ คืนนั้นนอนไม่ค่อยหลับ เพราะหนาวและฝนตกมากเกิดเสียงดัง
รบกวนตลอดเวลา เดินทางเที่ยวนี้ พ่อได้พาไปเยี่ยมย่า (ย่าแฉ่ม) ที่อำเภอผักไห่
ปรากฏว่าระยะเวลาเพียง ๑๔ ปี ย่าสามารถสร้างฐานะได้รุ่งเรืองมาก มีโรงสีไฟที่
ปากคลองขุนอิน ๑ โรง ยาตุแลเองโรงเลื่อยจักรและโรงสีที่หัวเวียงให้อาสีตุแล และมีโรงสีไฟ
อีก ๑ โรง อยู่คลองบางโพ หลังกรมทหารปืนใหญ่บางซื่อ กรุงเทพฯ ซึ่งย่าสั่งให้พ่อ
ของข้าพเจ้าไปควบคุมดูแลแทน ส่วนอานาคมีโรงสีไฟของตัวเองที่ไกรภพระ
จังหวัดนครสวรรค์

การที่ข้าพเจ้าได้พบเห็นความเจริญในเมืองหลวง ประกอบกับอายุมากขึ้น
ทำให้มีใจรักการเรียน ดังนั้นในปีพุทธศักราช ๒๔๖๖ ซึ่งอายุข้าพเจ้าได้ ๑๔ ปี
จึงกลับมาเรียนต่อที่จังหวัดตาก อีก ๒ ปี คือ ชั้น ม. ๒ และ ม.๓ จน พ.ศ. ๒๔๖๘
จึงได้กลับมาเรียนต่อที่กรุงเทพฯ อีกจนจบชั้น ม. ๘ ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๒
และเนื่องจากได้เรียนหนังสือเมื่ออายุมากแล้ว ปีพุทธศักราช ๒๔๗๒ ข้าพเจ้าจึงได้
หมายเรียกของทางราชการ จึงต้องเข้าไปศึกษาวิชาทหารอยู่ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก
ในกองร้อยนักเรียนนายดาบ

การศึกษา

พ.ศ. ๒๔๖๓ ชั้น ป.๒	โรงเรียนประจำจังหวัดตาก
พ.ศ. ๒๔๖๔ ชั้น ป.๓	โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๔๖๕ ชั้น ม.๑	โรงเรียนเขมาภิรตาราม จ.นนทบุรี
พ.ศ. ๒๔๖๖ ชั้น ม.๒	โรงเรียนประจำจังหวัดตาก
พ.ศ. ๒๔๖๗ ชั้น ม.๓	โรงเรียนประจำจังหวัดตาก
พ.ศ. ๒๔๖๘ ชั้น ม.๔	โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๔๖๙ ชั้น ม.๕	โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๔๗๐ ชั้น ม.๖	โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๔๗๑ ชั้น ม.๗	แผนกวิทยาศาสตร์ โรงเรียนสวนกุหลาบกรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๔๗๒ ชั้น ม.๘	แผนกกลางวัดปทุมคงคาราม กรุงเทพฯ

- พ.ศ. ๒๔๗๓ โรงเรียนนายร้อยทหารบก
พ.ศ. ๒๔๗๙ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. ๒๔๘๔ หลักสูตร ผบ.หมวด โรงเรียนศูนย์การทหารราบ ลพบุรี
พ.ศ. ๒๔๙๓ หลักสูตร ผบ.ร้อย โรงเรียนศูนย์การทหารราบลพบุรี
พ.ศ. ๒๔๙๙ หลักสูตร ผบ.พัน โรงเรียนสารบรรณในกระทรวงกลาโหม

การรับราชการ

- พ.ศ. ๒๔๗๔ ผบ.หมวด ป.๔ พัน ๑ ร้อย ๑
พ.ศ. ๒๔๗๕ ออกจากราชการตามวาระ แล้วอุปสมบทในบวร
พุทธศาสนาที่วัดสิตลาราม ได้รับฉายาว่า “ปุณยะโก”
พ.ศ. ๒๔๗๖ ศิลปะการโท (Technical) โรงเรียนบาลีศรีราช
พ.ศ. ๒๔๗๗ อักษรเลข จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ. ๒๔๗๙ ปลัดอำเภอสุโขทัย จังหวัดสวรรคโลก
พ.ศ. ๒๔๘๑ ปลัดอำเภอศรีษะเกษ จังหวัดสวรรคโลก
พ.ศ. ๒๔๘๓ ปลัดอำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย
พ.ศ. ๒๔๘๔ สำรองราชการกรมยุวชนทหารบก
พ.ศ. ๒๔๘๖ สำรองราชการกรมทหารราบที่ ๗ จังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๔๘๙ ผบ.หมวด ร.๑๔ พัน ๒ จังหวัดเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๔๙๑ รอง ผบ.ร้อย ๑ ร.๔ พัน ๒ รอ. กรุงเทพฯ ฯ
พ.ศ. ๒๔๙๓ ผบ.ร้อย ๔ ร.๓ พัน ๒ จังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๔๙๕ ทน.บก.พล.๓ จังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๔๙๘ นายทหารสารบรรณ พล.๓ จังหวัดนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๕๐๕ นายทหารสารบรรณ ขก.ทบ. กรุงเทพฯ ฯ
พ.ศ. ๒๕๐๙ นายทหารสารบรรณ สำนักงานเลขานุการ กองทัพบก
พ.ศ. ๒๕๑๒ ประจำ มทบ.๑ แล้วเกษียณ อายุราชการ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๓

๓.๖ ชีวิตครอบครัว พ.อ.ปรุง นุชภักดี และภาพประกอบ^{๓๖}

ข้าพเจ้า พ.อ.ปรุง นุชภักดี ได้สมรสกับ นางสาวจรงใจ (พีน) เกิดสินธุ์ ครุสารโรจเรียนสตรีประจำจังหวัดสุโขทัย “อุดมตรุณี” เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๘๐ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๕ คน คือ

๑. พลโทเกรียงไกร นุชภักดี สมรสกับรองศาสตราจารย์อัญฉวา (วีรพันธ์) นุชภักดี
๒. พลตรีชัยธวัช นุชภักดี สมรสกับพลตรีหญิงพิมพ์ใจ (เกื้อหนุน) นุชภักดี
๓. ดร.แพทย์หญิงมัทมัทนา นุชภักดี สมรสกับ ดร.ประทักษ์ ประทีปเสนา
๔. พันโทหญิงแพทย์หญิงแพรวพรรณ นุชภักดี สมรสกับนายมงคล วัชรวงศ์กุล
๕. พลตรีหญิงศกุนตลา นุชภักดี สมรสกับพลตำรวจตรีเกรียงศักดิ์ รักษาสัตย์

สรุป คำปรารภสุดท้ายของ พ.อ.ปรุง นุชภักดี

เนื้อความและสาระสำคัญต่าง ๆ ที่ได้เล่ามานี้ เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้าต้องการอธิบายให้ท่านผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราวที่แท้จริง ซึ่งเดิมนั้น ข้าพเจ้าเคยคิดที่จะเขียนอธิบายเรื่องราวสั้น ๆ เหมือนที่แจกในงานศพ แต่ข้าพเจ้ามาถูกใจคิดได้ว่า ตัวข้าพเจ้าได้ค้นร้นต่อสู้กับชีวิตมานาน บุตรและธิดาของข้าพเจ้าหลายคนได้รับราชการทหาร ซึ่งต่อไปในวันข้างหน้า อาจจะได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งหน้าที่ราชการ ยศและตำแหน่งสูงขึ้น จะได้เป็นเครื่องยืนยันถึงความน่าเชื่อถือว่ามีมาก น้อยเพียงใด ประกอบกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่นำเสนอนี้ เป็นเรื่องจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตและวงศ์ตระกูลของข้าพเจ้า หากเขียนไว้ก็จักเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่อ่านพบ หรือผู้ที่สนใจอยากรู้เรื่องราวความเป็นมาของบุคคล เรื่องของประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และความเป็นมาของชุมชน ซึ่งหากไม่เขียนเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะสูญไปพร้อมกับร่างกายของข้าพเจ้า จึงตัดสินใจเขียนไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ชนรุ่นหลังต่อไป

^{๓๖}เหมือนเดิม

ภาพเดี่ยวครึ่งตัว
พ.อ.ปรง นุชภักดี

ภาพเดี่ยวชุดทหาร
(นั่ง)

ภาพเดี่ยวชุดทหาร
(ยืน)

ภาพคู่งานแต่งงาน

ภาพรวมของครอบครัว

พ.อ.ปรง นุชภักดี

นางจรงใจ (พีน) เกิดสินธ์ (นุชภักดี)

พลโทเกรียงไกร นุชภักดี

พลตรีชัยธวัช นุชภักดี

ดร.แพทย์หญิงมันทนา (นุชภักดี) ประทีปเสนา

พันโท แพทย์หญิงแพรวพรรณ (นุชภักดี) วัชรพงศ์กุล

พลตรีหญิงศุภนิตลา (นุชภักดี) รักษาสัตย์

๑. พลโทเกรียงไกร นุชภักดี

๒. พลตรีชัยธวัช นุชภักดี ถึงแก่กรรมแล้ว มีบุตรชาย ๑ คน

ชื่อ นายปรเมษฐ์ นุชภักดี

(ไม่มีรูปถ่าย)

๓. รศ. ดร.แพทย์หญิง มันทนา ประทีปะเสน (นุชภักดี)

๔. แพทย์หญิง แพรวพรรณ วัชรวงศ์กุล (นุชภัทตี)

Dr. Pearl ขณะนี้ทำงานเป็นหมอเด็กที่โรงพยาบาลในเมือง Reading Pennsylvania, USA.

๕. พลตรีหญิง ศกุนตลา รักษาสัตย์ (นุชภัทตี)

จากข้อมูลการบันทึกเรื่องราวต่าง ๆ ในการสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษของบุคคล ผู้บันทึกเรื่องราวที่ได้นำเสนอนี้ เพื่อเป็นการยืนยันถึงความเป็นเมืองเชียงเงิน และ พระเชียงเงิน ผู้เคยเป็นเจ้าของเมืองที่สำคัญแห่งนี้ ถึงแม้ว่าเรื่องราวต่าง ๆ จะผ่านมา เป็นเวลานานมากแล้วก็ตาม แต่ประวัติศาสตร์ก็คือประวัติศาสตร์ ที่ไม่ใช่เรื่องราว ที่จะเขียน ยกเมฆกันขึ้นมาง่าย ๆ หรืออย่าง เลื่อนลอย จำเป็นต้องใช้กรรมวิธีหรือ กระบวนการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ที่ถูกต้อง นำเชื่อถือ มีพยานหลักฐานชี้แจงให้ครบถ้วน สามารถยืนยันได้ถึงประวัติชุมชน ซึ่งเรื่องราวที่นำเสนอมานี้ หากปล่อยปลະเลยต่อไป ก็จะมีหมดไปพร้อมกับกาลเวลา ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า ทุกสิ่งจึงถูกกำหนดขึ้นจากการ สืบหาข้อมูล โดยบุคคลที่คาดว่าจะเป็นผู้มีวิมุติ คุณวุฒิ มีภูมิปัญญา รู้จักการรวบรวม ความรู้ ความคิด ที่เป็นหลักฐานของชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่ง และได้ศึกษาจาก เอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องหลายเล่ม รวมทั้งข้อมูลจากผู้รู้อีกหลายท่านที่น่าเชื่อถือ ซึ่งตามประวัตินั้น ในบันปลายชีวิตของพระเชียงเงิน ที่เมื่อพระยาตากสินหรือพระยา วชิรปราการ ได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว พระเชียงเงิน ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิพิธราชา และสุดท้ายได้เป็นเจ้าพระยาอนุรักษภูธร เจ้าเมืองนครสวรรค์ก็ตาม เข้าใจว่าชีวิตของพระเชียงเงินคงไม่ราบรื่นนัก ทายาทของ พ.อ.ปรุ่งรุ่งหลัง ๆ จึงไม่ได้สืบทอดเรื่องราวของตระกูลให้ยึดยาวต่อไป จึงขอยุติเรื่องต่าง ๆ ไว้เพียงเท่านี้

ต่อไป จะกล่าวถึงพุทธศาสนสถานที่สำคัญประจำชุมชน หรือวัดที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของบุคคลในชุมชนแห่งนี้ตั้งแต่เกิดจนตาย รวมทั้งมีการกล่าวไว้ในประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นที่เคารพศรัทธาของบุคคลในความศักดิ์สิทธิ์ ของหลวงพ่อโต และหลวงพ่อสองพี่น้อง ซึ่งประดิษฐานในอุโบสถของวัด มีเรื่องราว ที่ควรศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๗ วัดชัยชนะสงคราม

ชื่อพื้นบ้าน ๑. วัดท่าแค ๒. วัดท่าชัย ๓. วัดท่าคอย

ที่ตั้ง บ้านท่าแค (บริเวณติดต่อกับตำบลระแหง) ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน

อำเภอเมือง จังหวัดตาก

เส้นทางคมนาคมและเป็นที่สังเกตของวัดโดยใช้เส้นทางพหลโยธิน จากกรุงเทพฯ

ถึงสะพานกิตติขจรที่ข้ามแม่น้ำปิง ในจังหวัดตาก เมื่อลงจากสะพานจะเห็นตัวอุโบสถ
ที่เด่นเป็นสง่า ตั้งอยู่ทางด้านขวามือ ซึ่งคือบริเวณวัดชัยชนะสงคราม หรือหากเดินทาง
จากภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อถึงสี่แยกตำรวจทางหลวง ข้างศาลากลางจังหวัดตาก
ให้ขับรถตรงลงมาทางใต้ จะถึงทางสามแยก (มีไฟแดง) ให้เลี้ยวทางขวาจนถึงสะพานกิตติขจร
ก็จะพบวัดชัยชนะสงครามตั้งอยู่ด้านซ้ายมือ ก่อนขึ้นสะพานกิตติขจร ให้เลี้ยวซ้าย
แล้วเลี้ยวขวาไปประมาณ ๒๐๐ เมตร ก็ถึงบริเวณวัดหรือเขตประตูวัดด้านเหนือ
อาณาเขต วัดชัยชนะสงครามมีเนื้อที่ตามโฉนดที่ดินแปลงเลขที่ ๖๙๔๙ จำนวน ๔ ไร่
๑ งาน ๔๙ ตารางวา โดยส่วนหนึ่งได้แบ่งให้เป็นสถานที่ก่อสร้างสถานศึกษา
หรือโรงเรียนเทศบาลวัดชัยชนะสงคราม โดยรอบวัดมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ด้านทิศเหนือ ติดถนนพหลโยธิน และสะพานกิตติขจร

ด้านทิศใต้ ติดกับทางสาธารณะ และโรงเรียนเทศบาลวัดชัยชนะสงคราม

ด้านทิศตะวันออก ติดกับถนนท่าแคอุทิศ

ด้านทิศตะวันตก ติดกับถนนชัยชนะ

ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่วัดเป็นที่ราบลุ่ม มีกำแพงรอบบริเวณวัด หน้าวัดหันหน้าไป
ทางทิศตะวันตก ซึ่งในสมัยก่อนจะอยู่ติดกับแม่น้ำปิง มีประตูใหญ่ ๒ ประตู ด้านทิศเหนือ
ติดกับทางเสียดจากสะพานกิตติขจร มีประตูใหญ่ ๑ ประตู ภายในบริเวณวัด
มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นร่มรื่น ทางวัดมีศรีท้าววัดช่วยดูแลจัดดอกไม้ ธูป เทียน เครื่องบูชา
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในอุโบสถ คือ หลวงพ่อโต พระพุทธรูปปางมารวิชัย ๑ องค์ กับพระพุทธรูป
ปางมารวิชัย ๒ องค์ ชื่อหลวงพ่อดองพี่น้องซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ มีคนศรัทธาเชื่อถือ
จำนวนมาก โดยเฉพาะการบ่นต่าง ๆ เพื่อให้ประสบความสำเร็จ ด้วยการจัดให้มีการ
แสดงลิเกแก่นบน จนมีผู้ศรัทธาเชื่อถือและจัดลิเกแก่นบนภายในวัดเป็นประจำ

สภาพปัจจุบัน เป็นวัดสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดท่าแค”
มีอาคารเสนาสนะต่าง ๆ เช่น

๑. อุโบสถ ๑ หลัง กว้าง ๘.๕ เมตร
๒. ศาลาการเปรียญ กว้าง ๒๒.๕๐ เมตร
๓. หอสวดมนต์ เป็นตึก ๒ ชั้น ๑ หลัง

๔. ศาลาเอนกประสงค์ ๑ หลัง
 ๕. ภูมิสงฆ์เป็นตึกครึ่งไม้ ๘ หลัง
 ๖. หอระฆัง ๑ หลัง
 ๗. เจดีย์ (พระธาตุเจดีย์ ๑ องค์)
 ๘. พระพุทธรูป พระประธานในอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมาวิชัย ๑ องค์
ชาวบ้านเรียกว่าหลวงพ่อโต
 ๙. พระพุทธรูปปางมาวิชัย ชาวบ้านเรียกว่า หลวงพ่อสองพี่น้อง ๒ องค์
 ๑๐. เมรุ สถานที่ฌาปนกิจศพของชุมชน
- วัดนี้สร้างตามแนวเนินคันคูค่ายที่มีประวัติกล่าวว่า เดิมเป็นแนวค่ายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมา ดังนี้

ประวัติความเป็นมาของวัดชัยชนะสงคราม

วัดชัยชนะสงคราม เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างขึ้น ตั้งแต่ประมาณปีพุทธศักราช ๒๒๕๘ สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายประมาณในแผ่นดิน พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ เดิมมีชื่อว่า “วัดท่าชัย” หรือ “วัดดอยท่าชัย” หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดท่าแค” ตามชื่อหมู่บ้าน กล่าวว่าวัดนี้สร้างขึ้นเป็นอนุสรณ์ ในการที่กองทัพไทยรบชนะข้าศึก ทางด้านหลังวัด และชุมชนบ้านท่าแคจะมีคันคู ซึ่งมีเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาว่า สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ แห่งกรุงศรีอยุธยา ให้ทหารและชาวบ้านช่วยกันขุดดินทำเนินค่าย ตั้งแต่บริเวณ วัดเชียงทอง ถึงบริเวณวัดท่าแคเพื่อสร้างค่ายฝั่งตะวันออก ไว้คู่กับเนินค่ายทางตะวันตก ที่วัดดอยช้อยเขาแก้ว บริเวณด้านตะวันออกของคันคูค่ายนี้ เมื่อขุดดินขึ้นทำเป็น เนินค่ายแล้ว จึงเป็นหนองกว้างมาก เรียกว่า “หนองคา” ปัจจุบันยังมีหลักฐานปรากฏ ให้เห็นอยู่ วัดชัยชนะสงครามปัจจุบันเป็นวัดเดียวที่ชุมชนใช้เป็นสถานที่ประกอบกิจ ทางศาสนา แต่ ในสมัยก่อนมีวัดที่อยู่ท้ายสุดของหมู่บ้านอีกวัดหนึ่ง ชื่อว่า “วัดโพธิ์ร้าง” อยู่ระหว่างท้ายบ้านท่าแคกับบ้านน้ำโจนของ ตำบลวังหิน ซึ่งวัดนี้ได้กลายเป็นวัดร้าง ที่ถูกชาวบ้านบุกรุกทำที่อยู่อาศัย กับที่ทำกินจนเกือบหมดแล้ว

วัดชัยชนะสงคราม ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๔๔๙ ตั้งแต่ได้สร้างขึ้นเป็นวัด มีพระภิกษุดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสเรียงลำดับ ดังนี้

๑. พระอาจารย์เฉื่อย
๒. พระครูพิต
๓. พระตุ้คำ
๔. พระโพธิ์
๕. พระอาจารย์จันทร์
๖. พระอาจารย์เย็น
๗. พระอธิการคำหล้า
๘. พระอธิการเลื่อน
๙. พระอาจารย์กล้วย
๑๐. พระอาจารย์ประสิทธิ์
๑๑. พระอาจารย์พวน
๑๒. พระครูธรรมมานุวัตร
๑๓. พระสุธรรม สุรมโม
๑๔. พระอธิการवाद ปัญญาสุโร
๑๕. พระครูโสภณชยาภรณ์ เจ้าอาวาส และเจ้าคณะอำเภอเมืองตาก

เพื่อความเข้าใจเพิ่มเติม มีเอกสารสำคัญเป็นหลักฐานยืนยัน ดังนี้ จากบทประพันธ์ของขุนวัชรพุกกัศศิษากร (แปลก วัชรพุกกั) อติตธรรมการเมืองตาก ได้ประพันธ์เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการสร้างเนินค่ายฝั่งตะวันตกที่บ้านแม่ท้อ และเนินค่ายฝั่งตะวันออกที่วัดเชียงทอง ติดต่อกับ วัดท่าแค บ้านเชียงเงินเป็นโคลงสี่สุภาพ มีสาระสำคัญ ดังนี้

* สองหนึ่งหนึ่งสองพระเจ้า	มหาธรรม ราชา
ครองกรุงศรีอยุธยา	สมัยครั้ง
นเรศวรอุปราช	ครองพิช ญโลก
เมืองตากย้ายมาตั้ง	ณ บ้าน ป่ามะม่วง

* ตั้งด่านพิทักษ์ไว้	แม่ละเมา
คอยระวังลาดเลา	ข้าศึก
จะเล็ดลอดดอดเข้า	ระหว่าง เขานา
หากศัตรูจุกล้ำ	ขจัดให้ มลายเสีย
* สมเด็จจมหาราชเจ้า	นเรศวร
เป็นนักรบยุทธดวล	เก่งกล้า
เมืองตากเป็นด่านควร	มีค่าย รบนา
ทรงเร่งขุดคูค่ายหน้า	แม่ท้อ มั่นคง
* ค่ายแนวที่หนึ่งนั้น	ตะวันตก
ริมแม่ปิงป่ารก	ใหญ่กว้าง
สองชั้นให้ก่อยก	คั่นค่าย สูงนา
มีบ่อพักพลอยู่ข้าง	ช่อนเร้น ศัตรู
* หลังค่ายแม่ทัพนั้น	เชิงเทิน
อยู่ระหว่างเขาเนิน	แต่งไว้
ทางปืนใหญ่ลากเดิน	จากแม่ ปิงนา
พลประจำหน้าค่ายไซร์	นั่งจ้อง มองยิง
* มีค่ายริมแม่ท้อ	คอยเหตุ
หมวดทหารสังเกตุ	ปีกข้าง
ระวังไพร่จะเล็ด	ลอดดอด เข้ามา
ผิศัตรูรุกไล่ล้าง	เช่นข้า ศักบรลย์
* แนวค่ายที่สองนั้น	แม่ปิง ตะวันออก
เนินวัดเชียงทองบอก	จะแจ้ง
เป็นกองหนุนส่งช่วย	กองหน้า นั้นนา
แนวแรกเพลิงงระเริง	คิดสู้ แนวสอง
* เสรีจศึกเชียงใหม่แล้ว	เสด็จกลับ
ล้ำแม่ปิงประทับ	ค่ายนี้
สร้างเจดีย์สำหรับ	สองพี่ น้องนา
เป็นอนุสรณ์เชิดชัย	เกียรติไว้ ไทยเทอญ

และอีกตอนหนึ่งขุนวิชรพุกก็ศึกษา ได้ประพันธ์ไว้เป็นเรื่องราวดังนี้

* อีกราวขุนวัชรพุก์	เมื่อยุคเป็นนายกคิด
ด้วยเงินของหลวงอุทิศ	มีคอนกรีตแต่นั้นมา
รถถึงศาลากลาง	งามสล้างสะอาดตา
ศาลจังหวัดดูงามสง่า	ดังกล่าวมาแต่ข้างบน
ถึงวัดสีตลาราม	อวาฬวามงามเลิศล้ำ
อุโบสถตอนบน	วิบูลย์ผลมีช่อฟ้า
หอไตรงามสง่า	มีช่อฟ้าใบระกางาม
รถถึงบ้านเชียงทอง	ยุพาน้องแต่งกายยาม
นุ่งห่มชุดเหนืองาม	ใช้ผ้าจีนห่มสะไบ
นั่งหน้าร้านขายของ	เขื้อลาวทองเมืองเชียงใหม่
แล่นรถเร็วเลยไป	ถึงวัดชัยชนะสงคราม
ผ่านโรงสีโรงสุรา	โรงเลื่อยมาหยุดไต่ถาม
เรื่องเมืองเชียงเงินงาม	ครึ่งสยามอยู่ธยา
พระเชียงเงินนายด่าน	มาตั้งบ้านคอยรักษา
มีเจดีย์ริมมฤคา	วัดโพธิ์ร้างเขาสร้างไว้
สมัยพระนเรศวร	พม่ากวนเขตเมืองไทย
สร้างค่ายเชียงเงินไว้	รับทัพใหญ่พม่ายกมา
เป็นแนวค่ายที่สอง	แต่เชียงทองยาวยึดมา
บนเนินค่ายมีวัดวา	งามสง่าโบสถ์วิหาร
มีบันไดนาคแก้ว	สร้างสองแถวงามตระการ
พระเชียงทองสร้างมานาน	พวกชาวบ้านสร้างเพิ่มเติม

จากบทประพันธ์ของขุนวัชรพุก์ศึกษากร (แปลก วัชรพุก์) ที่บันทึกเรื่องราวไว้ทุกขั้นตอน ตั้งแต่สมัยที่ยังดำรงตำแหน่งกรรมการเมืองตากสมัยก่อน ซึ่งปัจจุบันหรือรุ่นหลัง ๆ จะเรียกว่าศึกษาธิการจังหวัด จนถึงเมื่อได้เกษียณอายุราชการแล้ว ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองตาก ก็ได้บันทึกหรือประพันธ์เรื่องราวไว้ตลอดเวลา ถึงแม้ว่าจะไม่สะดวก ขาดสัมผัส ผสมกลมกลืนไปบ้าง แต่เมื่ออ่านแล้วจะเข้าใจเนื้อความได้ดี ทำให้ทราบถึงสภาพความเป็นมาของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ที่คนรุ่นหลังควรได้มีไว้เพื่อศึกษา ให้เข้าใจสภาพของท้องถิ่นที่อยู่ ซึ่งจากบทประพันธ์ทั้ง ๒ ตอนที่น่ามาเสนอนี้ ก็จะชี้ให้เห็นเรื่องราวต่าง ๆ สรุปลงได้ดังนี้

ในปีพุทธศักราช ๒๑๑๒ สมเด็จพระมหาธรรมราชาครองกรุงศรีอยุธยา ได้ทรงแต่งตั้งให้สมเด็จพระนเรศวรเป็นอุปราช ครองเมืองพิษณุโลก สมัยนั้นเมืองตากได้ย้ายจากเมืองตากเดิมที่อำเภอบ้านตากปัจจุบัน มาตั้งเมืองตากใหม่ที่บ้านปามะม่วง สมัยนั้นเรียกว่าบ้านระแหง แขวงเมืองตาก สมเด็จพระนเรศวร ทรงให้สร้างค่ายคอยระวังข้าศึกที่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง ที่บ้านแม่ท้อ ซึ่งอยู่คนละฝั่ง ลำห้วยแม่ท้อกับตำหนักปามะม่วงของเมืองตากใหม่ในสมัยนั้น และให้สร้างแนวค่ายที่ ๒ ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ตั้งแต่วัดเชียงทอง ถึงแนววัดชัยชนะสงคราม และเมื่อสมเด็จพระนเรศวรกับสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงเสด็จศึกจากการยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ แล้วได้เสด็จกลับมายังค่ายที่ ๑ ได้สร้างเจดีย์ที่ระลึก ณ บริเวณวัดตอช้อยเขาแก้ว เป็นเจดีย์คู่ไว้เป็นอนุสรณ์

ตอนที่ ๒ เป็นการประพันธ์เมื่อขุนวิชรพุกก็ศึกษาการดำรงตำแหน่งนายกเทศมนตรีเมืองตาก กล่าวถึงความเจริญ และความเป็นเมืองตากสมัยนั้นว่า เมื่อเป็นนายกเทศมนตรีได้สร้างถนนคอนกรีต ตั้งแต่ตลาดเมืองตาก ให้รถยนต์วิ่งได้ ผ่านศาลากลางจังหวัดปัจจุบันเรียกว่า “ถนนตากสิน” ผ่านวัดสี่ตาราม ผ่านตลาดบ้านเชียงทอง อันเป็นที่อยู่ของกลุ่มชุมชนชาวล้านนา เมืองเชียงใหม่ เป็นเนินค้ายาวตลอดไปถึงวัดชัยชนะสงคราม จะเป็นบริเวณที่ตั้งค่ายที่ ๒ ทางฝั่งตะวันออก และได้กล่าวถึงเมืองเชียงใหม่ อันเป็นสถานที่ตั้งค่ายรักษาทางฝั่งตะวันออก ทั้งหมดนี้ น่าจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นมาของเมืองเชียงใหม่ได้ดี

ชุมประตูด้านทิศเหนือใกล้เชิงสะพานกิตติขจร

กุฏิสงฆ์ภายในบริเวณวัด

ภาพรวมของศาลาการเปรียญที่เจียบสงบ

กุฏิเจ้าอาวาส พระครูโสภณ

โรงเรียนพระปริยัติธรรม
ใช้เป็นศาลาเอนกประสงค์ด้วย

อุโบสถที่ประดิษฐานหลวงพ่โต
วัดชัยชนะสงคราม

หลวงพ่โต พระพุทธรูปปางมารวิชัย ภายในอุโบสถวัดชัยชนะสงคราม

“วิหาร” ที่ประดิษฐานหลวงพ่อสองพี่น้อง

พระธาตุเจดีย์ภายในบริเวณ
วัดชัยชนะสงคราม

ศาลาจัดรวมข สถานที่จำหน่ายพุทธบูชา

ฌาปนสถาน
ที่อยู่สุดท้ายของบุคคลในชุมชน

ก่อนเข้าสู่ฌาปนสถานทุกคนจะได้พักที่ศาลาธรรมสังเวช

สภาพที่อยู่อาศัยของชุมชน
ตามถนนไทยชนะ

ภาพรวมเคหะสถานที่อยู่อาศัย
ของชุมชนริมถนนไทยชนะ

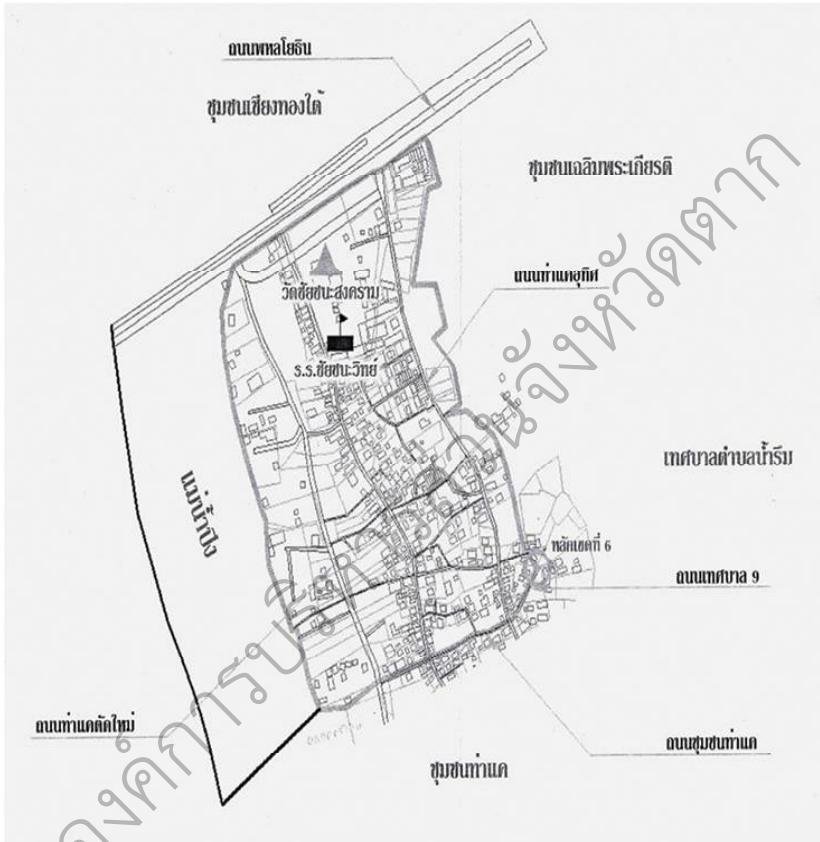

บริเวณวัดโพธิ์ร้าง
ที่เหลือเพียงเจดีย์เก่า ๆ
ตั้งอยู่ท้ายบ้านท่าแค
เขตติดต่อกับตำบลวังหิน

อนุสรณ์ของวัดโพธิ์ร้าง
ที่เหลือเพียงแค่นี้

แผนที่ชุมชน ๑ (ชุมชนชัยชนะ)

แผนที่ชุมชน ๒ (ชุมชนท่าแค)

บทที่ ๔

พื้นฐานข้อมูลที่ใช้เป็นแนวทางในการวิจัย

๔.๑ แนวทางการทำวิจัยชุมชน

๔.๒ แบบสำรวจข้อมูล งานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องเมืองเชียงใหม่

๔.๓ รายชื่อและประวัติบุคลากรชุมชนผู้ให้ข้อมูลงานวิจัยชุมชน

๔.๑ แนวทางการทำวิจัยชุมชน ของรองศาสตราจารย์ ดร.รัตนะ บัวสนธิ์

มหาวิทยาลัยนเรศวร พิษณุโลก

๔.๑.๑ การเขียนบทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง เมืองเชียงใหม่ จากอดีตที่ผ่านมา ถึงความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ และอนาคตที่จะเปลี่ยนไปของชุมชนตำบลเชียงใหม่ เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงของ โครงสร้างทางสังคมของชุมชน ระบบนิเวศน์ วิถีชีวิต การจัดการสวัสดิการสังคมชุมชน ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มคนในชุมชน และปัจจัยที่เป็นสาเหตุ ของการเปลี่ยนแปลงของชุมชน โดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (Case Study) ใช้ระยะเวลาศึกษาตั้งแต่ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗ ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๗ รวมเวลา ๔ เดือน โดยแบ่งกระบวนการทำงานออกเป็นช่วง ๆ ได้แก่ช่วงที่ ๑ การนำเสนอเค้าโครงวิจัยและระดมมติ ช่วงที่ ๒ การดำเนินการวิจัย และช่วงที่ ๓ การสรุปผลงานและเผยแพร่

๔.๑.๒ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า

๑) ลักษณะทั่วไปของตำบลเชียงใหม่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนในเรื่องความเจริญด้านวัตถุทำให้สภาพชุมชนเปลี่ยนแปลงไป

๒) การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันน่าจะเกิดผลดีในเรื่องความสวยงาม และอาจจะเกิดผลเสียในเรื่องความเป็นอยู่ของชุมชนที่ไม่ปลอดภัย

๓) การเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิด คือ ด้านจิตใจของบุคคล อันเป็นผลดี ในเรื่องการพัฒนาบ้านเมือง หรือผลเสียในเรื่องการแตกความสามัคคี

๔.๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ศึกษาถึงความสำคัญของชุมชน ในเรื่องความเป็นชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือ

- ๑) ลักษณะทั่วไปของชุมชน
- ๒) การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางสังคมของชุมชน
- ๓) ระบบการเมือง การปกครอง และการจัดสวัสดิการสังคม
- ๔) วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชน
- ๕) ประวัติศาสตร์ ความเป็นมา และความสำคัญของชุมชน
- ๖) บุคคล สถานที่ กิจกรรม และสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ดีเด่นของชุมชน
- ๗) ปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง
- ๘) องค์ความรู้ที่เป็นส่วนสำคัญทำให้เกิดการวิจัย

๔.๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษา กำหนดขอบขอบเขตของการวิจัย ไว้ดังนี้

- ๑) ขอบเขตด้านระเบียบวิธีวิจัย เป็นการศึกษาด้วยระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) แบบกรณีศึกษา (Case Study)
- ๒) ขอบเขตด้านพื้นที่สำหรับการวิจัย ผู้วิจัยเลือกศึกษาชุมชนบ้านท่าแค
- ๓) ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2556 ถึงเดือนสิงหาคม 2557

๔) ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่จะศึกษาออกเป็น ๓ ช่วงเวลา ได้แก่

- ช่วงที่ ๑ การศึกษาความเป็นมา ประวัติและความสำคัญของงานที่จะวิจัย พร้อมเสนอเค้าโครงวิจัย
- ช่วงที่ ๒ เป็นช่วงที่ดำเนินการวิจัย คือ การออกสู่สนามพื้นที่การวิจัย เก็บรวบรวม ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ รวมทั้งการใช้วิธีการที่จะได้มาซึ่ง ข้อมูลอย่างถูกต้อง เที่ยงธรรม บริสุทธิ์ และเชื่อถือได้
- ช่วงที่ ๓ เป็นการสรุปและประเมินผล คือ นับรวมตั้งแต่การกระทำกับข้อมูลที่ ได้มา ให้เกิดผลตามเป้าหมาย เป็นการสรุปและประเมินผล ให้งานสำเร็จอย่าง มีประสิทธิภาพ

๔.๑.๕ วิธีดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา (Case Study) โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

๑) ขั้นตอนการเลือกสนามวิจัย

ผู้วิจัยเลือกงานที่จะวิจัย โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือก ถึงสาระสำคัญที่เป็นปัญหา ควรดำเนินการวิจัยในพื้นที่ซึ่งมีความพร้อม ในเรื่องประวัติความเป็นมา แบบแผนการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ความเป็นมาของชุมชนตามข้อมูลทางประวัติศาสตร์ การสืบทอดสายสกุล ที่เกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ที่ต้องการศึกษา มีความสะดวกด้านคมนาคมในการเดินทาง เข้าสู่พื้นที่การเก็บข้อมูลทันกับเวลาที่กำหนดไว้

๒) ขั้นตอนการเตรียมตัวเข้าสู่สนาม

ผู้วิจัยต้องเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเก็บข้อมูล เช่น เอกสารแบบสอบถาม เทป กล้องบันทึกภาพโทรศัพท์พาดำหนะที่ใช้ในการเดินทาง ยารักษาโรคที่จำเป็น และเงินสำรองจ่ายค่าตอบแทนที่อาจจะมี

๓) ขั้นตอนในการเข้าสู่สนาม

ผู้วิจัยต้องสร้างสัมพันธ์มิตร กับบุคคลสำคัญในชุมชนที่จะออกเก็บข้อมูล เพื่อความสะดวก รวดเร็ว ครบถ้วน ในการดำเนินงาน รวมทั้งได้รับความจริงใจที่จะตอบข้อมูล อันได้แก่

(๑) บุคคลสำคัญในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้าน พระภิกษุ

ครูบาอาจารย์ สมาชิกสภาเทศบาล ผู้ทรงคุณวุฒิ ฯลฯ

(๒) สถานที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่น บ้าน โรงเรียน อนามัย วัด

ที่ทำการชุมชน ที่ทำการกลุ่มแม่บ้าน ฯลฯ

(๓) ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล กำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลให้แล้วเสร็จ

ภายใน ๑๕ วัน นับตั้งแต่วันที่ 25 กรกฎาคม ถึงวันที่ 10 สิงหาคม 2557

๔.๑.๖ ขั้นตอนการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อได้สร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมายที่จะเก็บข้อมูลได้แล้ว จึงดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่

- ๑) การสำรวจข้อมูลพื้นฐานชุมชนเท่าที่ต้องการ เช่น ชื่อ นามสกุล อายุ อาชีพ พันความรู้ บ้านเลขที่ สถานที่ต่าง ๆ ในชุมชน
- ๒) ทำแผนที่ชุมชน แผนที่อาคาร ภาพถ่ายตามแง่มุมที่ต้องการ เช่น อาคาร บุคคล เท่าที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์
- ๓) สรุปข้อมูลย่อยทุกชั้นตอนที่รวบรวม ป้องกันการหลงลืม และตรวจดูความถูกต้อง

๔.๑.๗ เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล

- ๑) ตัวผู้วิจัยเอง จะต้องใช้เทคนิคต่าง ๆ ตามกระบวนการ หรือวิธีการที่จะได้มาซึ่งข้อมูลที่ถูกต้อง เช่น การถาม การฟัง การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนา
- ๒) อุปกรณ์ช่วยรวบรวมข้อมูล ได้แก่ เทปบันทึกเสียง กล้องบันทึกภาพ เอกสารบันทึกข้อมูล และเอกสารกรอกแบบสอบถามที่สมบูรณ์

๔.๑.๘ การวิเคราะห์

เมื่อได้ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะกำหนดวิธีตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ด้านข้อมูล (Data triangulation) และด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodically triangulation) และหลังจากการตรวจสอบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป โดยใช้การวิเคราะห์แบบการสร้างข้อสรุปอุปนัย (Analytic Induction)

๔.๑.๙ สรุปผลการวิจัย จากการศึกษาพบว่า

- ๑) ลักษณะทั่วไปของชุมชน เป็นชุมชนที่มีความสงบ สามัคคี
- ๒) ระบบการเมืองการปกครอง และการจัดสวัสดิการสังคมชุมชน เป็นเขตเทศบาล
- ๓) วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนใช้ชีวิตเรียบง่าย
- ๔) มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน พอสืบค้นเรื่องราวได้หลายเรื่อง
- ๕) องค์กรความรู้ที่เป็นสาระสำคัญของการวิจัยพบว่ามีความเป็นเมืองโบราณจริง

๔.๑.๑๐ การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลผ่านการวิเคราะห์ ด้วยวิธีการบรรยายประกอบภาพ การยกข้อความคำพูดประกอบคำอธิบาย รวมทั้งการใช้สถิติเบื้องต้น ได้แก่ ร้อยละความถี่ประกอบ เพื่อนำเสนอข้อมูลตามลำดับประเด็นที่กำหนดไว้

องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

๔.๒ แบบสำรวจข้อมูลงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ เรื่อง

แบบสำรวจข้อมูล
งานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เรื่อง “ เมืองเชียงเงิน ” บ้านท่าแค
อำเภอเมือง จังหวัดตาก

(เอกสารสำรวจข้อมูลนี้ ไม่เกี่ยวข้องกับการเมืองและธุรกิจใด ๆ ทั้งสิ้น)

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลผู้ให้ข้อมูล

- ๑.๑ ชื่อ..... นามสกุล..... เพศ..... อายุ..... ปี
๑.๒ ที่อยู่ปัจจุบันเลขที่..... ถนน..... หมู่ที่..... ตำบล.....
อำเภอ..... จังหวัด.....
๑.๓ ภูมิลำเนาเดิมเลขที่..... ถนน..... หมู่ที่.....
ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
๑.๔ การศึกษาสูงสุด.....
๑.๕ การนับถือศาสนา.....
๑.๖ อาชีพหลัก.....
๑.๗ หน้าที่พิเศษในชุมชน.....
๑.๘ เรื่องที่ให้ข้อมูล.....
๑.๙ วัน เดือน ปี ที่ให้ข้อมูล วันที่..... เดือน..... พ.ศ.....
๑.๑๐ สถานที่ให้ข้อมูล เลขที่..... หมู่ที่..... ตำบล.....
ถนน..... อำเภอ..... จังหวัด.....

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน (เขียนจากความรู้และความทรงจำ)

- ๒.๑ หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใด (ประมาณ).....
๒.๒ ทำไมจึงเรียกว่าบ้านท่าแค.....
๒.๓ ประชาชนในชุมชนนี้อพยพมาจากที่ใด.....
๒.๔ เพราะอะไรจึงเรียกว่าตำบลเชียงเงิน.....
๒.๕ ท่านเชื่อว่า “ เมืองเชียงเงิน ” มีจริงหรือไม่.....
๒.๖ ท่านทราบข้อมูลเรื่องเมืองเชียงเงินอย่างไร.....
๒.๗ สถานที่อันเป็นที่ตั้งตำหนักพระเชียงเงินควรอยู่ ณ ที่ใด.....

- ๒.๘ วัดประจำชุมชนชื่อว่าวัดอะไร.....
๒.๙ คำว่า “วัดท่าชัย” มีความหมายว่าอย่างไร.....
๒.๑๐ วัดประจำชุมชนนี้สร้างมาแต่พ.ศ.ใด.....

ตอนที่ ๓ สภาพทั่วไปของบุคคลในชุมชน

- ๓.๑ ภาษาที่ใช้พูด.....
๓.๒ อาหารพื้นบ้าน.....
๓.๓ ขนมหพื้นบ้าน.....
๓.๔ การละเล่นพื้นบ้าน.....
๓.๕ กีฬาพื้นบ้าน.....
๓.๖ เพลงพื้นบ้าน.....
๓.๗ ดนตรีพื้นบ้าน.....
๓.๘ งานอดิเรกของบุคคลในชุมชน.....
๓.๙ อาชีพหลักของบุคคลในชุมชน.....
๓.๑๐ การแต่งกายของบุคคลในชุมชน.....

ตอนที่ ๔ สภาพทั่วไปด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

- ๔.๑ ประเพณีการเกิด.....
๔.๒ ประเพณีบวชพระ(อุปสมบท).....
๔.๓ ประเพณีการแต่งงาน.....
๔.๔ ประเพณีการตาย.....
๔.๕ ประเพณีทำบุญวัด.....
๔.๖ ประเพณีทำบุญบ้าน.....
๔.๗ ประเพณีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....
๔.๘ ประเพณีนับถือผี.....
๔.๙ ประเพณีทำบุญศาลเจ้า.....
๔.๑๐ ประเพณีไหว้บรรพบุรุษ.....

ลงชื่อ..... ลงชื่อ.....

(ผู้ให้ข้อมูล)

(ผู้รวบรวมข้อมูล)

๔.๓ บัญชีรายชื่อและประวัติบุคลากรชุมชนผู้ให้ข้อมูลงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์
เรื่อง

“เมืองเชียงเงิน” บ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก

๑. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๒. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๓. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๔. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๕. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๖. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๗. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๘. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

๑๘. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....
๑๙. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....
๒๐. ชื่อ.....นามสกุล..... อายุ.....ปี อาชีพ.....
อยู่บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....

องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

๔.๔ สรุปผลการรวบรวมข้อมูลจากบุคคลในชุมชนจำนวน.....คน
เป็นบุคคลที่มี..... เป็นผู้มีถิ่นฐานภูมิลำเนาอยู่ในบ้านท่าแค
ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก มีข้อมูลสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

๔.๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลผู้ให้ข้อมูล

๑. เพศชาย.....คน เพศหญิง.....คน อายุระหว่าง.....ปี
๒. การศึกษาสูงสุด.....
๓. การนับถือศาสนา พุทธศาสนา
๔. อาชีพหลัก หาราชการบ้านญาติ รับจ้าง อยู่กับบ้านเฉย ๆ
๕. หน้าที่พิเศษในชุมชน.....
๖. เรื่องที่ให้ข้อมูล เมืองเชียงใหม่ ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก
๗. วัน เดือน ปี ที่ให้ข้อมูล ระหว่างวันที่ ๑ - ๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๗
๘. สถานที่ให้ข้อมูล บ้านพักของตนเอง

๔.๔.๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน

๑. หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นมาตั้งแต่ประมาณ.....
๒. ทำไมจึงเรียกว่าบ้านท่าแค.....
๓. ประชาชนชุมชนนี้อพยพมาจากที่ใด.....
๔. เพราะอะไรจึงเรียกว่าตำบลเชียงใหม่.....
๕. ท่านเชื่อว่า “เมืองเชียงใหม่” มีจริงหรือไม่.....
๖. ท่านทราบข้อมูลเรื่องเมืองเชียงใหม่อย่างไร.....
๗. สถานที่อันควรเป็นที่ตั้งเมืองเชียงใหม่ควรอยู่ ณ ที่ใด.....
๘. วัดประจำชุมชนชื่อว่าวัดอะไร วัดชัยชนะสงคราม วัดท่าแค
๙. คำว่าวัดท่าชัยมีความหมายว่าอย่างไร.....

๔.๔.๓ สภาพทั่วไปของชุมชน

๑. ภาษาที่ใช้พูด ภาษาไทยกลาง
๒. อาหารพื้นบ้าน.....
๓. ชนมพื้นบ้าน.....
๔. การละเล่นพื้นบ้าน.....
๕. กีฬาพื้นบ้าน.....
๖. เพลงพื้นบ้าน.....
๗. ดนตรีพื้นบ้าน.....
๘. งานอดิเรกของบุคคลในชุมชน.....
๙. อาชีพหลักของบุคคลในชุมชน.....
๑๐. การแต่งกายของบุคคลในชุมชน.....

๔.๔.๔ สภาพทั่วไปด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี

- ๑) ประเพณีการเกิด.....
- ๒) ประเพณีบวชพระ(อุปสมบท).....
- ๓) ประเพณีการแต่งงาน.....
- ๔) ประเพณีการตาย.....
- ๕) ประเพณีทำบุญวัด.....
- ๖) ประเพณีทำบุญบ้าน.....
- ๗) ประเพณีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....
- ๘) ประเพณีนับถือผี.....
- ๙) ประเพณีทำบุญศาลเจ้า.....
- ๑๐) ประเพณีไหว้บรรพบุรุษ.....

บทที่ ๕

สรุป วิเคราะห์ อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปสาระสำคัญในการศึกษา

รวบรวม วิเคราะห์ ข้อมูลงานวิจัยเรื่อง “เมืองเชียงใหม่” บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ และขอบเขตการศึกษา พอสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ การศึกษาถึงความเป็นเมืองเชียงใหม่ ตามตำนานเล่าขาน และบันทึกความทรงจำของบุคคล สรุปได้ดังนี้

จากการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่ จากเอกสารอ้างอิงต่าง ๆ เท่าที่มี ซึ่งเป็นการบันทึกโดยบุคคลที่น่าเชื่อถือ เช่น ขุนวรพุกที่ศึกษากร (แปลก วรพุก) อดีตกรรมการเมืองตาก หนังสือเรื่องวัดที่สำคัญในพระพุทธศาสนา หนังสือเรื่องอธิบายระหว่างทางล่องน้ำพิงค์ ตั้งแต่เชียงใหม่จนถึงปากน้ำโพ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวมทั้งหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พ.อ.ปรง นุชภักดี ตช.ตม. ณ ฌาปนสถาน กองทัพบก วัดโสมนัสวรวิหาร นั้น มีข้อมูลตรงกันในเรื่องความเป็นมา ของเมืองเชียงใหม่ ที่ถือว่าเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเป็นด่านป้องกันข้าศึกด้านตะวันออกของเมืองตากในสมัยนั้นมีหลักฐานที่ยังปรากฏจนถึงทุกวันนี้ คือ เนินดินซึ่งขุดทำขึ้นเป็นเป็นคันค้าย ตั้งแต่วัดเชียงทอง ถึงวัดชัยชนะสงคราม และข้อมูลประวัติวัดชัยชนะสงคราม หรือ วัดท่าชัย หรือ วัดท่าแค ก็มีสวนสนับสนุนความเป็นเมืองเชียงใหม่ที่น่าเชื่อถือ

ข้อมูลภาคสนามที่เกิดจากบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน ดังนี้

สรุปแบบสำรวจข้อมูล

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับบุคคลผู้ให้ข้อมูล

๑. เป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๕๐ ปี ถึง ๖๕ ปี สูงสุด ๗๘ ปี ๑ คน
๒. ส่วนใหญ่มีที่อยู่อาศัย ในตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
๓. การศึกษาสูงสุด ปริญญาเอก ต่ำสุดชั้น ป.1 ส่วนใหญ่ระดับปริญญาตรี
๔. การนับถือศาสนาพุทธ
๕. อาชีพส่วนใหญ่เป็นข้าราชการบำนาญ และกำลังรับราชการ
๖. หน้าที่พิเศษในชุมชน ส่วนใหญ่จะให้บริการชุมชน
๗. เรื่องที่ให้ข้อมูล “เรื่องเมืองเชียงเงิน”
๘. วันเดือนปีที่ให้ข้อมูล ภายในเดือนมิถุนายน

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาของชุมชน

๑. หมู่บ้านนี้ตั้งมาตั้งแต่เมื่อใด ไม่ทราบ
๒. ทำไมจึงเรียกว่าบ้านท่าแค เรียกตามชื่อต้นไม้ เพราะมีต้นแคมาก
๓. ประชาชนชุมชนนี้ อพยพมาจากที่ใด ไม่ได้อพยพมาจากที่อื่น
๔. เพราะอะไรจึงใช้ชื่อตำบลเชียงเงิน น่าจะเรียกตามชื่อเมืองเดิม
๕. ท่านเชื่อว่าเมืองเชียงเงินน่าจะมีจริงหรือไม่ มีจริง เพราะมีข้อมูลยืนยันหลายประการ
๖. ท่านทราบข้อมูลเรื่องเมืองเชียงเงินอย่างไร มีคนรุ่นเก่าแก่เล่าให้ฟัง
๗. สถานที่อันเป็นตำหนักพระเชียงเงินควรจะอยู่ที่ใด บริเวณบ้านเลขที่ 317 ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
๘. วัดประจำชุมชนมีชื่อว่า วัดชัยชนะสงคราม
๙. คำว่า “วัดท่าชัย” หมายความว่าอย่างไร หมายถึงสถานที่รบได้ชัยชนะข้าศึก
๑๐. วัดประจำชุมชนตั้งมาตั้งแต่สมัยใด กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

ตอนที่ ๓ สภาพทั่วไปของบุคคลในชุมชน

๑. ภาษาพูด ภาษาภาคกลางสำเนียงเหนือเล็กน้อย
๒. อาหารพื้นบ้าน เต้าเจี้ยว แกงหยวก แกงบอน แกงขี้เหล็ก
๓. ขนมพื้นบ้าน ขนมกล้วย ขนมตาล ขนมแดง ขนมครก

๔. การละเล่นพื้นบ้าน เล่นลูกช่วง ตีจับ
๕. กีฬาพื้นบ้าน โยนสะบ้า หมากกรุก
๖. เพลงพื้นบ้าน เพลงร่ำวง เพลงพื้นบ้าน
๗. ดนตรีพื้นบ้าน กลองยาว ปี่พาทย์
๘. งานอดิเรกของบุคคลในชุมชน ทำสวนครัว ทำน้ำตาลโตนด
๙. อาชีพหลักของชุมชน ทำนา ทำไร่ ปลุกผักสวนครัว รับราชการ
๑๐. การแต่งกายของบุคคล สมัยก่อนผู้ชายแต่งชุดม่อฮ่อม ผู้หญิงนุ่งผ้าถุงสวมเสื้อ ผู้หญิงแก้มูกำโจงกระเบน

ตอนที่ ๔ สภาพทั่วไปด้านศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี

๑. ประเพณีการเกิด สมัยก่อนมีหมอต๋ำแยทำคลอดที่บ้าน ปัจจุบันคลอดที่โรงพยาบาล
๒. ประเพณีบวชพระ สมัยก่อนจัดงานที่บ้าน ๓ วัน ญาติพี่น้องช่วยกัน
๓. ประเพณีแต่งงาน จัดงานที่บ้านผู้หญิง ผู้ชายยกขบวนขันหมากทำพิธีแต่งงาน
๔. ประเพณีการตาย หากตายในบ้านจะจัดงานที่บ้าน ตายที่อื่นจัดงานศพที่วัด
๕. ประเพณีทำบุญที่วัด ทำบุญที่วัดในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา
๖. ประเพณีทำบุญบ้าน จัดพิธีทำบุญตามรูปแบบทางพุทธศาสนา
๗. ประเพณีบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ส่วนใหญ่จะกราบไหว้หลวงพ่อดโต และหลวงพ่อดสองพี่น้อง
๘. ประเพณีนับถือผี บ้านที่มีศาล ปู่ ยา ตา ยาย จะจัดทำบุญ
๙. ประเพณีทำบุญศาลเจ้า ไม่มี
๑๐. ประเพณีไหว้บรรพบุรุษ ทำพิธีกราบไหว้ นิมนต์พระบังสุกุล ในวันสงกรานต์เป็นประจำที่วัดทุกปี

๕.๑.๒ การศึกษาถึงความเป็นพระเชียงเงิน เจ้าเมืองเชียงเงิน ตามที่มีการบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ รวมทั้ง”พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช” สรุปได้ดังนี้ “พระเชียงเงิน” เจ้าเมืองเชียงเงิน ถือเป็นตำแหน่ง บรรดาศักดิ์เฉพาะบุคคลในตระกูลบรรดาศักดิ์พระเชียงเงิน เป็นบรรดาศักดิ์ชั้นรองลงมาจาก “พระยา” ซึ่งในสมัยนั้นตำแหน่งเจ้าเมืองตาก เป็นเจ้าเมืองในชั้นจัตวา ถือเป็นบรรดาศักดิ์ชั้นพระยา

คือ “พระยาตาก” เมืองเชียงเงินเป็นเมืองในปกครองของเมืองตาก เจ้าเมืองจึงมีบรรดาศักดิ์เป็นชั้นพระ คือ “พระเชียงเงิน” จากการศึกษาข้อมูลพบเพียงเริ่มต้นที่พระเชียงเงินคนแรก ที่ติดตามพระยาตากไปร่วมรบป้องกันและกักรุงศรีอยุธยา รองลงมาเป็นคนที่ ๒ ส่วนคนที่ ๓ ข้อมูลแจ้งไว้ว่าชื่อ ต่าย และคนที่ ๔ ชื่อ นุช จนถึงบุตรของพระเชียงเงินนุชชื่อ สิงห์โต ซึ่งต่อมาได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “ขุนสินเทพ” และเลื่อนขึ้นเป็น “หลวงพิพิธณรงค์” ตามลำดับ โดยเฉพาะหลวงพิพิธณรงค์ หรือชื่อเดิมสิงห์โตนี้ เป็นต้นสกุล “นุชภักดี” หรือ “นุดภักดี”

จากประวัติที่บันทึกไว้โดย พ.อ.ปรุง นุชภักดี ได้กล่าวถึงบุคคลและสายสกุลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตระกูลของท่าน ก็ไม่ได้กล่าวในเชิงโอ้อวด หรือยกตนให้เหนือผู้อื่นเป็นการเขียนเพื่อต้องการให้ผู้อื่นได้รู้ถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ควรรู้ และชีวิตบั้นปลายของพระเชียงเงินนั้น ก็เพียงให้ทราบว่า ได้รับเลื่อนให้เป็น “พระยาพิพิธราชา” และตำแหน่งสุดท้าย คือ “เจ้าพระยาอนุรักษภูธร” เจ้าเมืองนครสวรรค์ เท่านั้น ไม่มีการขุดค้นเรื่องราวอื่นอีกต่อไปเลย

ส่วนผู้สืบเชื้อสายของ พ.อ.ปรุง นุชภักดี เจ้าของผู้บันทึกข้อมูล ก็ไม่มีทายาทคนใดได้รื้อค้นเรื่องราวขึ้นมา คงปล่อยให้ข้อมูลได้พบเพียงชั้นบุตรของ พ.อ.ปรุง นุชภักดี เท่านั้น และจากการสืบค้นข้อมูลภาคสนาม จะมีผู้รู้ที่เกี่ยวข้องกับตระกูลพระเชียงเงิน (นุช) และหลวงพิพิธณรงค์หลงเหลืออยู่บ้าง พอเก็บเป็นข้อมูลสนับสนุนความเป็น “พระเชียงเงิน” เมืองเชียงเงินได้เพียงเท่านี้

หมายเหตุ จากการศึกษาข้อมูลเรื่องพระเชียงเงิน ในสมัยหนึ่ง ถือว่าเป็นทหารที่เป็นที่นับถือและใกล้ชิดกับพระยาตากสินมาก มีเรื่องที่บ้านทีกไว้ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดปราจีนบุรีว่า

คราวหนึ่งพระยาตากสิน มอบหมายให้พระเชียงเงินไปรวบรวมคนในท้องถิ่นเข้ามาเป็นพรรคพวก โดยให้เวลาตามกำหนด หากไม่ทันตามกำหนดจะมีความผิดต้องลงโทษ ซึ่งพระเชียงเงินก็มาไม่ทันตามกำหนดเวลา จึงถูกสั่งลงโทษให้ประหารชีวิต แต่บรรดานายทหารต่างขอชีวิตไว้ จึงสั่งให้ลงโทษโดยอภัยแทน ซึ่งเรื่องนี้วิเคราะห์ได้ว่าเป็นกุศโลบายของพระยาตากที่ต้องการเชือดคอไก่ให้ลิงดู เพราะในขณะนั้นมีบุคคลหลายกลุ่มหลายพวกสมัครเข้าร่วมกับกองทัพ วิธีที่จะผูกใจคนให้รักและสามัคคี ก็จะตัดไม้ข่มนามให้เห็นว่า แม้แต่พระเชียงเงินซึ่งเป็นทหารคนสนิท ก็ต้องถูกลงโทษหากเอาใจออกห่าง เรื่องนี้ถือเป็นเกร็ดที่ควรรู้

๕.๑.๓ การศึกษาสายสกุลของพระเชียงใหม่ ตามที่ได้มีการสืบทอดกันมา โดยบุคคลที่นำเชื้อถือ ศึกษาภาคสนาม พอสรุปได้ดังนี้

ผู้สืบสายสกุล “นุชภักดี” ที่ปรากฏตั้งแต่ พ.อ.ปรง นุชภักดี เป็นต้นมาดังนี้
พ.อ.ปรง นุชภักดี สมรสกับนางสาวจรงใจ (พื้น) เกิดสินธ์ ชาวจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งรับราชการเป็นครูที่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดสุโขทัย “ยุตมตรูณี” เมื่อวันที่ ๒๒ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ มีบุตรธิดา ๕ คน ดังนี้

๑. พลโทเกรียงไกร นุชภักดี สมรสกับ รองศาสตราจารย์อังฉรา (วีรพันธุ์) นุชภักดี
๒. พลตรีชัยธวัช นุชภักดี สมรสกับ พลตรีหญิงพิมพ์ใจ (เกื้อหนุน) นุชภักดี
๓. ดร.แพทย์หญิงมัณฑนา นุชภักดี สมรสกับ ดร.ประทีป กระจ่างประทีปเสนา
๔. พันโทแพทย์หญิงแพรวพรรณ นุชภักดี สมรสกับ นายมงคล วัชรวงศ์กุล
๕. พลตรีหญิงศกุนตลา นุชภักดี สมรสกับ พลตำรวจตรีเกรียงศักดิ์ รักษาสัตย์

๕.๑.๔ การศึกษาถึงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งในด้านวิถีชีวิต อันประกอบด้วย ความเป็นอยู่ของประชากรในด้าน อาชีพ ภาษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี คุณธรรม และศีลธรรมของบุคคลในชุมชน สรุปได้ ดังนี้

ความเป็นชุมชนที่เข้มแข็งด้านต่าง ๆ นั้น บ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดตาก ถือเป็นชุมชนตัวอย่างได้ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น

๑) เป็นชุมชนที่มีความสามัคคี รักสงบ ขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ มีความเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์

๒) อาชีพหลักของชุมชน เดิมมีที่นาจำนวนมากในบริเวณด้านตะวันออกของชุมชน ตั้งแต่บริเวณชุมชนไปจนถึงถนนพหลโยธินสายเก่าจรดพื้นที่ของตำบลวังหิน จะเป็นพื้นที่การทำนาของชุมชนที่สมบูรณ์

๓) ภาษา ชุมชนบ้านท่าแค ตำบลเชียงใหม่ ใช้ภาษาไทยภาคกลาง ได้อย่างถูกต้อง สมบูรณ์ ไม่มีสำเนียงภาษาล้านนาเข้ามาเจือปน รวมทั้งมีการอนุรักษ์เรื่องภาษา เป็นการถาวรด้วย

๔) ด้านศาสนา มีวัดสำคัญที่ใช้ประกอบพิธีทางศาสนาของชุมชน ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนอย่างยิ่ง คือ “วัดชัยชนะสงคราม” หรือเรียกตามชื่อของชุมชนว่า “วัดท่าแค”

๕) การอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี ถือว่าชุมชนท่าแค หรือตำบลเชียงเงิน อนุรักษ์ไว้ได้ดีในเรื่องภาษา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี คือการแต่งกายที่รู้กาลเทศะ หรือรู้ถึงกาลเวลา จึงเป็นชุมชนที่ควรยกย่อง

๖) การร่วมกิจกรรมในความสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ก็ถือว่าชุมชนบ้านท่าแคมีความเข้มแข็งในเรื่องเหล่านี้ สังเกตได้จากผลงานที่ปรากฏรางวัลต่าง ๆ ในการร่วมกิจกรรมของชุมชน ของเทศบาลเมืองตาก หรือของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ก็เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาของบุคคลในหน่วยงาน และของประชาชนทั่วไป เป็นอย่างยิ่ง

๕.๑.๕ การศึกษาถึงความเคารพศรัทธา มุ่งมั่นในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยมีวัดประจำชุมชนที่มีประวัติ และเรื่องราวเกี่ยวกับการป้องกันผืนแผ่นดินไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สรุไปได้ดังนี้

การศึกษาเรื่องความเคารพ มุ่งมั่นในการทำนุบำรุงพระศาสนา โดยมีวัดประจำชุมชนที่มีประวัติศาสตร์ เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ คือ “วัดชัยชนะสงคราม” หรือ “วัดท่าชัย” หรือ “วัดท่าคอย” หรือ “วัดท่าแค” อันน่าจะมีความหมายต่าง ๆ ดังนี้

- ๑) วัดชัยชนะสงคราม เป็นความหมายถึงวัดที่ประสบชัยชนะต่อข้าศึก เพราะบริเวณนี้ กล่าวว่าเป็นด่านคอยระวังศัตรูทางฝั่งตะวันออก
- ๒) วัดท่าชัย ก็น่าจะเป็นการใช้ความหมายใกล้เคียงกับข้อ ๑. คือ เป็นท่าหรือจุดสำคัญ ในการต่อต้านข้าศึกจนประสบชัยชนะ
- ๓) วัดท่าคอย คำนี้น่าจะมีความหมายแตกต่างออกไป คือ หมายถึงคอยข้าศึกที่จะบุกเข้ามา หรือ การคอยบุคคลอื่นเป็นที่รักซึ่งจากไปทำศึกสงคราม
- ๔) วัดท่าแค ชื่อนี้เรียกตามชื่อหมู่บ้านที่หมายถึงต้นแค

วัดชัยชนะสงคราม เป็นวัดประจำหมู่บ้าน หรือชุมชนที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน เพราะเหลือเพียงวัดเดียว (สมัยก่อนมีวัดเก่าแก่คู่กันอีก ๑ แห่ง ชื่อ “วัดโพธิ์ร้าง” ปัจจุบันพื้นที่ของวัดน่าจะมียุทธาที่ต้องแก้ไข)

วัดชัยชนะสงคราม มีพระพุทธรูปสำคัญอยู่จำนวน ๓ องค์ คือ หลวงพ่อโต และหลวงพ่อสองพี่น้อง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีประชาชนทั่วไปเลื่อมใสศรัทธามาก นอกจากนี้ยังมี พระธาตุเจดีย์ อีก ๑ องค์ วัดนี้ มีประวัติการสร้างเมื่อปีพุทธศักราช ๒๒๕๘ ซึ่งในปีหน้า หรือ พ.ศ. ๒๕๕๘ นี้ก็จะครบ ๓๐๐ ปีแล้ว การทำนุบำรุงวัด โดยบุคคลในชุมชนและบุคคล ผู้เลื่อมใสศรัทธาในหลวงพ่โต และหลวงพ่อสองพี่น้องจึงมีมาก ทำให้วัดได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดี พื้นที่ของวัดส่วนหนึ่งได้รับการพัฒนาและใช้ประโยชน์ในด้านการศึกษา คือ สร้างโรงเรียนระดับประถมศึกษาของเทศบาลเมืองตากมาตรวจจนทุกวันนี้

๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูล

๕.๒.๑ “เมืองเชียงใหม่” จากการศึกษาจากข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้รับทั้งทางตรงและทางอ้อม มีหลักฐานที่ชี้ชัดว่าเป็นสถานที่เคยเป็นที่ตั้งเมือง ตั้งแต่บริเวณพื้นที่อันเคยได้กล่าวถึงไว้ในข้อมูลเบื้องต้น คือ การกำหนดพื้นที่ตามบันทึกเรื่องราวของผู้รู้และการศึกษาภาคสนามในพื้นที่จริง ได้รับการยืนยันถึงสิ่งที่ได้กำหนดว่าเคยเป็นที่ตั้งของตำหนัก หรือสถานที่ว่าการเมืองมาก่อน ถึงแม้ว่าสภาพปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปมากเพราะกาลเวลา แต่สิ่งที่ได้รับการยืนยันจากบุคคลจำนวนหนึ่ง ก็เป็นที่ยอมรับน่าเชื่อถือ

๕.๒.๒ “พระเชียงใหม่” ถือเป็นข้อมูลสำคัญอีกประการหนึ่งของการวิจัย ซึ่งจากข้อมูลในบันทึกของบุคคลที่น่าเชื่อถือ ประกอบกับภาพรวมของประวัติศาสตร์ในพระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่กล่าวถึงพระเชียงใหม่ไว้หลายตอน รวมทั้งอนุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่สวนสาธารณะทุ่งนาเขย จะมีรูปปั้นของพระเชียงใหม่ยืนถือปืนระวางอยู่ตรงหน้าด้านขวาของม้าพระที่นั่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชด้วย

๕.๒.๓ สายสกุลนุชภักดี ที่ศึกษาได้จากข้อมูลของ พ.อ.ปรุง นุชภักดี สรุปได้เพียงชั้นลูกเท่านั้น เพราะเข้าใจว่าบุคคลในชั้นลูกก็ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้มากนัก เข้าใจว่าในช่วงบั้นปลายชีวิตของพระเชียงใหม่ ซึ่งถึงแม้ว่าจะได้เลื่อนฐานันดรศักดิ์เป็นถึงเจ้าพระยาอนุรักษภูธร คงจะไม่รำบรินมากนัก

๕.๒.๔ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ชุมชน ในชุมชนบ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก ถือว่ามีความครบถ้วนสมบูรณ์ของความเป็นชุมชนไทยพื้นเมืองอย่างยิ่ง

๕.๒.๕ “วัดชัยชนะสงคราม” หรือ “วัดท่าชัย” หรือ “วัดท่าคอย” หรือ “วัดท่าแค” เป็นวัดที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ของบุคคลในชุมชนแห่งนี้ ภายในอุโบสถของวัดมีพระพุทธรูป “ปางมารวิชัย” ที่สำคัญถึง ๓ องค์ คือ หลวงพ่อโต และหลวงพ่อสองพี่น้องเป็นที่เคารพเลื่อมใส และศรัทธาของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง

๕.๓ อภิปรายผล

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดว่า เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี เมืองเชียงเงิน บ้านท่าแค ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก ซึ่งก็ได้ศึกษาตามหัวข้อสำคัญ ซึ่งกำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ และขอบเขตของการวิจัย ปรากฏผลดังนี้

๕.๓.๑ ได้ทราบความเป็นมาของแหล่งชุมชนโบราณ หรือสถานที่ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ตั้งเมืองในประวัติศาสตร์ ที่มีความเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ในครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา ถึงแม้ว่าร่องรอยของความเป็นเมืองโบราณจะสูญหายไป แต่ความภาคภูมิใจในผืนแผ่นดินที่ได้อาศัยอยู่ก็จะปรากฏแก่ชนรุ่นหลังตลอดไป

๕.๓.๒ ได้ทราบถึงชีวประวัติของบุคคลสำคัญในอดีต ผู้สร้างคุณประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง แม้แต่เพียงน้อยนิด ก็ถือว่าได้ตอบแทนบุญคุณของท่านแล้วอย่างดี

๕.๓.๓ ได้ทราบถึงความเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตที่ดีอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย ที่สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการดำรงชีวิตต่อไปได้

๕.๓.๔ ได้ทราบแหล่งพระพุทธศาสนาที่สำคัญของจังหวัดตาก อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของบุคคลในชุมชนที่ดี และมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่น่าศรัทธาอย่างยิ่ง

๕.๔ ข้อเสนอแนะ

๕.๔.๑ แหล่งชุมชนทั่วไป จะมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานควรแก่การศึกษา หากได้รู้จักค้นหา หรือสืบค้นถึงประวัติและความเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองที่แท้จริง ย่อมเกิดประโยชน์แก่บุคคล และการสืบทอดความรู้ต่อ ๆ กันไป

๕.๔.๒ ยังมีแหล่งชุมชนทางประวัติศาสตร์ และโบราณสถานโบราณวัตถุ ที่ควรรู้อีกมากมาย หากได้ช่วยกันศึกษา ค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย และเผยแพร่ให้ประจักษ์แก่ชุมชนและบุคคลทั่วไปแล้ว ย่อมจะเกิดประโยชน์ต่อบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง

๕.๔.๓ ยังมีที่ดินของวัด หรือโบราณสถานและสถานที่ต่าง ๆ อันเป็นสาธารณสมบัติที่กำลังจะถูกถูกล้ำ ช่างชิงให้เป็นสมบัติส่วนตัว ซึ่งบางแห่งก็ถูกรุกล้ำเข้าไปแล้ว หากได้มีการศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ ถึงความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะช่วยให้การบุกรุกทำลายลดน้อยลง และเกิดประโยชน์แก่ทรัพย์สินสมบัติของชาติได้อย่างดี

๕.๔.๔ การที่ได้ศึกษารวบรวม วิเคราะห์ วิจัยเรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยสอน และเตือนสติให้คนไทย เกิดความรักชาติ รักในศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เกิดความมีชีวิต จิตใจ และวิญญานของความรักและหวงแหนในสมบัติของชาติสืบไป

บรรณานุกรม

พระราชพงศาวดารฉบับพิสดาร เล่ม ๓ แผ่นดินพระเจ้าตาก พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้า

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

อธิบายระยะทางล่องลำน้ำพิงค์ จากเชียงใหม่ถึงปากน้ำโพ

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ขุนวัชรพุกก์ศึกษากร (แปลก วัชรพุกก์)

พ.ศ. ๒๕๐๘

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณแม่โน้ม ไชยนันท์ พ.ศ. ๒๕๓๘

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นายเทียม ไชยนันท์ พ.ศ. ๒๕๔๑

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พอ.ปรง นุชภักดี

องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

ภาคผนวก

องค์การบริหารส่วนจังหวัดตาก

พระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พร้อมทหารคู่พระทัย

๑. พระเชียงเงิน ๒. หลวงพิชัยอาสา
๓. หลวงพรหมเสนา ๔. หมื่นราชเสนาหา

ที่สวนสาธารณะทุ่งนาเซย อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

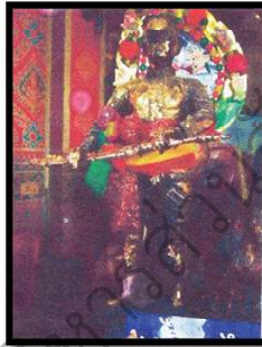
พระเชียงเงิน ยืนถือดาบอยู่ด้านซ้าย

ในพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

หน้าค่ายตากสิน ถนนท่าหลวง ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระเชียงเงินอยู่เบื้องซ้ายมือของพระองค์ท่าน

พระยาพิชัยดาบหัก อยู่เบื้องขวามือของพระองค์ท่าน
ในศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหน้าค่ายตากสิน ถนนท่าหลวง
ตำบลวัดใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี มีรูปหล่อพระเชียงเงิน
ยืนถือดาบอยู่ด้านซ้ายมือ และมีหลวงพิชัยอาสาหรือพระยาพิชัยดาบหัก
ยืนถือดาบอยู่ด้านขวา

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัย

๑. นายนรา รัฐธรรม เพศชาย อายุ ๖๔ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๒๘๗ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี ศาสนา พุทธอาชีพ รับราชการ “การเมือง”
หน้าที่พิเศษในชุมชน ที่ปรึกษา ชุมชนชัยชนะ และชุมชนท่าแค
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๑๐ กรกฎาคม ๒๕๕๗
๒. นางเทวี ครองเกษตร เพศหญิง อายุ ๖๒ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๓๖/๔ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี ศาสนา พุทธ อาชีพ ข้าราชการบำนาญ
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๗
๓. นายธวัชชัย เครืออยู่ เพศชาย อายุ ๖๔ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๒๗๑ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี ศาสนา พุทธ อาชีพ ข้าราชการบำนาญ
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗
๔. นางประคอง สิงห์นันทน์ เพศหญิง อายุ ๗๘ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๒๗/๑ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ป.๑ ศาสนา พุทธ อาชีพ ไม่มี
หน้าที่พิเศษในชุมชน เป็นที่ปรึกษาให้กับวัดในเรื่องการทำอาหาร
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๔ มิถุนายน ๒๕๕๗
๕. นางสาวจรีน อ่อนละมุล เพศหญิง อายุ ๖๗ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๖๗ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ป.๑ ศาสนา พุทธ อาชีพ รับราชการบำนาญ
หน้าที่พิเศษในชุมชน เป็นคณะกรรมการชุมชน
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗

๖. นายประโยชน์ อ่อนนุ่ม เพศชาย อายุ ๖๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๐๘/๑ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี ศาสนา พุทธ อาชีพ รับราชการบำนาญ
หน้าที่พิเศษในชุมชน เป็นที่ปรึกษาชุมชน
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗
๗. นางลักขณา สีสูกหว่า เพศหญิง อายุ ๖๖ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๒๘๗ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี ศาสนา พุทธ อาชีพ รับราชการบำนาญ
หน้าที่พิเศษในชุมชน เป็นที่ปรึกษาชุมชน
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗
๘. นายพัลลภ สิงห์นันท์ เพศชาย อายุ ๕๘ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๔๘ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ปริญญาตรี ศาสนา พุทธ อาชีพ รับราชการ
หน้าที่พิเศษในชุมชน เป็นที่ปรึกษาชุมชนเรื่องศิลปกรรม
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๗
๙. ดร.รัตนา เจริญศรี เพศหญิง อายุ ๕๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๒๑๙ ซอยอุดมสุข ๕ ตำบลน้ำร้อน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ปริญญาเอก ศาสนา พุทธ อาชีพ ข้าราชการครู
ตำแหน่ง ผู้อำนวยการเชี่ยวชาญพิเศษ โรงเรียนมัธยมศึกษา
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๒๕ มิถุนายน ๒๕๕๗
๑๐. ด.ต.ประทีป สืบอ่ำ เพศชาย อายุ ๖๕ ปี อยู่บ้านเลขที่ ๓๔๔/๑ ถนนไทยชนะ ตำบลเชียงเงิน อำเภอเมือง จังหวัดตาก
การศึกษาสูงสุด ม.๖ ศาสนา พุทธ อาชีพ ข้าราชการบำนาญ
หน้าที่พิเศษในชุมชน เป็นไวยาวัจกร วัดชัยชนะสงคราม
เรื่องที่ให้ข้อมูล “เมืองเชียงเงิน” วันที่ให้ข้อมูล ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๗

ภาคผนวก ข

รายนามผู้เข้าร่วมกิจกรรมและสนับสนุนการศึกษาข้อมูลการวิจัย

คณะกรรมการชุมชนท่าแค

ที่ทำการชุมชน บริเวณตรอกบ้านกลาง

๑. นางสุนีย์ ใจบุญ	ประธานชุมชน	อยู่บ้านเลขที่ 387/3	ถ.ไทยชนะ
๒. ร.ต.สนม เสือน้อย	รองประธาน	อยู่บ้านเลขที่ 358/22	ถ.ไทยชนะ
๓. นายชลอ สภานนท์	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 433/2	ถ.ไทยชนะ
๔. นางสาวจริน อ่อนละมุล	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 367	ถ.ไทยชนะ
๕. นายสุภาพ บุญอยู่	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 409/7	ถ.ไทยชนะ
๖. นายบรรพต เจือจันทร์	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 477	ถ.ไทยชนะ
๗. นางสีนวล สายปาน	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 339/4	ถ.ไทยชนะ
๘. นายปรีชา คำชู	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 391/5	ถ.ไทยชนะ
๙. นางชูศรี รอดคุ้ม	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 383/2	ถ.ไทยชนะ

คณะกรรมการชุมชนชัยชนะ

ที่ทำการชุมชน บริเวณวัดชัยชนะสงคราม

๑. ร.ท.เสกสิทธิ์ รื่นถวิล	ประธานชุมชน	อยู่บ้านเลขที่ 229/1	ถ.ไทยชนะ
๒. นายไพรัตน์ คงกระพันธ์	รองประธาน	อยู่บ้านเลขที่ 285/5	ถ.ไทยชนะ
๓. นายทองสุข แม้นปาน	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 339	ถ.ไทยชนะ
๔. นางนุชนาถ อ่าเอี่ยม	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 379/17	ถ.ไทยชนะ
๕. นางอัมพร เนิยมสังข์	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 343	ถ.ไทยชนะ
๖. นางเฉลียว สุวรรณใจ	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 316/1	ถ.ไทยชนะ
๗. นายสมัคร ผลอินทร์	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 261/1	ถ.ไทยชนะ
๘. นางอารีย์ อ่อนนุ่ม	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 253/1	ถ.ไทยชนะ
๙. นางปราณี ผลอินทร์	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 261/1	ถ.ไทยชนะ
๑๐. นายสาธิต จีศรี	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 379/21	ถ.ไทยชนะ
๑๑. นายสุธีร์ จันทร์กระจำ	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 292/3	ถ.ไทยชนะ
๑๒. นายหอยสังข์ อ่าเอี่ยม	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 379/17	ถ.ไทยชนะ
๑๓. นางอุทัยวรรณ สำแดงเดช	คณะกรรมการ	อยู่บ้านเลขที่ 309	ถ.ไทยชนะ

ประวัติผู้วิจัย

อาจารย์สำราญ แดงประเสริฐ

๑. ชานิกำเนิด

ชื่อ นายสำราญ แดงประเสริฐ เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕
เป็นบุตรของคุณพ่ออรอด แดงประเสริฐ กับ คุณแม่พิมพ์ แดงประเสริฐ
ภูมิลำเนาเดิม บ้านเลขที่ ๑๕ หมู่ที่ ๔ ตำบลคลองข่อย อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
ปัจจุบันอยู่ที่ บ้านเลขที่ ๔๗/๒ หมู่ที่ ๓ ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมือง จังหวัดตาก

๒. สถานภาพครอบครัว

สมรสกับนางจันทโสภา (บุษหมั่น) แดงประเสริฐ มีบุตรธิดา ๓ คน คือ

๑) นางสาวมัลลิกา แดงประเสริฐ ๒) นายวาทีต แดงประเสริฐ ๓) นายวิฑูรย์ แดงประเสริฐ

๓. การศึกษา

ระดับประถมศึกษา โรงเรียนประสาทวิทยา ตำบลคลองข่อย อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
อาชีวศึกษาตอนต้น โรงเรียนช่างทอผ้าโพธาราม จังหวัดราชบุรี

มัธยมศึกษาปีที่ ๓ สอบเทียบวุฒิ พ.ศ. ๒๕๐๘

ประกาศนียบัตรพิเศษการศึกษา (พ.กศ.) สอบเทียบวุฒิมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๐

ประกาศนียบัตรพิเศษมัธยมศึกษา (พ.ม.) สอบเทียบวุฒิมัธยมศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๒

ปริญญาตรีครุศาสตร์บัณฑิต (คบ.) วิชาเอกภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๒๔

ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) การบริหารการศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๙

๔. ประสบการณ์ทำงาน

- พ.ศ. ๒๕๐๒ - ๒๕๐๗ รัฐบาลการตำรวจสังกัดแผนกดุริยางค์ กองสวัสดิการ กรมตำรวจ
กระทรวงมหาดไทย
- พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๒ เป็นลูกจ้างประจำ สอนดนตรีโรงเรียนตากพิทยาคม จังหวัดตาก
- พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๑๓ รัฐบาลการครูโรงเรียนตากพิทยาคม จังหวัดตาก
- พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๔๐ ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนตากพิทยาคม จังหวัดตาก
- พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๒๕๔๒ ผู้อำนวยการโรงเรียนท่าสองยางวิทยาคม จังหวัดตาก
- พ.ศ. ๒๕๔๗ - ปัจจุบัน รองอธิการบดีวิทยาลัยลุ่มน้ำปิง จังหวัดตาก

๕. ตำแหน่งผู้ทรงคุณวุฒิขององค์กรในจังหวัดตาก

- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสภาวัฒนธรรมจังหวัดตาก
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิโยธาธิการและผังเมืองระดับจังหวัด
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าสาธารณสุขจังหวัดตาก
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิใกล้เคียงประนอนภรณ์พิพาศาลจังหวัดตาก
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการจัดสรรที่ดินจังหวัดตาก
- กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิองค์การบริหารส่วนจังหวัด (กจจ.ตาก)
- ประธานคณะกรรมการพิจารณาสรรหาครูสอนดี (สสค) จังหวัดตาก

๖. เครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญตราที่ได้รับ

- ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย
- ทวีติยาภรณ์ช้างเผือก
- เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย
- เหรียญกาชาดสรรเสริญชั้น ๓
- เหรียญลูกเสือสดุดีชั้น ๒
- เหรียญจักรพรรดิมาลา

๗. ผลงานวิจัยที่ผ่านมา ได้แก่ ผลงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์จังหวัดตาก เรื่อง

- แผลงศิลปกรรมท้องถิ่น อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๓๘
- สายสัมพันธ์ชุมชนโบราณบ้านจัน ตำบลระแหง อำเภอเมือง จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๔๒
- สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๔๕
- การประเมินผลการแสดงละครประกอบแสง สี เสียง เทิดพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าตากสิน มหาราช จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๔๗
- ชุมชนบ้านมอญ ตำบลหนองหลวง อำเภอเมือง จังหวัดตาก พ.ศ. ๒๕๕๓